

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXIV

Beograd

No. 4/2012

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

Ognjen PRIBIĆEVIĆ i Brano MILJUŠ, Izazovi i perspektive
nemačke spoljne politike

Miroljub JEVTIĆ, Istočna pravoslavna crkva i savremeni religijski
procesu u svetu

Duško DIMITRIJEVIĆ, Ivona LAĐEVAC i Mihajlo VUČIĆ, Analiza
preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pi-
tanja Kosova i Metohije

Miroslav ANTEVSKI, Kina: tokovi i efekti stranih direktnih investi-
cija

Jelena STOJŠIĆ, Povrede ljudskih prava – odgovornost
međunarodne organizacije ili država članica

PRIKAZI KNJIGA

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

MEĐUNARODNI PROBLEMI
INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXIII Beograd No. 4/2011

IZ SADRŽAJA
RASPRAVE I ČLANCI

Alexander LUKIN, China's New Foreign Policy Strategy and Russia's Concerns

Srdan MARINOVIĆ, Isidora LUKOMIĆ i Aleksandar ŽIVKOVIĆ, Strane direktne investicije u bankarstvu Republike Srbije: istraživanje motiva

Dragan JOVAŠEVIĆ, Međunarodno krivično pravosuđe – između prava, pravde, pomirjenja i pravog mira

Zeljko D. BIELAJAC, Dragan OŠIĆ i Milovan SPASOVIĆ, Ekološka politika EU i njen krivično-pravni okvir

PRIKAZI KNJIGA

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

UDK 327 ISSN 0543-3657

MEĐUNARODNA POLITIKA

OSNOVANA JUNA 1950.
BEOGRAD
GOD. LXII, BR. 144,
OKTOBAR-DECEMBAR 2011.

U FOKUSU
Đurko Lovrenčić
EVROKRIZA I BUDUĆNOST
EVROPSKE UNIJE

Geran Nikičić
KORUPCIJA, PROMENA GLOBALNE
POZICIJE SRBIJE U POSLEDNJOJ DEцени

Marko Nikičić, Mina Zinović
KULTURNI I INFORMATIVNA DIPLOMATIJA:
FOKUS NA SRPSKE PERSPEKTIVE

Srdan Pešanić
ISTRAŽIVANJA JAVNOG MENJENJA PREMA
EVROPSKOJ UNIJI U SRBIJI

ANALIZE
Dajin Pavlović
DOKTRINE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA
PRAVA

Jana Vigi, Pero Petrović
IMPLEMENTACIJA I KONSOLIDACIJA
TRADE POINT PROGRAMA UNCTAD

Štefan Štefan
ADMINISTRATIVNI PROBLEMI
IMPLEMENTACIJE POREZA NA DOBITU
VREDNOSTI U FEDERALNO UJEDINJENIM
DRŽAVAMA

Jovana Ladić, Srdan Kirić
UNITARNA ORGANIZACIJA SAVREMENE
EVROPSKE DIPLOMATIJE

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Founded in June 1950

THE REVIEW OF INTERNATIONAL AFFAIRS

UDK 327
ISSN 0456-6096
BELGRADE, VOL. LXII, No. 144, OCTOBER - DECEMBER 2011

<p>Bettina Heller</p> <p>Kosta Sanić</p> <p>Đurko Dimitrijević</p> <p>Zoran Pavlović, Zeljko D. Bjelogrić, Zeljko Spasojević</p> <p>Mina Zinović, Milica Marković, Milan Počuča</p> <p>Gordana Bekić Piskić</p> <p>Mirodrag Labović</p> <p style="text-align: center;"></p>	<p>FAVORING RETRIBUTION? A STUDY ON THE FACTORS INFLUENCING THE CHOICE OF THE TRANSITIONAL JUSTICE APPROACH IN THE AFTERMATH OF THE GENOCIDE IN RWANDA 1994-1996</p> <p>TERRORISM FINANCING AND OFFICIAL FINANCIAL INSTITUTIONS</p> <p>INTERNATIONAL LAW REGULATION OF TERRITORIAL DISPUTE IN THE EAST CHINA SEA BETWEEN JAPAN AND CHINA</p> <p>ENERGY SECURITY AS A BASIS FOR AFFIRMATION OF ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION</p> <p>NUCLEAR AND BIOTERRORISM IMPLICATION ON ENVIRONMENT</p> <p>UNITED STATES IDEOLOGICAL LEGACY IN THE FLAT WORLD</p> <p>SOCIAL DIMENSIONS OF THE THEORETICAL NEW TYPES OF ORGANIZED CRIME</p> <p>DOCUMENTS</p> <p style="text-align: center;">THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS</p>
--	--

ЕВРОПСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Институт за међународну политику и привреду

37-38/11 UDK 34 ISSN 1451-3188

ЗАКОНОДАВСТВО НА СНАЗИ

Ошта питања
Законодавство
Институције

Економија, конкуренција, потражња

Финансије
Пољопривреда

Наука, технологија, култура

Заштита животне средине, здравство

Слобна политика, безбедност

Судска пракса
Новости
ПРИЛОЗИ

Београд, 2011.

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 64, (2012), br. 4, pp. 397–544

IZDAVAČKI SAVET EDITORIAL COUNCIL

- Predrag BJELIĆ, University of Belgrade, Faculty of Economics, Belgrade
Dražan DERADO, University of Split, Faculty of Economics, Split
Robert HAYDEN, Center for Russian and East European Studies, Pittsburgh
Irena KIKERKOVA, The Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Economics, Skopje
Sandro KNEZOVIĆ, Institute for International Relations, Zagreb
Jelena KOZOMARA, University of Belgrade, Faculty of Economics, Belgrade
Natalia Vladimirovna KULIKOVA, Russian Academy of Sciences,
Institute of Economy, Moscow
Alexander LUKIN, Moscow State Institute of International Relations, Moscow
Branco MILJUŠ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragana MITROVIĆ, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade
Jasmina OSMANKOVIĆ, University of Sarajevo, School of Economics and Business, Sarajevo
Dragan PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Gordana ILIĆ POPOV, University of Belgrade, Faculty of Law, Belgrade
Predrag SIMIĆ, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, , Belgrade
Charan WADHVA, Centre for Policy Research, New Delhi

UREĐIVAČKI ODBOR EDITORIAL BOARD

- Miroslav ANTEVSKI, Institute of International Politics and Economics, Belgrade,
Vladimir BILANDŽIĆ, OSCE Mission to Serbia, Belgrade
Duško DIMITRIJEVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragan ĐUKANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade,
Miša ĐURKOVIĆ, Institute of European Studies, Belgrade
Demetrius Andreas FLOUDAS, Hughes Hall College, Cambridge
Srđan KORAC, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Slobodan MILAČIĆ, University of Law, Political Sciences and Economy, Bordeaux
Žaklina NOVIČIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Pero PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Nevenka JEFTIĆ ŠARČEVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Edita STOJIĆ-KARANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Biljana VANKOVSKA, Faculty of Philosophy, Institute of Defence, Skopje
Dobrica VESIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Vid VUKASOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK EDITOR IN CHIEF

Brana Marković

INTERNATIONAL PROBLEMS

Izdavač

**Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25**

Uređivački odbor: tel. (011) 3373633 ili (011) 3373824,
E-mail: snezanaz@diplomacy.bg.ac.rs

Za izdavača

Duško Dimitrijević
direktor

Zamenik urednika

Miroslav Antevski

Sekretarica

Snežana Zečević

Prevodilac

Aleksandra Janošević

Tehnički urednik

Snežana Vojković

Kompjuterska obrada

Snežana Vojković i Sanja Pavlović

Štampa

„Želnid” – Nemanjina 6, Beograd

Tiraž 300 primeraka

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXIV

BEOGRAD

BROJ 4/2012

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

<i>Ognjen PRIBIĆEVIĆ i Brano MILJUŠ, Izazovi i perspektive nemačke spoljne politike</i>	403
<i>Miroljub JEVTIĆ, Istočna pravoslavna crkva i savremeni religijski procesi u svetu</i>	425
<i>Duško DIMITRIJEVIĆ, Ivona LAĐEVAC i Mihajlo VUČIĆ, Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije</i>	442
<i>Miroslav ANTEVSKI, Kina: tokovi i efekti stranih direktnih investicija</i>	479
<i>Jelena STOJŠIĆ, Povrede ljudskih prava – odgovornost međunarodne organizacije ili država članica</i>	507
PRIKAZI KNJIGA	529

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXIV

BELGRADE

No. 4/2012

CONTENTS

ARTICLES

<i>Ognjen PRIBIĆEVIĆ and Brano MILJUŠ, Challenges and Prospects of German Foreign Policy</i>	403
<i>Miroљjub JEVTIĆ, Eastern Orthodox Church and Modern Religious Processes in the World</i>	425
<i>Duško DIMITRIJEVIĆ, Ivona LAĐEVAC, and Mihajlo VUČIĆ, The Analysis of UN Activities in Resolving the Issue of Kosovo and Metohija</i>	442
<i>Miroslav ANTEVSKI, China: a Flows and Effects of Foreign Direct Investment</i>	479
<i>Jelena STOJŠIĆ, Human Rights Violation – Responsibility of an International Organisation or of Its Member States</i>	507
BOOK REVIEWS	529

Ognjen PRIBIĆEVIĆ i Brano MILJUŠ¹

UDK:339(430)

Bibliid 0025-8555, 64(2012)

Vol. LXIV, br. 4, str. 403–424

Izvorni naučni rad

Novembar 2012.

DOI: 10.2298/MEDJP1204403P

IZAZOVI I PERSPEKTIVE NEMAČKE SPOLJNE POLITIKE

APSTRAKT

U poslednjih nekoliko godina nemačka spoljna politika se nalazi u fazi velikih iskušenja i stalnih preispitivanja. Ključna uloga Nemačke u rešavanju teške ekonomske i finansijske krize u EU, razvijanje tešnje ekonomske saradnje sa Rusijom i drugim narastajućim svetskim ekonomskim silama, uzdržavanje u Savetu bezbednosti UN prilikom donošenja odluke o upotrebi sile u Libije kao i dominantan stav prema krizama u Grčkoj i na Kosovu, govore o želji Nemačke da vodi nešto samostalniju spoljnu politiku u odnosu na njene ključne saveznike. Ipak, ona i pored svoje velike ekonomske snage nije uspela da postane globalna politička sila. Štaviše, da bi zaštitila i dalje razvijala svoje trgovinske i ekonomske interese Nemačka mora ostati u okvirima EU i NATO. Već dugi niz godina Nemačka je jedan od najvažnijih ekonomskih i političkih partnera Srbije. Ipak, s obzirom da je realno očekivati da će se Nemačka i u budućnosti više okretati saradnji sa rastućim svetskim ekonomskim silama, Zapadni Balkan i Srbija neće biti u fokusu njenog interesovanja. U tom kontekstu za Srbiju bi bilo značajno i korisno da se usmeri na saradnju sa njenim moćnim pokrajinama gde interes za saradnju postoji. I u buduću, glavna prepreka toj saradnji biće različito vidjenje Kosovskog problema.

Ključne reči: Nemačka, Evropska unija, spoljna politika, Ujedinjene nacije, NATO

1 Dr Ognjen Pribićević, naučni savetnik u Institutu društvenih nauka, Beograd. E-mail adresa: opribicevic@idn.org.rs; Dr Brano Miljuš, naučni savetnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail adresa: brano@diplomacy.bg.ac.rs.

UVODNA RAZMATRANJA

Osnovni ciljevi spoljne politike SR Nemačke su prevashodno da osigura svoje ekonomske, energetske, bezbednosne i kulturno-jezičke interese. Pod ekonomskim interesima podrazumevaju se pre svega njeni veliki izvozni kapaciteti. Naime, Nemačka se sa Kinom već nekoliko godina smenjuje na mestu broj jedan kao najveća svetska izvoznica. Pored promocije svojih ekonomskih i energetskih interesa nemačka spoljna politika se zalaže i za očuvanje sistema vrednosti koji čini temelj EU – zaštita ljudskih prava, demokratija, manjinska prava itd.

SR Nemačka se u svojoj spoljnoj politici zalaže i za efikasno delovanje međunarodnih organizacija, održivi razvoj, poštovanje međunarodnog prava, jačanje multilateralizma u svetu, borbu protiv terorizma, očuvanje životne sredine. SR Nemačka je uključena u brojne mirovne misije širom sveta u kojima učestvuje preko 6.000 njenih vojnika. U antipiratskoj misiji nalazi se 1400 vojnika a na KiM preko 1500. Shodno tome jedan od važnih spoljno političkih ciljeva Berlina je i reforma UN koja će ovu organizaciju učiniti efikasnijom ali i dobijanje stalnog mesta u Savetu bezbednosti UN. S obzirom da SR Nemačka nije dobila podršku od svojih najvažnijih partnera za dobijanje mesta stalnog člana Saveta bezbednosti UN ova inicijativa je stavljena po strani, iako Berlin ne odustaje od ideje da u doglednoj budućnosti ponovo pokrene ovo pitanje.

I pored povremenih ambicija za većom spoljno političkom samostalnošću u poslednjih desetak godina, Nemačka posebnu važnost pridaje odnosima sa SAD. Za Nemačku su ovi odnosi strateški opredeljujući zbog tri razloga. Prvo, zbog poznatih istorijskih razloga iz vremena Drugog svetskog rata i ključnog učešća SAD u posleratnoj privrednoj i političkoj obnovi Nemačke, drugo, zbog sistema zajedničkih vrednosti koje povezuju dve zemlje i treće, zbog velike ekonomske međuzavisnosti. Naime, trgovinska razmena između dve zemlje iznosi preko 150 milijardi dolara, a na teritoriji SR Nemačke i dalje se nalazi nekoliko desetina hiljada američkih vojnika.

Sa Rusijom SR Nemačku pored istorijskih razloga povezuju energetske interese i preko 60 milijardi dolara trgovinske razmene. Takođe, Rusija je veliko tržište za nemačku robu i tehnologije a SR Nemačka je najveći strani investitor u Rusiji.

Ipak, i pored značaja koji SR Nemačka pridaje odnosima sa SAD i Rusijom njen glavni spoljnopolitički prioritet, a moglo bi se reći i politički prioritet je projekat EU. Zbog istorijskih razloga Berlin smatra projekat EU najboljim modelom za realizaciju svojih najvažnijih političkih i ekonomskih ciljeva i

prioriteta. Jačajući kroz EU Nemačka izbegava mnoga podozrenja vezana za prošlost, dok je s druge strane snažna ekonomska povezanost sa drugim evropskim državama, prirodno upućuje na politiku jačanja EU. Nemačka je takođe veliki pobornik jačanja evropske spoljne i bezbednosne politike. Naravno, u okviru EU ključni politički i ekonomski partner je Francuska. Posmatrano iz briselskog ugla nemačko-francuski proces trajnog izmirenja i koegzistencije apostrofira se kao idealan primer nove evropske vizije i sloge. I ovoga jula meseca u katedrali u Remsu, francuski predsednik Fransoa Oland i nemačka kancelarka Angela Merkel su podsećajući na 8. juli 1962. godine zajedno podsetili kako su pre pedeset godina kancelar Konrad Adenauer i predsednik Šarl de Gol prisustvovali misi u ovoj crkvi i dali primer evropskim narodima kako se breme prošlosti šalje u istoriju. Tako je ovim sporazumom De Gola i Adenauera odstranjen istorijski teret sukobljavanja. Međutim, pogrešno bi bilo zaključiti da je breme podozrenja potpuno odstranjeno iz međusobnih odnosa. Za takav zaključak su dokazi Alzas i Lorena, u kojima, po proceni komisije Evropskog parlamenta, živi oko 1,5 miliona etničkih nemaca. Nemci u Alzasu i Loreni se svrstavaju u desetak miliona pripadnika nacionalnih manjina u Francuskoj kojima se status samo delimično priznaje. Naime, uvažava se pravo samo na njihovu individualnu autonomiju ali ne i na kolektivnu a još manje na teritorijalnu autonomiju. A kako su oni po proceni Evropskog parlamenta, još uvek većinski narod u Alzasu, sa 1,2 miliona stanovnika, to zorno govori o mekoj moći Nemačke da zaštiti manjinska prava svojih sugrađana u susednoj državi.² Ovi i drugi primeri govore u prilog oceni o upitnosti nemačke moći na vlastitim granicama, a pomirenju uz jednostrano odricanje (matice u ime manjine u dijaspori) koje je prihvaćeno od vlade u Berlinu daje još uvek sasvim sofisticiranu težinu pod teretom kolektivne krivice za strahote u Drugom svetskom ratu.

2 Ili da mereno diplomatskim rečnikom idemo u zaključivanju još dalje, to može da znači i da su nemačko-francusko izmirenje i naoko preneglašena sloga zasnovani na krhkom i prećutnom pristanku jedne strane na račun diktata druge strane. Kako drugačije objasniti činjenicu da je Francuska potpisnik evropskih konvencija o pravima nacionalnih manjina – Kopenhaške povelje iz 1990. godine o pravima manjina i Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima iz 1992. godine a da su odredbe i preporuke ovih kao i male povelje ostalo mrtvo slovo na papiru. Naime, potpisi francuskih predstavnika do danas nisu ratifikovani u parlamentu. Zato tamo i dalje nema dvojezičkih, topografskih tabli a drevna imena nemačkih gradova i naselja ispisuju se isključivo na francuskom – čak kada je reč o jednom od centara evropskog zajedništva. Naime, drevni Štrazburg, poklopljen je francuskim imenom Strazbur. Francuska ne priznaje ni jezik etničke manjine Nemaca kao nemački – zvanično je reč o lokalnom narečju.

TEŽNJA ZA VEĆOM SAMOSTALNOŠĆU

Ključna uloga Nemačke u rešavanju teške ekonomske i finansijske krize u EU, razvijanje tesne ekonomske saradnje sa Rusijom i drugim narastajućim svetskim ekonomskim silama, njena odluka da se uzdrži prilikom glasanja u SB UN oko upotrebe sile u vezi Libije, kao i dominantan i oštar stav prema krizama na Kosovu i Grčkoj, doveli su do toga da se sve češće govori ipak o narastajućoj globalnoj ulozi Nemačke. Neretko, postavlja se i pitanje da li Nemačka pokušava da formuliše novu spoljnu politiku, izvan EU i NATO okvira? Neki analitičari su otišli čak toliko daleko da se u naslovu svojih studija o nemačkoj spoljnoj politici pitaju: „Da li je Nemačka još uvek EU sila?“³ Ključno pitanje za nemačku spoljnu politiku na početku 21 veka jeste da li će ona nastaviti da deluje kroz EU ili će pokušati samostalnije da ostvaruje svoje ciljeve u oblasti ekonomije i energetike?

Kao što smo već rekli u uvodnim razmatranjima, već desetak godina, a naročito od iračke krize, Nemačka pokušava da vodi samostaljniju spoljnu politiku, naravno, ne napuštajući svoja dva osnovna sidra: NATO i EU. Aktivnija uloga Nemačke u svetskoj politici je sada, sa svetskom ekonomskom krizom, postala samo vidljivija nego ranije. Promovišući svoje ekonomske i energetske interese Nemačka sve intenzivnije saraduje sa Rusijom, Kinom, Brazilom, Meksikom, Vijetnamom i drugim narastajućim svetskim ekonomijama. Želja Nemačke da vodi aktivniju i samostaljniju spoljnu politiku bila je posebno vidljiva prilikom prošlogodišnjeg glasanja u SB UN oko upotrebe sile u Libiji i u nešto manjoj meri u slučaju uvođenja naftnog embarga prema Iranu. Ipak, svi ti pokušaji Nemačke za vođenjem samostalnije spoljne politike, počev od iračke krize pa do glasanja o Libiji, završili su se sa vrlo promenljivim rezultatima čija je osnovna karakteristika da Berlin nije uspeo da svoju veliku ekonomsku moć transformiše i u političku i otuda neki analitičari sarkastično govore da je Nemačkoj umesto uloge globalnog svetskog igrača mnogo bliža uloga velike Švajcarske.⁴ Ipak je realnija ocena da je Kisindžerova floskula o ekonomskom gigantu i političkom patuljku definitivno otišla u istoriju.

Posle Drugog svetskog rata Nemačka je bila u potpunosti uklopljena u NATO strukturu i sve tenzije koje su se povremeno pojavljivale u odnosima između Nemačke i njenih partnera od njene Istočne politike do Peršing

3 Susanne Gratius, „Is Germany still a European power?“, *FRIDE, A European Think Tank for Global Action*, Policy brief, No 115, February 2012.

4 Urlike Guerot, „German Foreign Policy: The Temptation of Going Alone“, *World Politics Review*, 7 February 2012, p. 1.

projektila mogle su se tumačiti samo kao „porodične svađe“. Nakon pada Berlinskog zida i ujedinjenja, nemačka spoljna politika je i dalje ostala čvrsto usidrena u NATO-u i EU ali sa nešto pojačanom sklonošću ka samostalnijem nastupanju na globalnoj sceni. Pojedini analitičari smatraju da je nemačka spoljna politika tokom prve decenije 21 veka oscilirala između britanskog polu distanciranja od EU i francuskog anti amerikanizma.⁵

Moglo bi se reći da je novi, pragmatičniji kurs nemačke spoljne politike započeo sa Šredereovom fokusiranošću na izvoz, energetske i bezbednosne interese Nemačke. Posle iračkog rata Nemačka je pokazivala manje interesa za NATO i to ne samo zbog toga što su i SAD pokazivale sve manje interesa za svoje evropske partnere. Njeni ekonomski interesi, pre svega izvozni i slabljenje političke kohezije unutar EU, doveli su do toga da se nemačka spoljna politika okrenula bilateralnoj diplomatiji fokusiranoj na nove globalne ekonomske sile poput Kine, Indije, Rusije, Meksika, Brazila. Takođe, nova nemačka politička elita, rođena posle šezdesetih, je počela polako da prevazilazi traumatsko nasleđe iz prošlosti. Povremeno razilaženje sa SAD i drugim ključnim partnerima iz NATO i EU nisu više bili tabu tema za novu generaciju nemačkih političara. Bliži ekonomski odnosi sa Rusijom i Kinom, uz često zanemarivanje pitanja ljudskih prava u ovim zemljama, kako tvrde kritičari „novog nemačkog kursa“, nisu više nešto što bi ozbiljnije zabrinjavalo nemačke političare.

Nekoliko događaja u poslednjih desetak godina samo su još više osnažili sklonost Nemačke da traga za novim pragmatičnijim kursom svoje spoljne politike. To su bili pre svega teroristički napadi na SAD 2001, finansijska kriza 2008 i najnovije, arapsko proleće 2011. Ovi događaji su uverili Nemačku da atlansko jedinstvo nije više čvrsto kao što je bilo nekada u vreme hladnog rata i da najvažnije članice NATO i EU sve više traže bilateralne puteve za ostvarivanje sopstvenih interesa. U suštini moglo bi se reći da je Nemačka nastavila da blisko saraduje sa Vašingtonom ali je počela da pokazuje veći interes za odnose i sa drugim zemljama.

Verovatno najvidljiviji pokazatelj samostalnije i pragmatičnije nemačke spoljne politike bila je njena orijentacija na izgrađivanje sopstvenih odnosa sa Rusijom u oblasti energetike i tehnologije. Intenzivnije odnose dve zemlje inicirao je kancelar Šreder potpisujući sporazum o izgradnji Severnog toka. Tokom prve decenije 21 veka ekonomski odnosi dve zemlje su postajali sve bliži. Na drugoj strani rasle su kritike pojedinih nemačkih saveznika da

5 Urlike Guerot and Mark Leonard, „The New German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs“, *Policy Brief, European Council on Foreign Relations*, April 2011, p. 6.

Nemačka nedovoljno uključuje svoje evropske partnere u saradnju sa Rusijom i da prečesto žmuri na kršenja ljudskih prava u Rusiji zarad sopstvenih interesa. Sve češće su se čule kritike da je nemačka spoljna politika sve manje vrednosno orjentisana a sve više orjentisana isključivo prema svojim ekonomskim i energetske interesima. Težeći za nešto samostalnijom spoljnom politikom Nemačka se mimoišla u mišljenju i sa SAD u vezi rata u Gruziji, zastupajući znatno umereniji stav prema Rusiji u odnosu na svoje partnere. Nedugo zatim na NATO samitu, Nemačka je zajedno sa Francuskom bila protiv brzog uključivanja Gruzije i Ukrajine u NATO što je kod njenih tradicionalnih partnera protumačeno kao još jedan ustupak Rusiji. Uprkos brojnim kritikama zbog nepoštovanja ljudskih prava u Kazahstanu Nemačka je sa ovom zemljom sklopila sporazum o tehnološkoj, energetske i industrijske saradnji februara 2012. Takođe, u februaru 2012. godine tokom posete Kini, nemačka kancelarka je izbegla susret sa disidentima radi potpisivanja novih ekonomskih sporazuma sa kineskim vlastima.

U SB UN Nemačka je 2011. glasala protiv upotrebe vojne sile u Libiji i tako se svrstala uz Rusiju i Kinu a suprotno svojim ključnim partnerima - SAD, VB i Francuske. Ovakvo glasanje Nemačke moglo bi se smestiti i u kontekst njenog nezadovoljstva zbog stalnog odbijanja najbližih saveznika da se razgovara o proširenju SBUN i želji Nemačke da za sebe obezbedi poziciju stalnog člana novog, proširenog Saveta Bezbednosti UN. U slučaju Irana, Nemačka je glasala za naftni embargo iako njena pozicija je ostala negde između tvrdog stava Francuske, Velike Britanije i SAD na jednoj strani, i Kine i Rusije na drugoj strani.

I kada je reč o najvažnijem aspektu nemačke spoljne politike i tu su vidljive izvesne nijanse u odnosu na raniju politiku gotovo potpune identifikacije sa EU. Nemačka je nastavila da tesno saraduje sa Francuskom u okvirima EU, ali se naročito nakon izbijanja svetske ekonomske krize centar moći jasno pomerio ka Berlinu. Nakon izbijanja svetske ekonomske krize 2008. godine i sve većih zahteva država članica da Nemačka kao daleko najjača ekonomija pomogne drugim slabijim ekonomijama, u evrozoni dolazi do sve većeg porasta evroskepticizma u Nemačkoj. Tako prema nekim istraživanjima preko 63% Nemaca ima malo ili ni malo poverenja u EU a čak 53% smatra da EU nema budućnost.⁶ Čak dve trećine Nemaca je bilo protiv davanja finansijske pomoći Grčkoj. U nemačkoj javnosti prezaduženi narodi, ne retko su prikazani kao lenji i ljubomorni na nemački uspeh, narodi koji žive na račun nemačkog rada i samo

6 Thomas Petersen, "Gemeinsames Interesse Fur Europa in Gefahr", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25 January 2011.

traže nemačke pare. S druge strane, u zemljama dužnicima često se ističe da je Nemačka imala najviše koristi od uvođenja evrozone i trgovinske razmene unutar EU.⁷ Ove kritike na račun nemačke politike dobile su ekstremne oblike u slučaju Grčke pa je tako zamenik grčkog premijera Teodoros Pangalos rekao da potomci nacista nemaju pravo da Grcima naređuju šta da rade, novine Etnos su pisale da Nemci pretvaraju Evropu u „finansijski Dahau“, a gradonačelnik Atine je zatražio 80 milijardi evra od Nemaca kao nadoknadu za okupaciju tokom drugog svetskog rata.⁸

Oštra politika štednje i fiskalne discipline koju su Nemačka i Francuska, u vreme predsednika Sarkozija, nametnule EU u velikoj meri je zadovoljila unutrašnje potrebe nemačke kancelarke, ali je s druge strane nanela veliku štetu imidžu Nemačke u drugim zemljama EU, posebno u onima koje su najviše opterećene krizom: u Grčkoj, Italiji, Španiji. Pored ovoga, koncept štednje nije rešio problem recesije i rastuće nezaposlenosti tako da pojedini poznati ekonomisti poput Sorosa i Krugmana⁹ predviđaju da će Evropa sve dublje tonuti u recesiju. Velika Britanija i Češka su odbile da se pridruže ovom planu i uz to, na izborima u Francuskoj je pobedio socijalista Oland, koji zastupa potpuno drugačiji koncept oporavka od onog kojeg su zastupali Merkelova i Sarkozy. I na kraju, umesto da svojom politikom ujedinjuje Evropu, Nemačka je zahtevom za strogom štednjom samo još više pojačala podele na siromašni jug i bogati sever.

Sva ova događanja u EU prirodno će voditi rastu evroskepticizma u Nemačkoj i terati Berlin da tržišta za svoju robu sve više traži izvan granica EU. Za sve veći broj Nemaca, Evropa je sve više izvor problema a sve manje rešenje za nemačke potrebe. Naravno, to nikako ne znači da Nemačka odustaje od EU i evra. I kancelarka Merkel i ministar spoljnih poslova Vestervele su stavili do znanja da rešenje krize vide u više a ne manje Evrope i da bi eventualna propast evra značila i propast Evrope.¹⁰ Ipak, po prvi put u Nemačkoj se vode ozbiljnije debate oko budućnosti Evrope i ulozi Nemačke u njoj.

7 Ullrike Guerot and Mark Leonard, „The New German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs“, op. cit., p. 2.

8 Stefan Theil, „To Rule the Euro Zone“ *The Daily Best*, Internet: <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2011/01/23/to-rule-the-euro-zone.html>, 03.08.2012.

9 Paul Krugman, Evropsko ekonomsko samoubistvo, *Radio slobodna evropa*, 1. Septembar 2012.

10 Merkel, „Za spas treba još Evrope, *Tanjug*, 31. maj 2012.

PREISPITIVANJE I POSTEPENI ZAOKRET

Do postepenog zaokreta u vođenju nešto samostalnije spoljne politike Nemačke dolazi 2009. godine, nakon što su SAD zaoštrile svoj rečnik prema Rusiji i nakon sukoba Poljske i Rusije oko tragične pogibije poljskog predsednika u avionskoj nesreći u Rusiji. Nakon ovih događaja Nemačka je odlučila da bilateralno rusko- nemački ekonomski projekat Merseburg bude stavljen u okvire EU, a nemački i poljski ministri spoljnih poslova su predložili zajednički projekat spoljne politike EU prema Rusiji.

Mnogi analitičari su i nemačku spoljnu politiku prema EU okarakterisali kao nekonzistentnu nakon nagoveštaja da bi moglo doći do promene njenog tvrdog stava u vezi štednje i fiskalne discipline.¹¹ Naime, nakon pobeđe Olanda u Francuskoj nemačka kancelarka je izrazila spremnost da preispita svoju politiku stroge fiskalne discipline i štednje i da prihvati kompromis koji bi podrazumevao i „štednju ali i privredni rast“ Ipak, taj slučaj bi se pre mogao tumačiti kao mudro prilagođavanje stvarnosti u EU gde sve više zemalja deli mišljenje pobednika na izborima u Francuskoj da se kriza ne može rešavati samo štednjom, nego se mora voditi i razvojna politika koja bi otvarala nova radna mesta. Izraženom spremnošću na kompromis nemačka kancelarka je pokazala da razume i poštuje činjenicu da bez saradnje sa Francuskom Nemačka ne može odlučujuće uticati na kretanja u EU. Takođe, njeno suprotstavljanje idejama da Grčka treba da napusti evrozonu isto tako govori o tome koliko je Nemačka posvećena cilju evropskih integracija bez obzira na sve razlike koje u ovom trenutku postoje između Berlina i Atine. Naravno na ovakav stav Berlina uticalo je i to što su nemačka preduzeća i banke uložile velike svote novca u Grčku.

Imajući u vidu sva ova događanja poslednjih desetak godina moglo bi se zaključiti da se nemačka spoljna politika nalazi u fazi velikih iskušenja i stalnih preispitivanja. Po mnogo čemu ona je ličila na automobil koji krene pa stane. Bivši nemački kancelar Kol je čak kritikovao spoljnu politiku svoje naslednice Merkelove kao „dezorijentisanu“.¹² Takođe, pokazalo se do koje granice Nemačka može da ide sama u oblikovanju svoje spoljne politike nezavisno od svojih ključnih partnera u NATO i EU. To se najbolje vidi na primeru Rusije. Pokušaji Nemačke da svoje odnose sa Rusijom bazira samo na ekonomiji nezavisno od okvira EU i NATO nisu uspeli. Sva ova događanja su, prema mišljenju većine analitičara, pokazala da, da bi bila uspešna, nemačka spoljna

11 “Nemačka odustaje od politike štednje“, *Politika*, 11. maj. 2012.

12 Susanne Gratius, “Is Germany Still a European Power?“, op. cit., p. 3.

politika, čiji je osnovni cilj da promoviše i osigura ekonomske i energetske interese ove zemlje, mora ostati u okvirima EU.¹³ Na to je nedavno ukazao i nemački ministar spoljnih poslova Vestervele kada je u svom govoru u januaru 2012. u Vašingtonu rekao da „više Evrope a ne manje Evrope mora biti odgovor na sadašnju krizu“.

Nemačka uprkos tome što je četvrta svetska ekonomska sila i treći najveći svetski donator UN, nije uspela da se približi ostvarenju jednog od svojih najznačajnijih ciljeva u spoljnoj politici - dobijanju stalnog mesta u SB UN. Čak šta više, poslednjih godina sve je vidljivija protivurečnost između njene želje da postane stalna članica SB UN i neuspeha da svoju ekonomsku snagu pretvori i u značajniji politički uticaj na svetskoj političkoj sceni. Povrh svega, nastojanje da postane stalna članica SB kod mnogih članica EU se doživljava kao direktna konkurencija želji EU da obezbedi mesto u SB UN.

Uprkos svim naporima Nemačke da iskorači izvan EU i povede nešto samostaljniju spoljnu politiku, poslednja decenija je pokazala da Nemačka nije uspela da postane politički globalna sila i pored njene velike ekonomske snage. Otuda bi se moglo reći da je Kisindžer bio u pravu kada je rekao da je Nemačka prevelika za Evropu i premala za svet.

Nemačka će teško moći da postane značajnija globalna sila zbog nekoliko razloga. Prvo, za svetske kriterijume malog broja stanovnika čiji je broj u konstantnom opadanju,¹⁴ drugo, ograničenih vojnih potencijala, treće, njena tzv. meka moć je veoma ograničena i pre svega usmerena na promociju sopstvenih ekonomskih rezultata. Jednostavno, nemački jezik i kultura teško da mogu da postanu dominantni poput engleskog jezika i savremene pop kulture koja dolazi iz SAD i Velike Britanije. Četvrto, Nemačka, uprkos svim doprinosima svetskoj organizaciji, nije uspela da obezbedi za sebe mesto stalne članice SB UN.

U suštini, veliko je pitanje koliko Nemačka uopšte može da vodi spoljnu politiku mimo EU i to ne samo zbog političkih razloga. Kada se pogledaju pokazatelji o tome gde ide nemački izvoz, onda se vidi koliko je Nemačka i dalje upućena na zemlje EU. Tako na primer, čak 60% nemačkog izvoza ide u zemlje EU od toga 67 milijardi dolara u Francusku, 47 milijardi u Holandiju, 42 milijarde u Italiju i čak 39 milijarde u malu Austriju. S druge strane u Kinu ide 41 milijarda i svega 21 u Rusiju. U celu Latinsku Ameriku uključujući i Brazil 13 milijardi. U celini gledano u nemačkom izvozu na prvom mestu ubedljivo je

13 Urlike Guerot, "The Temptation of Going Alone", op. cit., p. 5.

14 Walter Laqueur, "Poslednji dani Europe" *Prometej*, Zagreb, 2008, str. 66-74 i 191-196.

EU, druga je SAD, a pojedinačno gledano Kina je tek šesta iza Italije. Rusija je 13, Brazil 19, a Indija 21.¹⁵

Ipak, novi trendovi su vidljivi, i trgovinska razmena sa azijskim zemljama je već sada veća za 60% od razmene sa SAD. Nema nikakve sumnje da će dugoročno gledano zemlje poput Kine, Rusije, Indije, Brazila, Vijetnama imati sve veću ulogu u trgovinskoj razmeni Nemačke. Otuda će i njena spoljna politika kratkoročno i srednjoročno primarno ostati usmerena na EU i SAD koje ostaju ključni nemački ekonomski i trgovinski partneri.

Polazeći od toga realno je očekivati da će u doglednoj budućnosti Nemačka nastaviti da promovise svoje ekonomske interese na svetskoj sceni ali uz političku podršku i pozadinu EU. Istovremeno, ona će ostati posvećena cilju dalje političke i ekonomske integracije EU. Na to je ukazala i nemačka kancelarka Angela Merkel rekavši da želi „izgradnju političke unije“ u Evropi, a ako neke zemlje to blokiraju onda bi ona prihvatila ideju o Evropi „u dve brzine“. Ipak, s obzirom na opadajuće ekonomske i posebno demografske trendove u Evropi za očekivati je da će Nemačka dugoročno sve više biti upućena na saradnju sa narastajućim globalnim ekonomskim silama. Naravno, pod uslovom da i sama reši svoje sve vidljivije probleme sa starenjem i opadanjem broja stanovnika kao i velikim prilivom muslimanske, pre svega turske populacije koja nije uspela da se adekvatno asimiluje u nemačko društvo.¹⁶

Ipak, sva ova preispitivanja i kritike ne mogu da dovedu u pitanje dva značajna dostignuća nemačke spoljne politike u poslednje dve decenije. Prvo, ona je u velikoj meri uspela da ostvari svoj glavni cilj – da osigura i promovise svoje ekonomske i energetske interese. Drugo, da doprinese promeni negativnog imidža iz vremena Drugog svetskog rata. Veliki broj stručnjaka se slaže u proceni da je negativan imidž Nemačke u velikoj meri izbledeo, i da je ustupio mesto jednom drugačijem pogledu na ovu zemlju koji se pre svega bazira na njenoj vanrednoj ekonomskoj snazi ali i posvećenosti ukupnim vrednostima Zapadne demokratije.

NEMAČKI STAV PREMA PROŠIRENJU EU I ODNOSI SA SRBIJOM

Iako je nemački stav prema proširenju EU i na Zapadni Balkan pozitivan, njega Nemačka trenutno ne posmatra kao prioritet, kao što je to svojevremeno

15 Urlike Guerot, “German Foreign Policy, The Temptation of Going Alone”, *World Politics Review*, Feb 7, 2012, p. 4.

16 Walter Laqueur, “Poslednji dani Europe”, *Prometej*, Zagreb 2008, str 66–74.

činila u novijoj istoriji sa unilateralnim priznanjem Hrvatske 23. decembra 1991. godine i apsolutnom podrškom Hrvatskoj 2012. godine za prijem u EU. To će se apsolutno odraziti i na ekonomsku saradnju i na brzinu integracije balkanskih država u EU, uključujući i Srbiju. Za Srbiju, čiji glavni prioritet predstavljaju evropske integracije, najvažniji je stav Nemačke u vezi proširenja EU. Generalno govoreći Nemačka se zalaže za dalje proširenje EU odnosno ostvarenje evropske perspektive zemalja Zapadnog Balkana. U vezi prijema novih članica stav zvaničnog Berlina je da je najvažnije prvo rešiti unutrašnje probleme unutar EU izazvane pre svega velikim proširenjem iz 2004. godine i po mnogo čemu preuranjenim prijemom Bugarske i Rumunije. Teška dužnička kriza u EU samo je ojačala stav Nemačke da prvo treba rešiti probleme unutar postojećeg sastava EU, i da je tek nakon rešenja tih pitanja moguće razmatrati prijem novih članica. Tursku, sadašnja vladajuća većina na čelu sa CDU kancelarke Merkele ne vidi u članstvu EU, već joj se nudi tzv. privilegovano partnerstvo što Turska ne prihvata. Drugo, poučeni iskustvom Bugarske i Rumunije nemački političari su mišljenja da prijem novih zemalja ne treba vezivati za određene datume i treće, Nemačka smatra da nove članice moraju u potpunosti ispuniti Kopenhaške kriterijume.

U okviru ovog generalnog stava Nemačke prema daljem proširenju EU treba sagledati perspektivu odnosa Srbije i Nemačke. U prethodnoj deceniji odnosi dve zemlje su prošli kroz nekoliko faza. Prvu fazu obeležio je premijer Zoran Đinđić koji je, kao nemački đak, imao izuzetne, pa moglo bi se reći čak i privilegovane odnose sa nemačkom političkom elitom. Ovi izvanredni politički odnosi nisu bili, na žalost, praćeni i odgovarajućom ekonomskom saradnjom. Ipak, za ovu prvu fazu koja je trajala od 2000. godine do 2003. godine, do ubistva premijera Đinđića, može se reći da je to bila faza pomirenja i ponovnog uspostavljanja bliskih političkih odnosa dve zemlje.

Druga faza je trajala od 2004. do 2008. godine. Ovu fazu je obeležila stabilizacija odnosa dve zemlje i dalje unapređenje ekonomske, političke i kulturne saradnje. Tokom te faze ostvarena je i prva velika nemačka investicija u Srbiji u iznosu od 500 miliona evra nastala kupovinom Hemofarma od strane Stade. Srbija i Crna Gora su imale svoju uspešnu prezentaciju u okviru Dana kulture Srbije i Crne Gore u SR Nemačkoj 2005. godine.

Kraj ove faze obeležilo je zaoštavanje odnosa dve zemlje izazvano različitim odnosom prema pitanju nezavisnosti Kosova i Metohije. Na početku pregovora o budućem statusu KiM Nemačka je imala izvesne rezerve u pogledu nezavisnosti KiM koji su se pre svega ticale njenog utemeljenja u međunarodnom pravu, ali i bojazni da bi ovo pitanje moglo da dovede do podela unutar EU. Otuda je

kancelarka Merkele više puta u svojim izjavama oko KiM isticala da rešenje ovog problema mora dovesti do toga da ne bude ni dobitnika ali ni gubitnika. Ipak, polazeći od svojih interesa Berlin je odlučio da sledi svoje najvažnije partnere iz NATO. Posle samoproglasa nezavisnosti KiM zvaničan stav Berlina je bio da je nezavisnost KiM jedino moguće i izvodljivo iako ne i najbolje rešenje. Nakon samoproglasa nezavisnosti KiM, Nemačka je među prvim državama EU priznala tu nezavisnost, a kao odgovor Srbija je, krajem februara 2008, povukla svog ambasadora na konsultacije na period od šest meseci.

Ipak, dve zemlje su uspele da i pored ove krize očuvaju diplomatske i političke odnose, i da nastave da ih razvijaju u punom kapacitetu nakon povratka ambasadora u avgustu 2008. godine, nakon čega je započela treća faza u odnosima dveju država. Dodatni podsticaj odnosima dve zemlje dala je pobjeda koalicije za Evropsku Srbiju na izborima 2008. godine. Te godine Srbija je, nakon srpsko – bavorske komisije, čiji je cilj bio da unapredi saradnju Srbije i Bavorske u privredi, kulturi, trgovini, nauci i drugim oblastima, formirane još 1970. godine, formirala sličnu komisiju i sa pokrajinom Baden Virternberg čiji je cilj ukupno unapređenje odnosa, ove druge po razvijenosti nemačke pokrajine i Srbije.

Pored različitog viđenja problema KiM dve zemlje nemaju drugih otvorenih bilateralnih pitanja.¹⁷ U domenu delovanja pojedinih nemačkih kompanija u Srbiji (reč je pre svega o *WAC*-u i u poslednje vreme Stadi koja je kupila Hemofarm) postoje određeni problemi ali oni, bar za sada ne opterećuju ozbiljnije odnose dve države. Izuzetak bi mogao biti prodaja *WAC*-ovog udela u Politici ukoliko se pokaže da je tu bilo nezakonitih radnji. Generalan stav nemačkih kompanija koje deluju u Srbiji (sa izuzetkom *WAC*-a) jeste da su u osnovi one zadovoljne svojim dosadašnjim radom i da bi čak 87 % njih ponovo investiralo u Srbiju.¹⁸

Uprkos značajnim promenama koje su ostvarene u Srbiji nakon rušenja autokratskog režima Slobodana Miloševića, Srbija i danas ima problem sa svojim imidžom u SR Nemačkoj koji se i dalje preterano vezuje za ratove iz devedesetih, generala Mladića i Kosovo i Metohiju. Do izvesnih promena je došlo sredinom prošle decenije zahvaljujući nešto aktivnijoj ekonomskoj saradnji, pobjedi proevropske liste odnosno koalicije, intezivnijoj kulturnoj

17 Videti Brano Miljuš, Edislav Manetović, „SAD i problem Kosova i Metohije“, *Međunarodni problemi*, br. 3, 2010. Takođe, prilikom susreta sa predsednikom Tadićem 16. novembra 2009. godine nemačka kancelarka Merkel je istakla da Nemačka snažno podržava evropske integracije Srbije i da je „Kosovo jedina tačka neslaganja“. *Večernje novosti* 17. novembar 2009. godine.

18 Ernst Bode, Predsednik nemačkog privrednog udruženja u Srbiji, *RTS* 21.4 2010.

saradnji kao i poredama naših sportista pre svega tenisera i teniserki, ali je nažalost kriza oko KiM ponovo imidž Srbije vratila nekoliko godina unazad.

Otopljanje odnosa krajem 2008 nije donelo očekivane ekonomske rezultate pre svega zbog globalne ekonomske krize koja je dovela do izvesnog zatvaranje nemačkih investitora prema svetu pa i prema Srbiji. Ipak, česte posete predsednika Tadića i posebno dobijanje jedne od najprestižnijih nemačkih nagrada „Kvadrige“ ponovo su Srbiju predstavile u jednom boljem i lepšem svetlu.

Na žalost, kao ni početkom 2000. godine, tako ni krajem ove decenije dobre političke odnose nije sledila odgovarajuća privredna saradnja. Tgovinska razmena već više godina iznosi negde oko 2 milijarde eura što je apsolutno nedovoljno ako se imaju u vidu tradicija i potencijali za saradnju ali i činjenica da zemlje koje imaju sličan ili nešto manji broj stanovnika nego Srbija ostvaruju znatno bolje rezultate. Tako na primer, Hrvatska ima više od 3 a Češka gotovo 20 milijardi eura trgovinske razmene sa Nemačkom.¹⁹ Glavni problem u ovoj razmeni jeste veliki deficit na našoj strani i mali izvozni kapaciteti srpske privrede. Na žalost, u našem izvozu i dalje preovlađuju voće, polupreradeni prehrambeni proizvodi i pojedini proizvodi nižeg ili srednjeg stepena prerade. S druge strane, Nemačka je pravi „šampion“ u izvozu robe i tehnologije. Ona je već godinama prvi ili drugi svetski izvoznik a svako treće radno mesto je direktno ili indirektno povezano sa spoljnom trgovinom.

U narednom periodu Srbija bi trebalo da nastavi započetu saradnju sa nemačkim firmama u oblasti automobilske industrije i snabdevačima auto industrije, energetike, saobraćaja i železnice, ali i da uspostavi saradnju sa firmama koje su već ponudile obuku naših kadrova u elektronici, mašinstvu i programu korišćenja solarne energije.

Nemačka je istovremeno i najveći evropski donator u Srbiji. Tokom protekle decenije oko jedne milijarde eura pomoći Srbiji je došlo iz Nemačke.

Na žalost, uprkos svojoj privrednoj snazi nemačka preduzeća nisu više investirala u Srbiji. Osim farmaceutske kompanije Stada, u Srbiji je prisutno još nekoliko značajnijih firmi ali sa manjim projektima od Stada, poput Metroa, Nordcukera (proizvodnja šećera), Meser gasa (tehnički gas), Simensa, Tisena, Boša, Leoni (auto delovi). Treba, međutim, imati u vidu da je nemački kapital indirektno angažovan u privredi Srbije i kroz investicije određenih multinacionalnih kompanija a jednim delom i kroz austrijske firme. Tako na primer, Henkel iz Nemačke je prisutan u Srbiji preko svoje austrijske firme koja

19 Njemačko-hrvatska industrijska i trgovinska komora, Zagreb, 2. Septembar 2012, Czech National Bank, Germany – the Czech Republic main trading partner, 2012.

je kupila Merimu iz Kruševca. Za sada, ni jedna nemačka banka nije učestvovala u procesu privatizacije domaćih banaka. Upravo to odsustvo nemačkih banaka govori da nemačka privreda, do sada, nije videla u Srbiji zemlju u kojoj bi se isplatilo značajnije investirati. Naime, gde god da je Nemačka značajnije investirala nemačke banke su pratile preduzeća iz svoje zemlje. Sve to govori da ostaje širok prostor za saradnju u budućnosti pri čemu je na strani Srbije da učini svoj privredni ambijent mnogo privlačnijim za nemačke firme nego što je on to bio do sada.

Ukupno gledano za Srbiju je najvažnije da se njeni spoljno politički ciljevi gotovo u potpunosti poklapaju sa ciljevima spoljne politike SR Nemačke prema regionu Zapadnog Balkana. Naime i jednoj i drugoj državi glavni cilj je ostvarenje mira i bezbednosti u regionu. Za Nemačku je to posebno važno s obzirom na veliki broj njihovih preduzeća koja posluju u regionu kao i preko hiljadu i po vojnika na KiM. Drugo, za Srbiju je posebno važno da SR Nemačka nastavi da podržava proces njenih EU integracija. Ta podrška je jasno izražena i tokom poseta najviših nemačkih zvaničnika (kancelarke Merkel i ministra spoljnih poslova Vestervelea) Srbiji u 2010 i 2011. godini. Snažnu podršku evropskim integracijama Srbije izrazio je nemački ministar G. Vestervelea Srbiji tokom septembra 2010. a posebno nakon odluke vlade Srbije da napusti ideju o samostalnom izlasku pred skupštinu UN sa svojom rezolucijom oko KiM i da zajedno sa EU formuliše kompromisnu rezoluciju koja je tokom septembra i usvojena na skupštini UN. Nakon usvajanja zajedničke rezolucije Srbije i EU, Nemačka je podržala inicijativu da Srbija što pre dobije status kandidata za EU. Stav zvanične Nemačke je bio da pored opštih uslova Srbija mora da ispuni još jedan, a to je puna saradnja sa Haškim tribunalom, odnosno da isporuči optuženog generala Mladića sudu u Hagu.

Od leta 2011. Srbija dobija još jedan uslov za dobijanje statusa kandidata i to je „normalizacija odnosa sa Prištinom“ a kada je u pitanju dobijanje datuma za početak pregovora sa EU nemačka kancelarka Merkel je prilikom posete Beogradu avgusta 2011 zatražila da Srbija „ukine institucije na severu Kosova“. Nakon ove posete kancelarke dolazi do ponovnog zaoštavanja bilateralnih odnosa između Berlina i Beograda. Nemačka je sprečila da Srbija dobije kandidaturu u decembru 2011. godine, smatrajući da Srbija nije ispunila tražene uslove. Ovako tvrd stav Nemačke bio je posledica njene bliske saradnje sa Vašingtonom koji je, zbog svojih interesa, želeo da se što pre i konačno reši pitanje Kosova. Svega nekoliko meseci kasnije, Nemačka je ublažila svoj stav i zajedno sa Vašingtonom ubedila Prištinu da prihvati dogovor sa Beogradom oko regionalnog predstavljanja Kosova, nakon čega je Srbija dobila status

kandidata. U suštini i na ovom pitanju moglo bi se reći da se ponovila nemačka politika kreni-stani gde je Berlin, ovoga puta sa Vašingtonom, bez nekih vidljivih razloga u svega nekoliko meseci promenio svoju tvrdnu politiku prema Beogradu. Naime, da je postojala politička volja Vašington i Berlin su mogli lako ubediti Prištinu da i u decembru prihvati dogovor sa Beogradom oko regionalnog predstavljanja Kosova. Kada je u pitanju stav Nemačke treba reći da Berlin nema neki poseban i značajniji interes u vezi Kosova i da je njegova aktivnija uloga u poslednjih godinu dana posledica dogovora sa SAD da se Nemačka aktivnije uključi u rešavanje krize na Balkanu.

U vezi sa KiM, Nemačka ne očekuje da Srbija prizna nezavisnost Kosova ali traži da pre ulaska u EU reši svoje odnose sa Prištinom pod čim se pre svega misli na normalizaciju odnosa Beograda i Prištine i početak rešavanja nekih životnih pitanja ljudi koji žive na KiM u vezi čega su Beograd i Priština već postigli niz dogovora. Za očekivati je da Nemačka nastavi da insistira na tome da Srbija pre dobijanja datuma za početak pregovora sa EU ukine institucije na severu, ali i taj uslov se može donekle relativizovati zavisno od toga kako će se dalje razvijati situacija u ovom delu sveta. Tu pre svega mislimo na upliv Rusije na područje zapadnog Balkana, odnose sa Turskom, krizu u EU, kao i krizu oko Irana. Čini se da su velike Zapadne sile došle do zaključka da je bolje imati Srbiju na pravcu EU integracija nego dozvoliti da, čak i kratkotrajno, ostane izvan osnovnih evropskih procesa. Zavisno od razvoja situacije u vezi ovih pitanja Nemačka i Vašington mogu zadržati ali i ublažiti tvrd stav prema Srbiji u vezi datuma pregovora. Za nas je indikativan i poučan primer sa pregovorima sa Turskom o ulasku u EU gde se iz više izvora navodi stav da „ishod pregovora mora da ostane otvoren“.

Tokom pregovora oko KiM Nemačka je više puta predlagala Srbiji da prouči model odnosa dve nemačke države u periodu hladnog rata. Tu se pre svega mislilo na normalizaciju njihovih odnosa bez međusobnog priznanja. Ova inicijativa nije bila prihvaćena u Beogradu. Po svemu sudeći model dve nemačke države će biti upravo onaj model na kom će i Vašington i Berlin insistirati u daljem rešavanju kosovske krize.

Na kraju treba reći da je imajući u vidu ekonomsku, finansijsku i političku krizu u samoj EU realno očekivati da dođe do izvesnog zastoja kada je u pitanju prijem novih članova pa tako i Srbije.

PERSPEKTIVE ODNOSA SRBIJE I SR NEMAČKE

Kakve su perspektive odnosa dve zemlje? Kratkoročno gledano odnosi između dve zemlje najviše će zavisiti od toga kako Srbija bude rešavala pitanje Kosova. U meri u kojoj Srbija bude imala više razumevanja za stav Vašingtona i Berlina u vezi normalizovanja odnosa sa Prištinom i Nemačka će biti spremnija da pomogne Srbiji u vezi dobijanja datuma početka pregovora sa EU. Ipak, kao što se videlo i u slučaju dobijanja kandidature čak ni kooperativnost Srbije ne mora biti od presudne važnosti prilikom donošenja važnih odluka. Čak bi se moglo zaključiti suprotno, da je tvrd stav Srbije u decembru doprineo da se lakše dođe do rešenja u aprilu. U suštini, kao i mnogo puta do sada prilikom rešavanja sporova između malih naroda presudili su faktori koji nisu bili direktno vezani za njih. Čini se da je i ovoga puta bilo tako i da je dobijanju kandidature pre svega doprinela nešto promenjena međunarodna situacija. U suštini stav Srbije od decembra do aprila nije se značajnije promenio. Ipak, s obzirom da sama ima veoma malo instrumenata kojima može da utiče na rasplet krize, Srbija bi trebalo da bude što je moguće više kooperativna ne ugrožavajući, naravno, svoje interese.

U izvesnoj meri na odnose dve zemlje mogli bi uticati i predstojeći izbori u Nemačkoj predviđeni za septembar sledeće godine. Za Srbiju bi situacija možda bila nešto povoljnija ukoliko bi na vlast došla SDP sa zelenima i piratima nego da na vlasti ostane sada vladajuća CDU. (Prema poslednjim istraživanjima javnog mnjenja u Nemačkoj CDU ima 35% a Liberali 5%. Vodeća opoziciona stranka SPD ima 26% Zeleni 13% a Pirati 11%)²⁰ Naime SDP ima mnogo više sluha za pitanje proširenja EU od sada vladajuće CDU. Ipak, čak i u slučaju da na vlast dođe SPD pitanje je koliko bi se nemačka spoljna politika mogla značajnije promeniti u odnosu na Srbiju i to pre svega iz dva razloga. Prvo, za očekivati je da Vašington bez obzira na ishod predstojećih izbora nastavi sa politikom podrške Kosovu pa stoga i pritiska na Berlin da nastavi sa tvrdim stavom prema Srbiji odnosno uslovljavanjem EU integracija sa normalizacijom odnosa sa Prištinom. I drugo, u eventualnoj koaliciji sa SPD će biti zeleni i pirati od kojih ne bi trebalo očekivati neki posebno blagonaklon stav prema Srbiji. Naime i do sada su zeleni imali puno primedbi na račun Srbije kada je odnos prema ljudskim pravima, manjinama i posebno LGB populaciji. Otuda je teško očekivati, čak i u slučaju pobeđe SPD, neku značajniju promenu stava Nemačke prema Srbiji, posebno sada kada su vladu u Beogradu formirali SNS, SPS i UR Srbije.

20 "Pirati osvajaju Nemačku," *Politika*, 11. April 2012.

Da se stvari i u Nemačkoj kreću u pravcu promene vlasti pokazali su i nedavno održani lokalni izbori u najmnogoljudnijoj nemačkoj pokrajini Severnoj rajni Westfaliji koji se obično smatraju dobrim testom i kada je raspoloženje birača na saveznom nivou u pitanju. Tako je SPD osvojio 38%, CDU najniži procenat od Drugog svetskog rata 26%. Liberali su osvojili 8%, zeleni 12% i pirati čak 8%.²¹

Ni dugoročno gledano situacija nije mnogo povoljnija po Srbiju. Naime, Srbija kao uostalom i cela Jugoistočna Evropa nije značajnije zastupljena u nemačkoj spoljnoj trgovini i investicijama. Sve zemlje Zapadnog Balkana ukupno zauzimaju svega 2% u nemačkoj trgovini a kao što smo pokazali spoljna trgovina čini osnovicu nemačke spoljne politike. Takođe, upadljivo je da nemačke banke nisu zainteresovane za Srbiju, što sve govori u osnovi o malom interesu Nemačke za ovo područje.²² Kao što smo pokazali i do sada nemačke investicije su bile izuzetno male u Srbiju. Od 2000. godine jedva nešto više od 1 milijarde evra što je za Srbiju značajno, ali za Nemačku potpuno zanemarljivo.

Dugoročno gledano za Srbiju je loše i to što u Nemačkoj već nekoliko godina vlada zamor od pitanja daljeg proširenja EU. Sadašnja ekonomska pa i politička kriza u EU svakako će dalje uticati na smanjivanje interesa Nemačke za ovo područje. Ono gde bi se interesi Nemačke i Srbije mogli poklopiti jeste zainteresovanost Nemačke za mir i stabilnost u regionu čemu bi Srbija mogla dati važan pa i ključni doprinos. Za Nemačku će ovo biti važno pitanje i to unutrašnje političko pitanje, sve dok se na Kosovu nalazi veliki broj njihovih vojnika čija je bezbednost izuzetno značajna za Berlin.

S obzirom da je realno očekivati da se Nemačka i u buduće sve više okreće novim svetskim ekonomskim silama, njen interes za Zapadni Balkan i Srbiju sigurno neće rasti. Naprotiv, Srbija nema mogućnosti da značajnije proširi svoju trgovinsku razmenu niti da ponudi nekakve energetske kapacitete osim u saradnji sa Rusijom, tako da nije realno očekivati da bi mogla značajno privući nemačku pažnju ni dugoročno gledano. Šta je realno raditi u takvim okolnostima?

To pre svega zavisi od našeg razumevanja položaja i mesta Srbije u današnjem svetu. Srbija mora konačno da napusti razna megalomanska shvatanja svog položaja i značaja i da pođe od realnosti da je reč o jednoj maloj i siromašnoj zemlji a ne o nekakvom lideru u regionu, što se na žalost, potpuno bez osnova, potencira kod dela naše političke elite. Za razumevanje ove stvarnosti dobro može

21 *Tanjug*, 13. maj 2012.

22 F. L., Altman „Les Balkans vus de Berlin aujourd’hui”, *Comite d’etudes des relations franco-allemandes*, IFRI, Paris, 2011.

poslužiti i podatak da je promet najmanje dvadesetak najvećih nemačkih firmi (poput Mercedesa, Folksvagena, Alianc osiguranja, Nemačke banke, Simensa, Tisena, Eona, BMWa, REWE, Metroa, BSFa) veći od našeg ukupnog društvenog proizvoda a da je promet nekoliko najvećih kompanija poput Mercedesa i Folksvagena veći i od svih zemalja bivše Jugoslavije plus Albanije uzete zajedno.

U tom kontekstu mislimo da bi za Srbiju posebno bilo važno da se usmeri na saradnju sa nemačkim pokrajinama tamo gde taj interes za saradnju postoji. Inače, Nemačka je izuzetno decentralizovana zemlja gde je savezna država veliki deo svojih kompetencija prepustila pokrajinama, posebno u domenu ekonomije, nauke, kulture. Neke od ovih pokrajina imaju izuzetno veliku privrednu snagu i samim tim snažan uticaj i u Berlinu i u Briselu. Taj put prema EU su veoma uspešno koristile i Hrvatska i Bugarska. Koliko su te pokrajine jake dovoljno govori i podatak da se u desetak najjačih evropskih regiona svrstava najmanje četiri a možda i svih pet nemačkih pokrajina – pre svih Bavarska, Baden Virtenberg, Severna Rajna Westfalija i Heseni. Mišljenja smo da je bliža saradnja Srbije sa Bavarskom ili Baden Wirtenbergom, tim više što u ovim pokrajinama živi i nekoliko stotina hiljada naših gastarbajtera, pravi put za približavanje Srbije i Berlinu i Briselu. U narednom periodu trebalo bi raditi na tome da se slične komisije za sradnju formiraju i sa pokrajinama Heseni i Severnom Rajnom Westfalijom. Naime, zbog svojih malih ekonomskih kapaciteta Srbija prirodno ne može biti preterano vidljiva u Berlinu ali zato može itekako biti vidljiva u Minhenu, Štutgartu ili Diseldorfu. Ipak i za ovako nešto nedostaje jača izvozna privreda Srbije koja bi bila u stanju da ponudi nešto više nemačkom tržištu po čemu bi mogla biti prepoznatljiva.

U okviru saradnje Srbije sa ovim nemačkim pokrajinama trebalo bi podsticati i izgradnju partnerskih odnosa između odgovarajućih gradova.

Značajan potencijal za saradnju predstavlja i reka Dunav koja povezuje dve države i čiji se značaj i potencijal tek od skora shvata u političkoj eliti Srbije.

Takođe, uzimajući u obzir činjenicu da Berlin sve više postaje jedna od glavnih kulturnih prestonica u Evropi bilo bi zanimljivo razmotriti i mogućnost za otvaranje našeg kulturnog centra u ovom gradu.

I na kraju treba reći, da za razliku od nekih drugih svetskih i evropskih prestonica, u Berlinu i Nemačkoj ipak postoji izvestan interes za region Zapadnog Balkana i Srbije. Taj interes nije samo ekonomski, nego i kulturni, naučni i politički. To nije zanemarljivo, štaviše to je značajna pretpostavka da se odnosi dalje razvijaju i produbljuju na dobrobit obe zemlje i regiona u celini.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nemačka je, kao uostalom danas i Francuska, veoma bliska ideji da Evropska unija mora biti srednjoročno i dugoročno entitet u ravnoteži, dakle uspešan politički i ekonomski entitet što ih bitno razlikuje od britanskog pristupa. Pri tome Nemačka vizija Evrope je vizija jedne gotovo federalne države u kojoj je prioritet ekonomija socijalno-tržišnog tipa sa jakim i stabilnim evrom. Prioriteti su decentralizacija i disciplinovano ugovaranje sistema ravnopravne finansijske raspodele među državama članicama. Finansijsku disciplinu Nemačka ima nameru srednjoročno da proširi na celu srednju Evropu jer je njen kratkoročni cilj da što pre bude okružena stabilizovanim ekonomijama i državama. Njen geopolitički prioritet u Evropi je globalno poimanje centralnosti: Nemačka sebe vidi u centru EU kao globalne svetske sile, osiguravajući vlastiti položaj koji joj dodatno politički osnažuje status ekonomske sile i tako pruža idealnu priliku moćnoj industriji za osvajanje novih tržišta i sirovinskih potencijala.

Sledeći savezni izbori iduće 2013. godine su svojevrsni referendum za ovakvo poimanje i realizaciju projekta Evrope za Nemačku. Pri tome Angela Merkel smatra da samo njena pobeda garantuje ovakav evropski put Nemačke. Sudbina velikih projekata, međutim obično zavisi od malih koraka. U ovom slučaju o nemačkom položaju u Evropi i o budućnosti političkog vizionarstva Merkelove, mogla bi da odluči upravo politička donacija posrnulim ekonomijama članica EU. Ukoliko se proširi verovanje koje je SPD zaobilazno nagovestio da su rizici Nemačke nesagledivi sa stanovišta povraćaja novca iz kredita (ECM) fonda Evropskog stabilizacionog mehanizma koji bi trebao da nasledi (EFSF) privremeni stabilizacioni fond EU i u Nemačkoj bi moglo da dođe do političkog zaokreta na izborima 2013. godine. Umnogome to zavisi i od izbora lidera na građanskoj levljici gde čelnu trojku čine tri veoma različita lidera: socijalno opredeljeni Sigmar Gabrijel, tehnokrata Per Štajnbrik i „levi liberal” Frank Valter Štajnmajer, koji zbog naginjanja političkom centru, nazvanom po inicijatoru „Trećeg puta” Toniju Bleru, dobija nadimak prvi blerijanac Nemačke.

Iako je Nemačka vodila politiku proširenja EU u skladu sa prevashodno vlastitim interesom, nesumnjivo je da su mnoge nove članice EU iz srednje Evrope profitirale od do sada definisanih nemačkih prioriteta u vođenju spoljne politike. Nemačka je naime osiguranje svog središnjeg položaja u Evropi i stabilizovanje država na njenim istočnim granicama finansirala značajnim novčanim transferima u te države a neretko su se nemačka preduzeća i selila kroz privatizacije u fazi tranzicije u te države kako bi zadržale i sačuvale kompetitivnost industrijske pozicije i velesile. Ovu činjenicu bi trebalo imati u vidu u Srbiji jer Nemačka ipak

još uvek ima interesa na Balkanu premda ga ne percipira kao spoljnopolitički prioritet za delovanje kao ranije, što će se uz dužničku krizu, nažalost odraziti na umanjenu ekonomsku saradnju i na brzinu integracije balkanskih država u EU. Možemo bar pojačati saradnju sa pokrajinama kojoj bi trebalo što pre da prethodi partijska saradnja na svim nivoima.

Otežavajuća okolnost je potpuno suprotstavljeno viđenje sudbine Kosova i Metohije, koje je zakomplikovano nemačkim priznanjem 20. februara 2008. godine i sve izraženijim razlikovanjem u sagledavanju prilika u RS i BiH. Nemačka će i ubuduće stoga sve više insistirati na sprovođenju Ahtisarijevog plana i na normalizaciji odnosa sa Prištinom, poput one između dve Nemačke za vreme Vilija Branta. Trebalo bi proučiti Sporazum dve Nemačke iz 1973. godine ali tu postoje i bitne političke razlike. Naime Srbija želi normalizaciju sa Prištinom u smislu nastavka tehničkog i održanja političkog dijaloga koji bi mogao da donese makar formalni suverenitet nad celom srpskom teritorijom, a s druge strane u sporazumu dve nemačke države jasno stoji da je reč o sporazumu dve države koje se međusobno ne priznaju.

Kako Nemačka ostaje naš najvažniji faktor i partner u Evropi i na Balkanu trebalo bi pokušati napraviti kompromis sa Berlinom do decembra kako bi što pre Srbija dobila datum pregovora za ulazak u Evropsku uniju. Budući da će se Bundestag pitati za dobijanje datuma pregovora Srbiji bilo bi politički pragmatično potražiti u Nemačkoj prirodne stranačke partnere CDU i CSU u Bavarskoj, na primer u SNS i URS kako bi se što snažnije lobiralo za interese Srbije.

LITERATURA

1. Altman, F. L., „Les Balkans vus de Berlin aujourd’hui”, *Comite d’etudes des relations franco-allemandes*, IFRI, Paris, 2011.
2. Gratius, Susanne „Is Germany Still a European Power?” *Policy Brief, A European Think Tank for Global Action*, FRIDE, No 115, February 2012.
3. Urlike, Guerot, “German Foreign Policy: The Temptation of Going Alone“, *World Politics Review*, 7 February 2012.
4. Urlike, Guerot, Hénard Jacqueline (Eds.), *What does Germany think about Europe?*, European Council on Foreign Relations, June 2011.
5. Guerot Urlike and Mark Leonard, „The new German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs,” *Policy Brief, European Council on Foreign Relations*, April 2011.

6. Kundnani, Hans, "Germany as a Geo-economic Power", *The Washington Quarterly*, Summer 2011
7. Kundnani Hans, "What Hegemon? – Germany's self-centeredness and short-term thinking disqualify it as a hegemon", *IP Journal*, 04/05/2012, Internet: <https://ip-journal.dgap.org/en/ip-journal/topics/what-hegemon>
8. Kundnani, Hans and Parello-Plesner Jonas, "China and Germany: Why the emerging Special relationship Matters for Europe", *European Council on Foreign Relations*, May 2012.
9. Walter, Laqueur, *Poslednji dani Europe*, Prometej, Zagreb, 2008.
10. Miljuš, Brano, Manetović, Edislav, „SAD i problem Kosova i Metohije“ *Međunarodni problemi*, Beograd, br. 3, 2010.
11. Schreer, Benjamin "A New "Pragmatism" – Germany's NATO Policy", *International Journal*, Spring 2009.
12. Dullien, Sebastian, Guerot Ulrike, „The long shadow of ordoliberalism: Germany's approach to the Euro crisis“, *European Council on Foreign Relations*, Feb. 2012.
13. Theil, Stefan, "To Rule the Euro Zone" *The Daily Best*, Internet: <http://www.thedailybest.com/newsweek/2011/01/23/to-rule-the-euro-zone.html>.
14. Petersen, Thomas, "Gemeinsames Interesse Fur Europa in Gefahr“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25 January 2011.

Dr. Ognjen PRIBIČEVIĆ and Dr. Brano MILJUŠ

CHALLENGES AND PROSPECTS OF GERMAN FOREIGN POLICY

ABSTRACT

For the last few years, the German foreign policy has been under constant temptations and substantial reconsideration. The key role in resolving the difficult economic and financial crises in the EU, the development of close economic ties with the Russian and other rising world economic powers, the decision to sustain in the UN Security Council in deciding to authorise the use of force in Libya, as well as the dominant attitude towards the crises in Greece and Kosovo clearly shows the wish of Germany to pursue a more independent foreign policy. In spite of all these efforts and its huge economic power, Germany has failed to become a global political power. Moreover, in order to protect and develop its trade interests Germany must remain within the frameworks of the EU and the NATO. For

a long time, Germany has been one of Serbia's most important economic and political partners. Since it is realistic to expect that Germany will be more oriented towards developing its economic ties with the new world economic powers, the Western Balkans and Serbia will not be in the focus of its foreign and economic policies. Therefore, for Serbia, it will be useful to concentrate on the cooperation with the mighty German provinces that have their interests in developing this cooperation. In the future, the Kosovo issues will remain the main obstacle to it.

Key words: Germany, European Union, foreign affairs, world politics, United Nations, NATO.

ИСТОЧНА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА И САВРЕМЕНИ РЕЛИГИЈСКИ ПРОЦЕСИ У СВЕТУ²

АПСТРАКТ

Највећи део хришћанског света данас је захваћен слабљењем поштовања правила религијске праксе. Потпуно је супротна ситуација у земљама доминантно православне традиције. После рушења комунизма дошло је до оживљавања свих слобода, па и верских. Тако је дошло до обнове православља. То се посебно одразило на утицај православне цркве на друштво. Тако данас нпр. руска и српска православна црква представљају најпоштованије институције у Русији и Србији. Имајући у виду слабљење западног хришћанства, обнова православне цркве представља наду за хришћане да се и западно хришћанство може обновити. Стога значајне хришћанске деноминације показују велики интересе за укључивање православних у општи хришћански пројекат. То се посебно види у спољној политици римокатоличке цркве. Римокатоличка црква упорно покушава да обнови односе са православним црквама. У том смислу најважније цркве представљају руска и српска. Успостављање односа са ове две цркве има велики значај за Ватикан али представља и велики изазов.

Кључне речи: православље, религијски процеси, политика, Ватикан, хришћански пројекат, политикологија религије

Једна од најважнијих новина у светској науци и публицистици јесте све веће интересовање за религију и њен утицај у међународним односима. Ова чињеница је најпре била везана за политичке процесе у исламској

1 Проф. др Мирољуб Јевтић, редовни професор, Факултет политичких наука, Београд, Е-mail адреса: jevticmiroljub@yahoo.com.

2 Овај текст је рађен у оквиру пројекта бр.179008, кога подржава Министарство просвете и науке Србије.

популацији, али се сада све више говори о све већој улози свих религија у политичком животу. Посебно се ова чињеница потенцира у вези са распадом социјалистичких система у Источној Европи и променама које су захватиле земље на другим континентима у којима је марксизам био или јесте и даље водећа идеологија. Управо из тога разлога овај текст ће поменути промене и процесе обрађивати са тачке гледишта политикологије религије.³

Колико су те промене видљиве најбоље се схвата на основу податка да о томе све више говоре они који су начелно против религије. Као карактеристичан пример наводимо став француског филозофа Мишела Онфреа, аутора више књига на тему религије. Он је о томе рекао „После маја 68 стекли смо утисак да смо прешли на цивилизацију у којој више нема места за Бога нити за религију, у којој јудеохришћанство није закон. Прешло се на нешто друго. А онда је дошло до потпуно нове међународне геостратешке конфигурације: до пада Берлинског зида, неуспеха либералног социјализма с Митераном у Француској, а затим до агентата 11. септембра што је створило нове односе у свету. Од тог тренутка политика се повлачи у корист религије и поново избијају сукоби цивилизација. Имате блок јудеохришћанске цивилизације: Европу и Америку, насупрот исламском блоку. Натерани смо да бирамо између једног и другог, тј. Џорџа Буша или Бин Ладена, Корана или Библије...”⁴ Руковођени том чињеницом ми ћемо у овом тексту анализирати како се православна црква понаша у савременим религијским процесима у свету.⁵ Пре свега важно је истаћи да је православна црква до краја Првог светског рата била веома важан политички чинилац. Једна од највећих сила тадашњег света, Русија, била је православна држава.⁶ И то је чињеница која није довољно истицана у анализама које су се Русијом бавиле. У историјским студијама које су после Другог светског рата обрађивале руско-српске односе се као основ сарадње Русије и Србије узимало словенство. То јесте један од разлога за руску подршку Србији, али је доминантан фактор уствари било православље.⁷

3 Miroljub Jevtic, “Political Science and Religion”, *Политикологија религије*, бр. 1, 2007.

4 Нада Валчић-Лазовић, „Демократија је промашила циљ”, *НИН*, 30.4.2009.

5 Погледати нпр. Живојин Ђурић, „Православна религија у Србији и савремена неолиберална економска политика”, *Политикологија религије*, Вол. 1, Но. 1, 2007.

6 Арнолд Ц. Тојнби, „Подстицај притиска у руском православном хришћанству”, *Свеске*, бр. 15, 1993.

7 Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Евро-Њунти, Београд, 2011.

Аналитичари се слажу да је нпр. цар Никола Други своју функцију везивао за веровање да је царство у функцији остваривања божје воље. О томе у једној анализи пише „Свој положај врховног главнокомандујућег на почетку Првог светског рата, цар Николај је посматрао као испуњење своје моралне и државничке дужности пред Богом и народом”.⁸ Србија, Црна Гора, Грчка, Бугарска, Румунија биле су такође дефинисане као православне државе. Уставом Србије из 1901. године у члану 3 је то дефинисано овако „Државна вера у Србији је источно православна”.⁹ Чланом 7 се дефинисала веза краља са православљем „Краљ и његова деца морају бити вере источно православне”.¹⁰ Посебно карактеристична веза између државе и православља види се из Устава кнежевине Црне Горе из 1905. Устав је дефинисао да је по функцији поглавар православне цркве у Црној Гори обавезно и члан Народне скупштине.¹¹

После Првог светског рата све се променило. Царска Русија је уништена а на власт су дошли комунисти, изразити противници религије.¹² Краљевине Србија и Црна Гора су се ујединиле у Југославију, где су римокатоличка црква и исламска заједница постале равноправне и релативизовале утицај православља на политички живот. И све то је трајало до пада комунизма 90-их година 20. века.

После пада комунизма настаје велика идеолошка празнина. Место које је комунизам имао у православним државама остаје празно.¹³ То место попуњава традиција у којој су православље и православна црква имали и имају пресудну важност. Од тада се дешава занимљив обрт. Римокатоличка и црква и протестантске цркве у Европи губе на значају али зато јача улога православне традиције у којој, како смо рекли, црква добија доминантну улогу. Кад говоримо о православној цркви онда овде мислимо на све помесне православне цркве заједно, а пре свега на руску. Зато што је Русија и после слома комунизма остала највећа земља на свету, ако се има у виду

8 <http://carmucenik.blogspot.com> 05/10/2012.

9 „Устав Краљевине Србије”, Државна штампарија, Београд, 1901.

10 Исто.

11 Александар Стаматовић, *Кратка историја митрополије црногорско-приморске са шематизмом за 1999*, Светигора, Цетиње, 1999.

12 John Rex, “Secular Substitutes for Religion in the Modern World”, *Политикологија религије*, бр.1, 2007.

13 Мирољуб Јевтић, „Улога религије у идентитету јужнословенских нација”, *Годишњак ФПН*, бр. 2, 2008.

површина на којој се протеже. Русији поред свих отцепљених република остаје још 17.098.242 километара квадратних. То је скоро исто колико имају САД и Канада заједно.

У Русији је улога православне цркве нагло порасла после успостављања вишестраначког политичког система. То је трајна чињеница које су свесни сви специјалисти за ову велику земљу. Дакле од успостављања прве плуралистичке власти па све до садашње, фугуративо речено друге владе Владимира Путина. Никоме не треба говорити колико се идеологија и политика Русије променила после одласка са власти Бориса Јељцина и доласка двојца Путин – Медведев. Али као константа остаје велика улога Руске православне цркве (у даљем тексту РПЦ) и њен веома значајан утицај на политику коју власт води. Самим тим порасла је и улога РПЦ у међународним односима и у савременим религијским процесима који се у свету одвијају.

Слична је ситуација и у другим бившим комунистичким земљама где је православна црква доминантно верско учење. Узмимо нпр. Србију, Црну Гору и Републику Српску (РС) као једног од два дела независне БИХ. Видело се колико ће улогу имати Српска православна црква (у даљем тексту СПЦ) већ у праскозорје увођења вишестраначја. Опште је место да је симбол за прву вишестраначку политику Србије Слободан Милошевић. Милошевић је био главни човек у Србији од 1987–2000. године. У почетку првог периода Милошевићеве власти који је трајао од 1987–1990. године, када је уведено вишестраначје, Милошевић и његови људи су и даље гушили неке облике православља.¹⁴ Али када су схватили да осим православља немају никаквог другог савезника, променили су став и почели да форсирају СПЦ. То најбоље показује колики је значај православља за политику. Али и за савремене односе у свету у којима су религије важна чињеница. Република Српска, формални део БИХ, је од почетка, као политички ентитет, развијала веома тесне односе са СПЦ. А у Црној Гори која је ту скоро постала независна отцепљујући се од Србије, владајућа Демократска партија социјалиста се директно уплиће у међуцрквене односе, истичући да је питање цркве витално питање опстанка саме црногорске државе. На иницијативу председника те партије и практично

14 Рецимо чувени „Годомински случај” када је после 13.1.1988. због прославе православне нове године смењена група директора пољопривредног комбината Годомин, само зато што су прослављали тај празник. Смењени су са свим класичним комунистичким оптужбама којима се наводила православна вера као ретроградна. Погледати о томе *Вечерње Новости*, 8.2.1992, стр. 11.

најважнијег човека у Црној Гори Мила Ђукановића „партија (је) посвећена превазилажењу свих подјела у Црној Гори које могу угрозити стабилност, просперитет и међународни углед Црне Горе. Пошто су православни вјерници у Црној Гори подијељени у превазилажењу овога, најбоље погодује јединствена и организациона самосталност православне вјерске заједнице, уз пуно поштовање и аирмацију црногорског државног, националног културног идентитета међунационалног клада.”¹⁵

Случај Украјине са 44 милиона становника¹⁶, друге по величини православне земље у свету, посебно је карактеристичан за схватање улоге православне цркве у савременима религијским процесима у свету.¹⁷ Тамо постоје чак три православне цркве: Украјинска православна црква – Кијевска патријаршија; Украјинска православна црква – Московска патријаршија и Украјинска аутокефална православна црква.¹⁸ Већ сама чињеница да су ове три цркве последица распада СССР и стварања независне украјинске државе јасно говори колико је то повезано са политиком и какве све то последице има на савремене религијске процесе у свету.

Свет данас све више постаје свестан значаја религије. Политичари на све могуће начине настоје да искористе цркве и верске заједнице у остваривању политичких циљева. Због тога се сви религијски процеси и односи међу религијама снажно одражавају на политички живот. Како је православни свет веома велики по својим габаритима и протеже се правцем исток – запад од Беринговог мора, дакле од границе са САД на Аљасци до границе Украјине са Пољском, и правцем север – југ од Баренцовог мора до границе Етиопије са Кенијом и Сомалијом. Дакле до дубоку у Африку. Нормално о јужним границама православља говоримо веома условно и ако узмемо у обзир да се у догматском смислу етиопско монофизитско¹⁹ православље разликује од бифизитског које доминира од Русије до Пољске. Али у свом најужем значењу православље се протеже правцем север – југ од Баренцовог мора до Крита, што је опет огроман простор.

Ако, имајући у виду све што смо претходно рекли, желимо да представимо улогу православне цркве и православља у савременим

15 http://www.dps.me/images/stories/Kongres/VI_KONGRES_Program.pdf 05/10/2012.

16 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html> 05/10/2012.

17 Димитрије К. Безњук, „Национална и религиозна безбедност Белорусије”, *Политикологија религије*, бр. 1, 2007.

18 Исто.

19 Lebedev A. P., *Vselenskie sobory VI, VII i VIII vv*, 3 izd., Sankt Petersburg, 1904.

религијским процесима у свету онда бисмо за ову прилику могли да тај феномен сведемо на три проблемска поља анализе:

1. Аутокефалне православне цркве и савремени религијски процеси у оквиру православног света,
2. Православље и савремени процеси у неправославном хришћанском свету
3. Православље и савремени процеси у нехришћанским религијама.

1. АУТОКЕФАЛНЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И САВРЕМЕНИ РЕЛИГИЈСКИ ПРОЦЕСИ У ОКВИРУ ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА

Ако сада кренемо да анализирамо прво проблемско поље онда можемо да констатујемо следеће чињенице. Прва је да постоје православне цркве које се налазе у литургијском јединству и да се међу њима мање – више одвијају нормални сестрински односи. Те цркве су: Цариградска патријаршија, Александријска патријаршија, Антиохијска патријаршија, Јерусалимска патријаршија, Руска црква, Грузијска црква, Румунска црква, Бугарска црква, Кипарска црква, Грчка црква, Албанска црква, Пољска црква, Црква Чешке и Словачке. Ове цркве имају усаглашену политику по многим питањима. Дакле и по питањима која нису чисто литургијског карактера него су од велике друштвене и политичке важности. Узмимо нпр. кризу на просторима бивше Југославије која је прерасла у грађански рат 1991. године и довела до агресије НАТО пакта на Србију 1999. године.

Сестринске православне цркве су у томе периоду пружиле велику подршку Српској православној цркви и користиле су утицај на своје владе да, колико год је могуће, помогну угроженој СПЦ а самим тим и српском народу и држави. Највећу улогу у томе смислу одиграле су руска, грчка и кипарска црква. Оне су утицајем на своје владе доприносиле успостављању праведног мира на просторима бивше Југославије. Као посебно важан пример навешћемо улогу покојног и веома утицајног патријарха руске Цркве Алексеја који је преузимао веома важне акције за успостављање мира. Између осталог бивши председник Србије Слободан Милошевић је 90-их година 20. века водио веома погрешну политику према Русији. Због чега је изазвао гнев тадашњег руског председника Бориса Јелцина (1991/1999). А Русија је била једина земља која је тада Србији могла барем мало помоћи. Никакви покушаји Слободана Милошевића да се приближи Јелцину, после тога, нису дали резултат. Све се променило када је тадашњи патријарх СПЦ, патријарх Павле, замолио

патријарха Алексеја да интервенише код Јелцина. На шта је патријарх Алексеј посетио Јелцина па су њих двојица издали саопштење у коме су „изразили заједничку забринутост за судбину братског српског народа”.²⁰ Та изјава је била невероватан успех Србије имајући у виду да је Слободан Милошевић подржао опозицију која је хтела да сруши Јелцина. А све се то не би десило да је патријарх Алексеј није имао огроман утицај на Јелцина. То је била само једна акција у низу акција које је патријарх Алексеј предузимао да би се помогло српској цркви и народу. Истовремено то је био подстицај руској држави да се ангажује на страни Србије. Та чињеница није могла да не остави утицај на савремене религијске процесе у свету. Зато што је Русија сувише моћна земља да би се њени интереси и жеље олако одбацивали. Захваљујући снази Русије и РПЦ се свуда узима веома озбиљно. Тако да су и друге хришћанске и неправославне цркве, али и остале верске заједнице у мери у којој су заинтересоване за оно за шта се залаже РПЦ, водиле рачуна о интересима московске патријаршије. Исто тако су се сви ти ставови преливали на политику која се у земљама, чије су верске заједнице имале односа са РПЦ, води. Овде се пре свега мисли на активности и односе РПЦ са Римокатоличком црквом и на односе у „Светском савету цркава”²¹ и „Конференцији европских цркава”.²²

У тим процесима православне цркве играју веома велику улогу због своје снаге. Римокатоличка црква је у великој кризи. Опадање броја верника, скандали са педофилијом и финансијским малверзацијама учинили су да ова црква, формално најбројнија црква на свету има огромне проблеме. Њен основни проблем је како да очува римокатолички идентитет својих номиналних припадника. У томе смислу потребна јој је помоћ која ће омогућити очување основних хришћанских вредности. Како су православне цркве због рушења комунизма попуниле празнину насталу губљењем идеолошког оријентира, показало се да оне могу много више да раде на очувању хришћанских вредности него савремена римокатоличка црква. Парадоксално али истинито, они који традиционално припадају православној вероисповести чак када показују сумњу у неке верске догме, па чак и у фундаменталне, прихватају цркву као основ њиховог идентитета. Крштавају се и венчавају чак и када нису сасвим уверени или потпуно сумњају у светост тих тајни. То нормално за Цркву није добро, али на дужу стазу ствара претпоставке за катехизацију и за привлачење тих формалних хришћана

20 *Политика*, Београд, 6.2.1993, стр. 1.

21 <http://www.oikoumene.org> 05/10/2012.

22 <http://www.ceceurope.org> 05/10/2012.

литургијском животу и стварној вери. Све то православној цркви даје велику снагу. Нарочито руској. А то римокатоличкој цркви треба као хлеб.

Због тога римокатоличка црква настоји да се на све начине приближи православној цркви. Отуда толико покушаја да папа оде у посету, пре свега Москви а онда Београду. Ове две православне цркве показују отпор пуној сарадњи са Ватиканом све док се не реше болни проблеми везани за историју односа ове две цркве. Руска православна црква не може да прихвати прозелитску политику коју је Ватикан вршио на просторима Украјине у дугом временском периду и који су били праћени тешким злочинима и резултирали процесом унијаћења, који је створио унијатску цркву у Украјини. Са друге стране римокатоличка црква тражи да се добра те унијатске цркве, која је Стаљин одузео унијатима и дао на управу православној цркви, врате унијатима.

Са СПЦ проблем је још комплекснији јер је римокатоличка црква преко свог прелата надбискупа Алојзија Степинца у току Другог светског рата потпомагала стварање нацистичке Независне државе Хрватске у којој је више стотина хиљада православних Срба било измасакрирано на разним местима, а посебно у логору Јасеновац.²³ СПЦ условљава долазак папе у Србију претходним покајањем за те злочине. Упркос огромним потребама да се нађе модус вивенди са православнима, Ватикан тешко може да прихвати те захтеве и зато је тешко очекивати да ће ти проблеми брзо бити решени. Најзначајнији покушај у томе смислу је прослава 1700 година Миланског едикта, којим је римски цар Константин 313. године прогласио исповедање хришћанства легитимним.²⁴ Та прослава ће бити организована 2013. године у граду Нишу у Србији, родном месту цара Константина. Какав је став СПЦ по том питању најбоље изражавају речи патријарха СПЦ Иринеја: „Међутим, постоје нека мишљења, међу којима је и мишљење руског патријарха, до чега је нама, иначе, веома стало, који каже да не би могао да дође (у Ниш) ако би ту дошао и папа”, и даље „Зато је наша црква донела одлуку да позове поглаваре свих православних цркава, а другим црквама ће упутити позив за присуство са делегацијама на највишем нивоу”, казао је патријарх, „прецизирајући да позив неће бити упућен на име актуелног папе, већ цркви, али са позивом да у Нишу

23 Дон Корнвел, *Хитлеров папа – Тајна историја Пуја XII*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000, стр. 242

24 Peter Brown, *The Rise of Christendom*, 2nd edition, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.

присуствује делегација на највишем нивоу. На опаску да су већ најављени неки сусрети представника руске цркве и Ватикана, патријарх каже да СПЦ то поздравља и сматра да је дијалог решења за све проблеме.”²⁵ Како је то одјекнуло у Ватикану најбоље одсликавају речи кардинала Ломбардинија, директора Ватиканске канцеларије за медије. Он је казао „...да тренутно није предвиђено путовање папе Бенедикта ХВИ у Ниш наредне године, на прославу 1.700. годишњице Миланског едикта.”²⁶ То све најбоље показује какви су савремени религијски процеси и односи између две најважније хришћанске цркве.

2. ПРАВОСЛАВЉЕ И САВРЕМЕНИ ПРОЦЕСИ У НЕПРАВОСЛАВНОМ ХРИШЋАНСКОМ СВЕТУ

Горе наведеним примером односа са Ватиканом ушли смо у у друго поље наше анализе, тј. О улози православне цркве у религијским процесима који се одвијају у неправославном хришћанском свету. Поред односа са Ватиканом, односно са римокатоличком црквом православне цркве имају веома развијене односе и са протестантским верским заједницама и англиканском црквом. Све те активности се одвијају у оквиру онога што се назива екуменизмом, тачније речено покушајем да се целокупно хришћанство уједини по угледу на рану хришћанску заједницу. У том смислу два најважнија облика окупљања хришћана јесу горе наведени: Светски савет цркава (ССЦ) и Конференција европских Цркава. Ове две организације створиле су протестантске верске заједнице. Светски савет цркава (ССЦ) створен је августа 1948. године²⁷ а Конференција европских цркава (КЕЦ) је своје припремне скупове имала 1953. и 1957. године да би прва конференција била одржана 1959. године.²⁸ У прво време православне цркве су оклевалe да се учлане у ове организације из више разлога. Најважнији је догматски. Разлике у догми између протестантских и православних цркава су веома велике. Али исто тако битан разлог је и сама организација Савета. Члан Светског савета цркава може постати свака црква или верска заједница која прихвата тринитарно учење (Отац- Син-

25 <http://www.vestinet.rs/najcitanije/u-nis-nece-doci-ruski-patrijarh-ako-dodje-papa-05/10/2012>.

26 <http://www.tanjug.rs/novosti/58043/lombardi—papa-ne-planira-put-u-nis.htm-05/10/2012>.

27 <http://www.oikoumene.org/en/who-are-we.html> 05/10/2012.

28 <http://www.ceceurope.org/history-assemblies> 05/10/2012.

Свети дух) и која има 50.000 чланова.²⁹ И свака од ових цркава или верских заједница равноправно одлучује о политици организације. Самим тим се велике цркве, као нпр. римокатоличка, осећају неравноправним, јер о њој могу да одлучују верске заједнице које су створене тек јуче и имају безначајни утицај. Православне цркве су ипак процениле да им је од интереса да буду у Светском савету цркава, па су многе од њих подстакле чланице организације. Руска црква је постала чланица 1961, српска се учланила 1965, румунска 1961. године. По времену учлањивања предњаче грчка и кипарска црква. Оне су постале чланице још 1948. године.

На основу свега реченог постаје јасно да је чланство православних цркава у Светском савету цркава изазвано пре свега политичким и друштвеним потребама. Потпуно је јасно да догматски разлози нису могли бити мотив за учлањивање. Због тога се у активностима ове организације избегавају теолошке расправе које не би могле да доведу нигде осим у сукобе. Због свега тога у савременим религијским процесима у свету у којима учествује Светски савет цркава, а самим тим и православне цркве, које су у његовом чланству, могу да се ангажују на великим питањима која муче планету и цели људски род. Улога православних цркава у тим процесима је веома велика. Она се остварује у свим акцијама у којима се може створити више правде, мир и економски развој наше планете.

Узмимо пример руске и румунске цркве. Обе су постале чланице Светског савета цркава 1961. године. То је време дебелог комунизма, када су цркве биле под снажном контролом комунистичких власти. Све то јасно говори да би улазак ове две цркве у Светски савет цркава био немогућ без дозволе и охрабривања државе. Самим тим јасно је да су разлози за учлањивање били пре свега политичке природе. Русија је преко своје цркве хтела да утиче на цркве других земаља а да онда преко њих пренеси свој утицај на тамошње власти и становништво. Српска црква се учланила у организацију 1965. године. Колико је тадашња црквена власт процењивала као корисно да се у овој организацији и Конференцији европских цркава буде види се из податка да је тадашњи патријарх СПЦ Герман (1958-1999) пристао да буде изабран за једног од чланова председништва Светског савета цркава, чак са функцијом председавајућег.³⁰ То се десило 1968. године на Скупштини Савета у Упсали.

29 <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/porto-alegre-2006/1-statements-documents-adopted/institutional-issues/constitution-and-rules-as-adopted.html> 05/10/2012.

30 Слободан Рељић, „СПЦ и Светски савет цркава”, *НИН*, 1.8.1997, Београд.

Дакле скоро одмах по приступању СПЦ овој организацији. То је створило огроман капитал СПЦ, али православном свету уопште. Преко Савета, као председавајући, патријарх Герман је могао да утиче да интереси православних земаља дођу до изражаја. Колико је то било од користи видело се после двадесетак година када је избила југословенска криза 90-их година 20. века.

Сатанизација СПЦ и српског народа достигла је невиђене размере. Србији су наметнуте санкције. Дипломатске акције Србије биле скоро забрањене. Показало се да је тада један од ретких излаза преко кога је СПЦ могла да делује био ССЦ. На самом почетку кризе која је касније прерасла у распад Југославије и крвави грађански рат ССЦ је чак показивао симпатије за српску страну, што је било веома важно. Почетком 1990. у Женеви је организован састанак конференције европских црква. На састанку се говорило о претњама старом континенту од исламског фундаментализма и национализма. СПЦ и српски народ је представљан као жртва. О прогонима којима су од исламских екстремиста на Косову били изложени тада су у Женеви сведочили тадашњи епископ са Косова Павле, будући патријарх Српске православне цркве. Поред њега говорио је и епископ Атанасије Јевтић.³¹ Све то је тада користило српској цркви да у међуверским процесима у свету буде представљена као позитивна страна. Стање се међутим веома брзо променило. Избио је рат у коме су српски народ, а самим тим и његова Црква, били сатанизовани. Због тога је од неких људи из ССЦ потекла идеја да се СПЦ искључи из чланства. То ипак није била општа слика у ССЦ, јер би то тотално пореметило процесе међухришћанског општења. Зато што је сигурно да руска црква не би то мирно посматрала. Да је став ССЦ одмеренији видело се већ из изјаве трочлане делегације која је посетила Србију и јасно рекла: „Овде смо да чујемо истину и да одбацимо идеју о суспензији СПЦ.”³² Савет је такође тражио укидање санкција Србији „Уколико ембарго треба да постоји, он мора бити примењен против свих страна у сукобу које су недвосмислено прекршиле хуманитарна и људска права”. О овоме су говорили генерални секретар ССЦ Конрад Рајзер и Жан Фишер, генерални секретар Конференције европских цркава.³³ То нормално није укинуло санкције. Али како су се, веома често, у извештајима о кретању на терену представници ове две организације понашали пристрасно, то је изавало

31 Исто.

32 Исто.

33 Исто.

љутњу у редовима СПЦ. Када се то дода раније споменути догматским разликама које су увек биле главни камен спотицања није нелогично што су неки веома утицајни људи из СПЦ почели да доводе у питање политику ССЦ према Србима и СПЦ. Све то се додало на већ веома раширене критичке тенденције међу православним црквама према ССЦ. Тако је нпр. Грузијска православна црква иступила из организације у пролеће 1997. године.³⁴ Мотив због кога је то учињено види се из следеће изјаве коју је донеле религијске новинске агенције из Москве. Тамо стоји: „Руководство ССЦ наставља са својим напорима да би организацији дало јединствену црквену функцију.” Осим тога ССЦ не показује интересовање „за поштовања интереса Православне цркве.”³⁵ Та одлука је појачала струје у светској православној заједници које сматрају да ни православне цркве, као римокатоличка не треба да буду у ССЦ. Али то ипак није довело до напуштања ССЦ од стране осталих православних цркава, јер је свака од њих независна и самостално одлучује о својој судбини. Ова одлука није могла да не остави последице на понашање православног света, јер се ради о догматски јединственом учењу без обзира на правну независност сваке помесне православне цркве. Последице су се виделе већ у децембру 1998. на заседању скупштине ССЦ у главном граду Зимбабвеа Харареу. Тада је шеф делегације руске православне цркве др Хиларион Алфејев рекао: „Ако се структура ССЦ радикално не промени, и друге православне цркве ће напустити ССЦ.”³⁶ Он је негирао „да је његова примедба била претња или уцена, већ више ‘болни крик’ и подвукао је да Руска православна црква која је највећа црква чланица не жели да напусти ССЦ већ сасвим супротно да настави заједно са другим чланицама. „и наставио „Ми желимо да се ССЦ радикално промени да би постала прави дом за православне у 21 веку”.³⁷ Колико је то важно питање за савремене религијске процесе у свету види се из података да је то постало централно питање скупштине у Харареу.³⁸ Актуелност се види из података да тежње ка напуштању ССЦ нису престале. То се посебно схвата на основу податка да црква која је настала у религијски најлибералнијој држави света САД, Православна црква у Америци (ПЦА) размишља о томе да напусти ССЦ

34 http://orthodoxinfo.com/ecumenism/georgia_wcc.aspx 05/10/2012.

35 Исто.

36 <http://www.eni.ch/assembly/0557.html> 05/10/2012.

37 Исто.

38 Исто.

и то се дешавало седам година после конференције у Харареу 2005. Разлози због који ЦЦА жели да напусти ССЦ су следећи: “Веома политички оријентисане теологије многих протестантских деноминација често прете да промене програм ССЦ и да од дијалога и јединства, иду према политичком заступања и активизму”, каже се у извештају. “...екуменски скупови у којима смо учествовали, у својим теолошким и друштвеним ставовима, оријентисани су ка политици која није у складу са православним погледом.”³⁹ Али је врло важно да ПЦА тиме не жели да прекине екуменске контакте, већ напротив, сматра да их треба развијати али на други начин. О томе православна црква Америке каже: “Коначно ми не намеравамо да се стварно повучемо из међухришћанског ангажмана... већ супротно – најаву повлачења треба да буде уоквирена у контексту одбране праве и неопходне екуменске визије.”⁴⁰ Можемо да замислимо шта би значило када би се православне цркве повукли из организације. А већ смо говорили и пространству на којем се православље потеже и о демографској, економској и војној снази овога дела света.

3. ПРАВОСЛАВЉЕ И САВРЕМЕНИ ПРОЦЕСИ У НЕХРИШЋАНСКИМ РЕЛИГИЈАМА

Коначно смо стигли до трећег поља анализе – Православље и савремени процеси у нехришћанским религијама. Ово је поље посебно важно зато што православни свет има веома дугу физичку границу са нехришћанским религијама. Односно ни једна друга форма хришћанства нема тако дугачку линију додира са нехришћанима. Стога од односа православних са поменутих нехришћанима зависи слика коју ће поменути нехришћани имати о целокупном хришћанству. Јер за њих су православни слика хришћана. Дужина ове границе је тако велика због величине Русије.⁴¹ На јужним границама Русије налази се веома дугачак исламски појас састављен од следећих земаља са којима се Русија граничи. Овде ћемо морати да узмемо у обзир, не садашње, већ границе које су постојале у време СССР. Када се тако гледа Русија се граничила са: Турском, Ираном и Авганистаном. Пошто смо код граница са исламским светом онда ваља додати да се на Балкану православне Бугарска, Кипар и Грчка граниче са Турском. Грчка и Кипра

39 <http://www.orthodoxytoday.org/articles5/RempeOCANCC.php> 05/10/2012.

40 Исто.

41 Vladimir Rukavnišnikov, „Моћ Русије и њена konkurentnost”, *Međunarodni problemi*, br. 4, 2007.

преко мора имају блиску везу са Блиским истоком и Египтом. Србија, Црна Гора и Македонија се граниче са муслиманском Албанијом. Ако узмемо православље у ширем смислу, дакле и земље монофизитске традиције, онда се Етиопија граничи са муслиманским Суданом, Сомалијом и Џибутијем, а Еритреја са Џибутијем и Суданом. Поред дугих граница са исламом, православна Русија се граничи са конфучијанском Кином, ламаистичким будизмом у Монголији и са шинтоистичким Јапаном. Када се томе дода веома бројна јеврејска мањина у Русији, било живући људи било традиција, онда је јасно да православни свет има значајних додира са свим великим светским нехришћанским учењима. У овом тренутку су најважнији односи православља са исламом, јер је ислам постао веома важна религијска и политичка чињеница. И сваким даном постаје све важнија. Скорашњи ратови који су православни водили са муслиманима веома су важна чињеница у томе смислу. Ту мислимо на ратове обе варијанте православља, било бифизитске било монофизитске. Најзанимљивији су у томе смислу сукоби у Авганистану, Чеченији, сукоб у Босни и на Косову, сукоб Јерменије и Азербејџана, Етиопије и Сомалије. Све то показује да су односи православља са исламским светом веома комплексни и веома важни за разумевање савремених религијских процеса у свету. Значајно је да се у томе смислу сада предузимају веома велики напори од стране православних земаља и цркава за успостављање дијалога са муслиманима. Посебно важним чини се дијалог који су водиле и воде Руска православна црква и свештенство шиитског Ирана.⁴² Један од последњих сусрета поглавара Руске цркве Кирила са делегацијом шиитских свештеника био је у јуну 2012. године. Тада је патријарх Кирил изјавио: „Иран је претеча конструктивног дијалога међу религијама у свету.”⁴³ Чини се да је ту посебно важна изјава патријарха о исламофобији. Он је такође одбацио као нелогичну и неприхваљиву исламофобију и изразио жаљење што неки људи на Западу покушавају да промовишу тај феномен.⁴⁴ Сусрети шиитских и руских православних званичника у овом тренутку имају за циљ стварање повеље о људским правима која би се базирала на исламским и хришћанским принципима.⁴⁵

42 Pупак Моhebali, “The Oral History of the Community of Combatant Clergies of Tehran”, *Политикологија религије*, бр. 1, 2009.

43 <http://abna.ir/data.asp?lang=3&Id=325747> 05/10/2012.

44 Исто.

45 Исто. О томе погледати и: Sanaz Nasirpour, “The process of Velayat Faqih’s political believes’ development in the political feqh of Shiite”, *Политикологија религије*, бр. 2, 2009.

Такви се покушаји чине увек где је могуће дати допринос миру. У септембру (9–11) 2012. у Сарајеву, главном граду БИХ, на конференцији коју је организовала римокатоличка организација Светог Егидија из Рима, међу преко 4000 представника верских заједница свих вера, присуствовале су бројне православне делегације. Делегацију СПЦ предводио је патријарх Иринеј, а са њим је присуствовао и владика Бачки Иринеје Буловић.⁴⁶ Веома велику пажњу изазвала је изјава патријарха Иринеја да је у Сарајеву угрожено хришћанство.⁴⁷ Али долазак делегација православних цркава и осталих верских заједница на тај велики скуп требало би да буде доказ да је дијалог могућ и да од верских заједница зависи колико ће и како учествовати у њему.

За сам крај текста ваља рећи следеће. Више је него очигледно да се у свету религија одигравају веома динамични и занимљиви процеси. Свака од религија има своје место у тим процесима. Православна црква посебно због свега што је напред речено. Стога се ваља надати да ће православна црква и даље давати значајан допринос разумевању међу религијама.

ЛИТЕРАТУРА

1. Безњук Димитрије К., „Национална и религиозна безбедност Белорусије”, *Политикологија религије*, бр. 1, 2007.
2. Brown Peter, *The Rise of Christendom* 2nd edition, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.
3. Đurić Živojin, „Pravoslavna religija u Srbiji i savremena neoliberalna ekonomska politika”, *Politikologija religije*, бр. 1, 2007.
4. Екмечић Милорад, *Дуго кретање између православља и орања*, Евро-гиунти, Београд, 2011.
5. Jevtić Miroljub, „Political Science and Religion”, *Politikologija religije*, бр. 1, 2007.
6. Јевтић Миролјуб, „Улога религије у идентитету јужнословенских нација”, *Годишњак ФПН*, бр. 2, 2008.
7. Lebedev A. P., *Vselenskie sobory VI, VII i VIII vv.*, 3 izd., Sankt Petersburg, 1904.
8. Корнвел Џон, *Хитлеров papa – Тајна историја Пуја XII*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
9. Moheballi Pупак, “The Oral History of the Community of Combatant Clergies of Tehran”, *Politikologija religije*, br. 1, 2009.

46 Српски патријарх Иринеј у Сарајеву, *Политика*, 9.9.2012, стр. 4.

47 *Данас*, 12.9.2012. стр. 2.

10. Nasirpour Sanaz, “The process of Velayat Faqih’s political believes’ development in the political fegh of Shiite”, *Политикологија религије*, бр. 2, 2009.
11. Rex John, “Secular Substitutes for Religion in the Modern World”, *Политикологија религије*, бр. 1, 2007
12. Рељић Слободан, „СПЦ и Светски савет цркава”, *НИН*, 1. 8. 1997. Београд.
13. Rukavnišnikov Vladimir, „Моć Русије и njena konkurentnost”, *Међународни проблеми*, бр. 4, 2007.
14. Rukavnišnikov Vladimir, „Руски идентитет после хладног рата”, *Међународни проблеми*, бр. 1, 2004.
15. Стаматовић Александар, *Кратка историја митрополије црногорско-приморске са шематизмом за 1999*, Светигора, Цетиње, 1999.
16. Тојнби Арнолд Ц., „Подстицај притиска у руском православном хришћанству”, *Свеске*, бр. 15, 1993.
17. „Устав Краљевине Србије”, Државна штампарија, Београд, 1901.
18. Валчић-Лазовић Нада, „Демократија је промашила циљ”, *НИН*, 30.4.2009.

INTERNET SAJTOVI

- <http://abna.ir/data.asp?lang=3&Id=325747>
- <http://carmucenik.blogspot.com>
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>
- <http://www.ceceurope.org/history-assemblies>
- <http://www.ceceurope.org>
- http://www.dps.me/images/stories/Kongres/VI_KONGRES_Program.pdf
- documentadopted/institutional-issues/constitution-and-rules-as-adopted.html
- <http://www.eni.ch/assembly/0557.html>
- <http://www.oikoumene.org>
- <http://www.oikoumene.org/en/who-are-we.html>
- <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/porto-alegre-2006/1-statements>
- http://orthodoxinfo.com/ecumenism/georgia_wcc.aspx
- <http://www.orthodoxytoday.org/articles5/RempeOCANCC.php>
- <http://www.tanjug.rs/novosti/58043/lombardi—papa-na-planira-put-u-nis.htm>
- <http://www.vestinet.rs/najcitanije/u-nis-nece-doci-ruski-patrijarh-ako-dode-papa>

Prof. Dr. Miroljub JEVTIĆ

EASTERN ORTHODOX CHURCH AND MODERN RELIGIOUS PROCESSES IN THE WORLD

ABSTRACT

The majority of the Christian world today is affected by weakening adherence to principles of religious practice. The reverse is the case in the countries of predominantly Orthodox tradition. After the collapse of communism, all types of human freedom were revived, including the religious one. The consequence is the revival of the Orthodox Christianity. It is reflected in the influence of the Orthodox Church on the society. Today, the most respected institutions in Russia and Serbia are the Russian and Serbian Orthodox Church, respectively. Considering the decline of the Western Christianity, the revival of the Orthodox Church has raised hopes that the Western Christianity can be revived, too. Important Christian denominations, therefore, show great interest in including the Orthodox Church in the general Christian project. It is particularly evident in the Roman Catholic Church foreign policy. The Roman Catholic Church is attempting to restore relations with Orthodox churches. In this sense, the most important churches are the Russian and the Serbian Church. But, establishing relations with these two is for Vatican both a great challenge and a project of great significance.

Key words: Orthodoxy, religious processes, politics, Vatican, Christian project, politology of religion

Duško DIMITRIJEVIĆ,
Ivona LAĐEVAC i
Mihajlo VUČIĆ¹

UDK: 327.8:341.91:341.221.3(497)
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 4, str.442–478
Izvorni naučni rad
Oktobar 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1204442D

ANALIZA PREDUZETIH AKTIVNOSTI U OKVIRU SISTEMA UN U VEZI SA REŠAVANJEM PITANJA KOSOVA I METOHIJE

APSTRAKT

Nakon što je Savet bezbednosti internacionalizovao područje Kosova i Metohije 10. juna 1999. godine, usvojen je Ustavni okvir za privremenu samoupravu, kojim je definisan status južne srpske pokrajine kao nedeljive teritorijalne celine i „entiteta pod privremenom međunarodnom upravom. Ustavnim okvirom regulisan je značajan prenos državnih nadležnosti na privremene organe samouprave kroz koje je narod Kosova i Metohije trebalo da „uživa suštinsku autonomiju u okviru SR Jugoslavije”. Institucionalni pomaci međutim, nisu doveli do željenih rezultata na planu izgradnje zajedničkog demokratskog društva, već naprotiv, do urušavanja jugoslovenskog, pa potom i srpskog suvereniteta i do derogacije dotadašnjeg zakonodavnog sistema. Vremenom je takvo stanje doprinelo jednostranom proglašenju nezavisnosti tzv. Republike Kosova 17. februara 2008. godine. Analiza aktivnosti preduzetih na planu rešavanja kosovskog pitanja nakon jednostranog proglašavanja nezavisnosti upućuje na zaključak da bi pravedno statusno rešenje za srpsku pokrajinu trebalo tražiti pre svega, unutar mirovnog i bezbednosnog sistema Ujedinjenih nacija.

Cljučne reči: Kosovo i Metohija, Ujedinjene nacije, Savet bezbednosti, rezolucija br. 1244, Ustavni okvir, međunarodna uprava, status.

-
- 1 Dr Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik, direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu, e-mail adresa: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs; Mr Ivona Lađevac, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, e-mail: ivona@diplomacy.bg.ac.rs; Mihajlo Vučić, M.A., istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu e-mail: mihajlovucic@gmail.com.

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2014. godine.

UVODNE NAPOMENE

Nedosledna implementacija utvrđenih ciljeva međunarodne misije na Kosovu i Metohiji, vremenom je uzrokovala stanje u kome je došlo do proglašenja nezavisnosti južne srpske pokrajine, 17. februara 2008. godine. S obzirom da je Srbija imala sasvim ograničen manevarski prostor za političko delovanje povodom regulisanja kosovskog pitanja, a da je procena vladajuće političke elite bila da Srbija u Ujedinjenim nacijama uživa određene simpatije zbog principijelno izraženog stava o potrebi očuvanja teritorijalnog integriteta koji je sa dosta uvažavanja prihvaćen od zemalja takozvanog „Trećeg sveta”, potom od Rusije i Kine, dve stalne članice Saveta bezbednosti, kao i od određenog broja članica Evropske unije, koje su, zbog sličnih unutrašnjih problema bile uverenja kao i Srbija, doneta je odluka da se povodom navedenog čina jednostranog proglašenja nezavisnosti „Republike Kosova” potraži rešenje posredstvom Međunarodnog suda pravde kroz postupak davanja savetodavnog mišljenja.² Smatralo se naime, da se time spor oko Kosova i Metohije vraća u pravne okvire Ujedinjenih nacija, što *per se*, može imati posebnu težinu za sve države članice svetske organizacije koje teže da se krizne političke situacije opasne po mir i bezbednost rešavaju nekim od uobičajenih sredstava mirnog rešavanja sporova predviđenih članom 33. Povelje Ujedinjenih nacija, u koje *inter alia*, spada sudsko rešavanje pravnih sporova.³ Budući da se od savetodavnog

2 U političko-pravnoj borbi Srbije za očuvanjem teritorijalnog integriteta, stav ministra spoljnih poslova Jeremića neposredno pred pokretanje postupka pred Međunarodnim sudom pravde govori sam za sebe: „Oni koji su podržavali nezavisnost Kosova, kada su videli da to ne mogu da proguraju kroz Savet bezbednosti UN, odlučili su se da talasom priznavanja jednostrane nezavisnosti stvore situaciju u kojoj bi nezavisno Kosovo postalo strateška realnost. U tom cilju vršen je veoma snažan pritisak. Nosioci te politike sada su nervozni jer srpska diplomatija ostvaruje rezultate koje nisu očekivali i broj zemalja koje su priznale jednostrano proglašenu nezavisnost južne srpske pokrajine ostaje veoma ograničen. U septembru, na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, institucionalizovaćemo tu većinu i onda ćemo biti u boljoj poziciji za nastavak diplomatske borbe. Nakon toga, pošto bi se pokazalo da će Kosovo ostati u pravno-političkom vakuumu, biće jasno da je neophodno kompromisno rešenje za ovaj problem i onda bi Srbija počela sa ostvarivanjem svog srednjoročnog cilja, a to je povratak za pregovarački sto”. Izjava ministra Jeremića: „Dugoročni cilj kompromisno rešenje za Kosovo”, http://www.mfa.gov.rs/Srpski/spopol/CI/KIM/070408_s.html, 15.6.2012.

3 Duško Dimitrijević, „Međunarodna uprava na teritoriji Kosova i Metohije”, *Pravni život*, 2006, tom IV, br. 12, str. 389–413; *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008; Ivona Lađevac, Svetlana Đurđević-Lukić, Ana, Jović-Lazić, *Međunarodno prisustvo na Kosovu i Metohiji 1999–2009*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.

mišljenja Međunarodnog suda pravde očekivalo da bude u funkciji odbrane međunarodnog pravnog poretka, Srbija se obratila Sudu posredstvom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija koja je na osnovu člana 96, stav 1. Povelje, ovlašćena da pokrene predmetni postupak. Naime, prema članu 96. Povelje Ujedinjenih nacija i članu 65. Statuta Međunarodnog suda pravde, pravo da traže savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde imaju organi i ustanove koje su na to ovlašćene u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija.⁴ To su pre svih, Generalna skupština i Savet bezbednosti, kao glavni organi svetske organizacije, koji mogu tražiti savetodavno mišljenje o bilo kojem pravnom pitanju, a potom tu su i drugi organi i specijalizovane agencije Ujedinjenih nacija koje se mogu obratiti Međunarodnom sudu pravde za savetodavno mišljenje o pravnim pitanjima iz okvira njihove delatnosti, ako ih pre toga ovlasti Generalna skupština.⁵

U pismu od 15. avgusta 2008. godine, upućenom Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, kome je pridodat memorandum, stalna misija Srbije pri svetskoj organizaciji prenela je zahtev Republike Srbije za uvršćenjem pitanja dobijanja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde na dnevni red 63. godišnjeg zasedanja Generalne skupštine povodom utvrđivanja, da li je jednostrana deklaracija o nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom.⁶ Nakon toga, 17. septembra 2008. godine, Generalni komitet Ujedinjenih nacija objavio je svoj prvi izveštaj u kome je navedeni zahtev Srbije prihvaćen.⁷ Uz preporuku Generalnog komiteta, Generalna skupština uvrstila je zahtev Srbije u svoj dnevni red, da bi odmah zatim Srbija, 23. septembra, iznela i sopstveni nacrt rezolucije kojom se preko Generalne skupštine zahteva od Međunarodnog suda pravde savetodavno mišljenje.⁸ Na 22. plenarnoj sednici 63. zasedanja Generalne

4 Statut Međunarodnog suda pravde, član 65, stav 1, tekst je dostupan na sajtu Suda http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_IV 15.6.2012.

5 Bitan razlog za davanje savetodavnog mišljenja uglavnom se nalazi u činjenici da se međunarodne organizacije ne mogu pojaviti pre Sudom u sporu, već se u slučaju neslaganja pojedinih organa Ujedinjenih nacija ili grupa država članica izlaskom na savetodavno mišljenje Suda. Videti: Senad Ganić, „Osvrt na savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde”, *Međunarodni problemi*, 2010, br. 4, str. 631.

6 A/63/195 of 22 August 2008.

7 A/63/250 of 17 September 2008.

8 A/63/L.2 of 23 September 2008. Rezolucije Generalne skupštine u sebi sadrže deklaraciju pravila ili principa međunarodnog prava. Iako nemaju obavezujuću snagu, pravila sadržana u rezolucijama obavezuju države. Osnov obaveznosti nije u rezoluciji kao samostalnom pravnom aktu, već u rezoluciji kao interpretativnom aktu, aktu kojim se tumače principi ili pravila pozitivnog međunarodnog prava, običajnog ili ugovornog karaktera. Videti: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, peto izdanje, 2011, str. 113.

skupštine od 8. oktobra 2008. godine, posle uvodne reči predsedavajućeg Migela Deskotoa (*Miguel D'Escoto*), predstavnicima država članica svetske organizacije obratio se Vuk Jeremić. Ministar spoljnih poslova Srbije izneo je reči ohrabrenja prisutnima povodom usvajanja predloga odluke: „Pitanje koje se postavlja potpuno je jasno i uzdržava se od zauzimanja bilo kakvih političkih pozicija po pitanju Kosova. Odgovor koji treba da usledi, u formi savetodavnog mišljenja, biće zasnovan na međunarodnom pravu, u skladu sa Statutom i Pravilnikom Međunarodnog suda pravde. Hajde da ga usvojimo i omogućimo Sudu da deluje slobodno i nepristrasno u okviru svojih nadležnosti. Mi smo uvereni da će Sud znati šta treba da učini i da uzme u obzir stavove svih zainteresovanih država članica i međunarodnih organizacija.”⁹ Budući da zasedanja Generalne skupštine po prirodi predstavljaju oblik stalne diplomatske konferencije ili instrumentalizovani oblik svetske politike kroz koji se očituje raspoloženje međunarodne zajednice i kroz koji se detektuju interesi država i vlada, bilo je lako zapaziti da će podršku srpskom zahtevu dati države koje se zalažu za poštovanje teritorijalnog integriteta suverenih i međunarodno priznatih država. U postupku glasanja pred Generalnom skupštinom učestvovalo je 157 država. Nacrt rezolucije Republike Srbije podržalo je 77, dok je 6 država bilo protiv. Ostale 74 države članice, bile su uzdržane. Protiv rezolucije Srbije glasale su Albanija, Maršalska ostrva, Mikronezija, Nauru, Palau i Sjedinjene Američke Države. Liberija, koja je bila prisutna tokom glasanja, nije se izjasnila u predviđenom vremenskom roku. Njen glas usledio je po zaključenju glasačkih kartica. Predstavnik Liberije naknadno se izjasnio da je protiv rezolucije, ali je predsedavajući odbio glas, te se zbog toga Liberija svrstala u zemlje koje nisu bile prisutne. Sa 92,7% validnih potvrđenih glasova, Migel Deskoto proglasio je nacrt rezolucije Republike Srbije usvojenim.¹⁰ Generalna skupština Ujedinjenih nacija preko Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija uputila je potom zvaničan zahtev za dobijanje savetodavnog mišljenja Međunarodnom sudu pravde 9. oktobra 2008. godine. U pismu Generalnog sekretara pozvane su strane da u skladu sa članom 65. st. 2. Statuta prilože svu potrebnu dokumentaciju u vezi pitanja koje je upućeno

9 “Jeremić pozvao članice UN da podrže rezoluciju Srbije”, Videti Internet: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=95409>, 15.6.2012.

10 Iako je ovakav pozitivan ishod u Njujorku ocenjen u javnosti kao velika diplomatska pobeda Srbije, samo dan nakon usvajanja rezolucije Generalne skupštine, usledila su nova priznanja samozvane države Kosova od strane makedonske i crnogorske vlade, što je prouzrokovalo pogoršanje bilateralnih odnosa Srbije sa ovim susedima. Videti: A/63/PV.22. Internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/511/62/PDF/N1051162.pdf?OpenElement>, 15.6.2012.

Međunarodnom sudu pravde. Već 10. oktobra Registar Međunarodnog suda pravde izdao je saopštenje kojim se pozivaju sve ovlašćene države da u skladu sa članom 66. st. 1. Statuta pristupe Sudu, čime je formalno otpočela sudska procedura povodom davanja savetodavnog mišljenja.¹¹ Pitanje na koje je Sud trebalo da odgovori, a u skladu sa zahtevom sadržanim u Rezoluciji Generalne skupštine br. 63/3 od 8. oktobra 2008. godine, glasilo je: *Da li je jednostrana deklaracija o nezavisnosti privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu s međunarodnim pravom?*¹²

USVAJANJE MIŠLJENJA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

U decembru 2009. godine u Sudu je počela višednevna usmena rasprava u kojoj je mišljenje o proglašenju nezavisnosti Kosova iznelo trideset delegacija, među kojima su bili i predstavnici kosovskih privremenih vlasti. Ocenu da je proglašenje nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa međunarodnim pravom iznele su Srbija, Kina, Rusija, Španija, Rumunija, Kipar, Argentina, Brazil, Vijetnam, Bolivija, Venecuela, Azerbejdžan i Belorusija. Suprotan stav su, uz kosovske predstavnike, iznele Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija, Francuska, Nemačka, Holandija, Austrija, Norveška, Danska, Finska, Bugarska, Hrvatska,

11 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Order of 17 October 2008, *International Court of Justice Reports*, 2008, p. 409. Sud je doneo naredbu 17. oktobra 2009. godine, kojom je odlučio da Ujedinjene nacije i njene članice mogu dostaviti Sudu potrebne informacije u vezi sa predmetnim slučajem, ujedno utvrđujući i konkretne rokove za dostavljanje pismenih izjašnjenja i to: 17. april 2009. godine za izjašnjenja u skladu sa članom 66. st. 2. Statuta; 17. jul 2009. godine za dostavljanje komentara na pismena izjašnjenja od strane država i organizacija u skladu sa članom 66. st. 6. Statuta. Sud je utvrdio da unutar navedenih rokova tvorci deklaracije o nezavisnosti o kojoj je reč u postupku pred Sudom takođe mogu dostaviti svoje pismene primedbe i stanovišta. Države koje su podnele pismene podneske Sudu bile su: Češka Republika, Francuska, Kipar, Kina, Švajcarska, Rumunija, Albanija, Austrija, Egipat, Nemačka, Slovačka, Ruska Federacija, Finska, Poljska, Luksemburg, Libija, Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Srbija, Španija, Islamska Republika Iran, Estonija, Norveška, Holandija, Slovenija, Litvanija, Japan, Brazil, Danska, Argentina, Azerbejdžan, Maldivi, Sjera Leone, Bolivija i Venecuela. Četrnaest država iznele su i pismene komentare na podneske, i to: Francuska, Norveška, Kipar, Srbija, Argentina, Nemačka, Holandija, Albanija, Slovenija, Švajcarska, Bolivija, Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države i Španija. Predstavnici privremenih institucija Kosova dali su takođe pismene podneske i komentare. Videti: Press Releases, International Court of Justice, 21 October 2008, No. 2008/36; 29 July 2009, No. 2009/27.

12 UNGA A/RES/63/3, 8/10/2008.

Albanija, Jordan i Saudijska Arabija.¹³ Međunarodni sud pravde usvojio je 21. jul 2010. godine, Odluku kojom je utvrdio da deklaracija o nezavisnosti Kosova od 17. februara 2008. godine, ne predstavlja kršenje međunarodnog prava.¹⁴ Odluku je podržalo 10 od 14 sudija među kojima je i predsednik Suda, Hisaši Owada (*Hisashi Owada*), iz Japana, sudije iz Jordana Ovn Ševket Al Kasavne (*Awn Shawkat Al-Khasawneh*), iz Sjedinjenih Američkih Država Tomas Burgentala (*Thomas Buergenthal*), iz Nemačke Bruno Sima (*Bruno Simma*), iz Francuske Roni Abraham (*Ronnie Abraham*), sa Novog Zelanda Kenet Kit (*Kenneth Keith*), iz Meksika Bernardo Sepulveda Amor (*Bernardo Sepúlveda-Amor*), iz Brazila Antonio Augusto Kankado Trindada (*Antonio Augusto Cançado Trindade*) iz Somalije Abdulkavi Jusuf (*Abdulqawi Yusuf*), i iz Velike Britanije Kristofer Grinvud (*Christopher Greenwood*). Protiv Odluke bili su zamenik predsednika Suda Peter Tomka (*Peter Tomka*), iz Slovačke, potom sudije iz Sijera Leonea Abdul Koroma (*Abdul Koroma*), iz Maroka Muhamed Benun (*Mohamed Bennouna*), i iz Rusije Leonid Skotnjikov (*Leonid Skotnikov*). Sudija iz Kine, Ši Ćiujong (*Shi Jiuyong*), nije glasao.¹⁵

SADRŽAJ SAVETODAVNOG MIŠLJENJA

Iz analize savetodavnog mišljenja vidi se da je Međunarodni sud pravde, po utvrđivanju uslova za vršenje nadležnosti u predmetnom slučaju odlučivao o domašaju i značenju postavljenog pitanja. Iz obrazloženja savetodavnog mišljenja vidi se da se Sud pozvao na neke od ranijih slučajeva gde je pitanje bilo

13 Od 1. do 11. decembra 2009. godine, održana je usmena rasprava pred Međunarodnim sudom pravde. Želju da iznesu svoja stanovišta izrazile su: Albanija, Argentina, Austrija, Azerbejdžan, Bahrein, Bahrein, Belorusija, Bolivija, Brazil, Bugarska, Burundi, Kina, Hrvatska, Kipar, Danska, Finska, Francuska, Nemačka, Jordan, Laos, Holandija, Norveška, Rumunija, Ruska Federacija, Saudijska Arabija, Srbija, Španija, Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Venecuela i Vjetnam. Videti: Press Release, International Court of Justice, 9 October 2009, No. 2009/29. Za tok rasprave videti Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=21&case=141&code=kos&p3=2>.

14 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, Summary 2010/2, 22 July 2010.

15 Budući da nisu želeli komentarisati usvojenu Odluku o savetodavnom mišljenju, potpredsednik Suda Tomka i sudija Sima priložili su deklaracije uz savetodavno mišljenje, dok su sudije Koroma, Benun i Skotnjikov koji su glasali protiv Odluke, priložili svoja odvojena mišljenja (*dissenting opinions*). Sudije Kit, Sepulveda Amor, Kankado Trindad i Jusuf priložili su individualna mišljenja (*separate opinions*).

neadekvatno ili nejasno formulisano, odnosno gde je pitanje bilo jasno formulisano ali se nije striktno odnosilo na pravo zbog čega je Sud pre davanja savetodavnog mišljenja morao da utvrđuje pozadinu slučaja.¹⁶ Pitanje koje je postavila Generalna skupština Ujedinjenih nacija po shvatanju Međunarodnog suda pravde bilo je jasno formulisano. Pitanje je „usko i specifično”, jer se njime zahtevalo od Suda da pruži mišljenje: „Da li je deklaracija o nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom?”. Njime se dakle nije tražilo preispitavanje pravnih posledica te deklaracije. U tom smislu, Sud se kretao u okvirima postavljenog zahteva (*non ultra petita*), pa je u vršenju svojih ovlašćenja prvo pristupio ispitivanju pravno relevantnih međunarodnih akata i državne prakse kako bi utvrdio da li postoji pravni osnov zabrane donošenja deklaracije o jednostranom proglašenju nezavisnosti.¹⁷ U zaključku savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde izvodi se zaključak

16 “Interpretation of the Greco-Turkish Agreement of 1 December 1926 (Final Protocol, Article IV)”, Advisory Opinion, 1928, *Permanent Court of International Justice Reports*, Series B, No. 16; “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt”, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1980, p. 89, para. 35; “Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion”, *International Court of Justice Reports*, 1982, p. 348, para. 46. Međunarodni sud pravde se osvrnuo i na opaske nekih delegacija koje povodom značenja i domašaja postavljenog pitanja podsetile Sud na slučaj kada se Generalni guverner Kanade obratio Vrhovnom sudu Kanade povodom pitanja otepljenja Kvibeka od Kanade. Tom prilikom Vrhovnom sudu je bili upućeno pitanje: „Da li međunarodno pravo daje Nacionalnoj skupštini, zakonodavnom telu, ili vladi Kvibeka pravo da jednostrano izvrše secesiju Kvibeka od Kanade? U tom pogledu, da li postoji pravo na samoopredeljenje unutar međunarodnog prava koje bi Nacionalnoj skupštini, zakonodavnom telu ili vladi Kvibeka dalo pravo da jednostrano izvrše secesiju Kvibeka od Kanade?” Analizirajući navedeni slučaj Međunarodni sud pravde je utvrdio da je pred Vrhovnim sudom Kanade postaljeno sasvim jasno pitanje, da li postoji „pravo na secesiju” i da li postoji pravilo međunarodnog prava kojim se potvrđuje ovlašćenje nekog od pomenutih organa da secesiju izvrši? S druge strane, Međunarodni sud je podsetio da je pred njim postavljeno pitanje, da li je deklaracija o nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom? Odgovor na postavljeno pitanje zavisice prema shvatanju Suda, od činjenice da li će u postupku biti utvrđeno da postoji ili ne postoji pravilo međunarodnog prava koje zabranjuje deklaraciju o nezavisnosti. Videti: “Reference by the Governor-General concerning Certain Questions relating to the Secession of Quebec from Canada”, *Supreme Court of Canada*, Judgment, 20 August 1998, *International Law Reports*, No 115, p. 536; (1998) 2 S.C.R. 217; “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, paras. 55–56.

17 Savetodavno mišljenje podeljeno je na pet delova i to: 1) jurisdikcija i ovlašćenja; 2) domašaj i značenje pitanja; 3) činjenično stanje; 4) pitanje, da li je deklaracija u skladu sa međunarodnim pravom i, 5) opšti zaključak.

da takva zabrana ne postoji, ali bez navođenja preciznog i široko prihvaćenog pravnog osnova.¹⁸ S obzirom na sadržaj usvojenog savetodavnog mišljenja, proizilazi da se Međunarodni sud pravde nije bavio ispitivanjem opravdanosti razloga koji su doveli do unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova. Sud nije raspravljao o pitanjima legalnosti posledica tog jednostranog čina, niti je raspravljao o postojanju državnosti Kosova i pravnim efektima njegovog međunarodnog priznanja. Još manje se Sud bavio meritumom spora koji postoji između Srbije i privremenih kosovskih institucija o pitanjima poput, mogućnosti ostvarivanja prava na samoopredeljenje Albanaca sa Kosova i Metohije odnosno, o mogućnosti

18 S obzirom kako je mišljenje definisano, čini se da je pomenutim pristupom Sud pribegao tehnici tzv. *površinskog otklanjanja spora*. Naime, u situaciji kada u međunarodnoj zajednici postoji široka podeljenost oko pitanja koja su obuhvaćena sporom, a od njihovog rešavanje zavisi status velikog broja članova međunarodne zajednice, Sud po pravilu ne ulazi u suštinu spora, već samo naizgled rešava spor. U jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde bilo je više takvih slučajeva, ali je svakako najpoznatiji slučaj oko rešavanja pitanja zakonitosti upotrebe nuklearnog oružja u oružanim sukobima i zakonitosti pretnje i upotrebe nuklearnog oružja. Sud je pred sobom imao jasno postavljeno pitanje, „Da li je pretnja upotrebom ili sama upotreba sile putem nuklearnog oružja u bilo kojim okolnostima dozvoljena unutar međunarodnog prava?”. Budući da u međunarodnoj zajednici nije postojao konsenzus po ovom pitanju kojim bi se podržao stav o postojanju opšte zabrane pretnje ili upotrebe sile nuklearnim oružjem, Sud se odlučio da izrekne sledeće mišljenje: „a) Ne postoji običajno ili ugovorno međunarodno pravilo niti posebno ovlašćenje koje dozvoljava upotrebu ili pretnju nuklearnim oružjem; b) Ne postoji običajno ili ugovorno međunarodno pravilo ili odgovarajuća opšta zabrana pretnje ili upotrebe nuklearnog oružja; c) Upotreba sile ili pretnje nuklearnim oružjem suprotna je pravilu iz člana 2. st. 4. Povelje i protivzakonita je ako ne ispunjava uslove iz odredbe člana 51. Povelje; d) Upotreba sile ili pretnje nuklearnim oružjem mora biti u skladu sa međunarodnim pravom koje se koristi u oružanim sukobima posebno sa pravilima i principima humanitarnog prava, a takođe i sa posebnim obavezama iz ugovora i drugih izvora koji se odnose na nuklearno naoružanje; e) Sledi iz napred navedenog da je upotreba ili pretnja nuklearnim oružjem generalno suprotna pravilima međunarodnog prava oružanih sukoba i principima i pravilima humanitarnog prava. Međutim, u postojećoj fazi razvoja međunarodnog prava, i s obzirom na činjenice koje su mu na raspolaganju, Sud ne može zaključiti definitivno, da li je upotreba nuklearnog oružja legalna ili ne u ekstremnim situacijama samoodbrane kada je u pitanju opstanak države; f) Međutim, postoji obaveza da se u dobroj nameri pristupi pregovorima o razoružanju u pogledu svih aspekata i unutar striktno i efektivne međunarodne kontrole.” Na pomenuti način, Sud je „otklonio spor” ne rešavajući suštinski pitanje koje bilo predmet spora (*judicio in meritum*). Videti: “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, Advisory Opinion, International Court of Justice Reports, 1996, p. 226; Terry Gill, “The Nuclear Weapons Advisory Opinion of the International Court of Justice and the Fundamental Distinction Between the *Jus ad Bellum* and the *Jus in Bello*”, *Leiden Journal of International Law*, 12, 1999, pp. 613–624; Marti Koskeniemi, “Faith, Identity and the Killing of the Innocent: International Lawyers and Nuclear Weapons”, *Leiden Journal of International Law*, 10, 1997, p. 142.

otcepljenja južne srpske pokrajine od Srbije. Kako su navedena pitanja prevazilazila okvir pitanja postavljenog unutar zahteva Generalne skupštine, Sud je svu pažnju usmerio na utvrđivanje činjenica o legalnosti deklaracije o nezavisnosti Kosova. Krećući se isključivo u navedenom pravcu, Međunarodni sud pravde prihvatio je stanovište da deklaracija o jednostranom proglašenju nezavisnosti ne mora biti u direktnoj koliziji sa međunarodnim pravom ukoliko su njome utvrđuju navedena prava. Drugim rečima, Međunarodni sud pravde potvrdio je, da je, „sasvim moguće da određeni akt, kao što je deklaracija o jednostranom proglašenju nezavisnosti, ne vređa međunarodno pravo, gde nema potrebe vršenja prava koje je njime dodeljeno.”¹⁹

U analizi mišljenja, potrebno je osvrnuti se na deo obrazloženja koji se odnosi na domete opšteg međunarodnog prava.²⁰ Sud je tako ustanovio da je tokom 18, 19. i početkom 20. veka, bilo brojnih primera unilateralnog proglašenja nezavisnosti, kojima su se države često žestoko protivile. Ponekad je proglašenje nezavisnosti dovelo do stvaranja nove države, ponekad nije. Ni u jednom slučaju u državnoj praksi međutim, deklarativno proglašenje nezavisnosti nije se smatrao suprotnim međunarodnom pravu. Naprotiv, delovanje država u ovom periodu upućuje da međunarodno pravo nije zabranjivalo deklaracije o proglašenju nezavisnosti.²¹ U drugoj polovini 20. veka, međunarodno pravo na samoopredeljenje razvijalo je se u pravcu ostvarivanja prava na nezavisnost naroda na nesamoupravnim područjima i naroda izloženih stranoj subjugaciji, dominaciji i eksploataciji. Mnoge države nastale su kao rezultat korišćenja ovog prava. Međutim, bilo je i primera proglašenja nezavisnosti van ovoga konteksta.

19 U paragrafu 56. Odluke, Međunarodni sud pravde primećuje da se zahtevom od njega nije tražilo zauzimanje stava da li međunarodno pravo potvrđuje ovlašćenje Kosova da unilateralno proglasi nezavisnost ili, *a fortiori*, da međunarodno pravo generalno potvrđuje da entiteti unutar države imaju pravo da se otcepe od nje. To bi svakako bilo moguće i takav akt kao što je deklaracija o nezavisnosti ne bi bila u suprotnosti sa međunarodnim pravom bez potrebe izvršavanja prava koje je njime dodeljeno. Sud još primećuje i da je priupitan da dá mišljenje da li je deklaracija u skladu sa međunarodnim pravom, a ne da li međunarodno pravo zabranjuje jednostrane deklaracije o nezavisnosti.

20 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, paras. 79–84.

21 Sud na navedenom mestu zanemaruje primere državnih akcija koje jasno ukazuju na protivljenje navedenim jednostranim aktima, poput primera građanskog rata veođenog u Americi u 19. veku. Utisak je da se Sud koncentriše samo da utvrdi nepostojanje izričitih izjava da su proglašenja nezavisnosti u neskladu sa međunarodnim pravom. Stoga i rečenica da „praksa država sve to vreme jasno navodi na zaključak da međunarodno pravo ne sadrži zabrane deklaracija nezavisnosti”.

Delovanje država u ovim i drugim slučajevima nije upućivalo na zaključak da je došlo do nastanka novih pravila međunarodnog prava koja bi zabranjivala deklaracije o proglašenju nezavisnosti. Podsećajući da princip teritorijalnog integriteta predstavlja značajan deo međunarodnog pravnog poretka koji je zaštićen Poveljom Ujedinjenih nacija, Rezolucijom br. 2625 (XXV) Generalne skupštine koja odražava običajno međunarodno pravo (tzv. Deklaracija o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji među državama u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija), kao i u Završnom aktu Helsinške konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi od 1. avgusta 1975. godine (član IV), Međunarodni sud pravde zaključuje da je, „domašaj principa teritorijalnog integriteta ograničen u sferi međudržavnih odnosa”.²² Iako primećuje da je Savet bezbednosti osuđivao pojedinačna proglašenja nezavisnosti, Sud nalazi da je ovaj organ Ujedinjenih nacija uvek donosio ocenu u svetlu konkretne situacije koja je postojala u vreme proglašavanja nezavisnosti. Za nelegalnost tih akata Sud nalazi da ne proizilaze iz unilateralne prirode proglašenja, „već iz činjenice da su proglašenja bila, ili bi bila, vezana za nezakonitu upotrebu sile ili druga flagrantna kršenja normi opšteg međunarodnog prava, naročito onih peremptornog karaktera (*jus cogens*)”. Jasno je otuda, zašto u kontekstu deklaracije o nezavisnosti Kosova, Savet bezbednosti nije zauzeo ovakav stav, jer s obzirom na prirodu donetih odluka, zabranu unilateralnih deklaracija o proglašenju nezavisnosti nije bilo moguće izvesti iz dotadašnje prakse Saveta bezbednosti.²³ U nastavku, Međunarodni sud pravde konstatuje da nije neophodno odgovoriti na pitanje da li izvan konteksta nesamoupravnih teritorija i naroda izloženih stranom podjarmljivanju, dominaciji i eksploataciji, međunarodno pravo dopušta delu stanovništva postojeće države da se otcepi od te države, ili, da

22 U članu 2, tačka 4. Povelje UN navodi se: „Sve članice se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavati od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili od bilo čega drugog što nije saglasno s ciljevima Ujedinjenih nacija”. Videti: “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua” (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1986, pp. 101–103, paras. 191–193.

23 Generalno posmatrajući, ovo je najproblematičniji stav u argumentaciji Međunarodnog suda pravde. Sud smatra da se proglašenja nezavisnosti, ukoliko se tiču odnosa unutar samo jedne države, ne smeju tretirati kao zabranjena, što omogućava svakom secesionističkom pokretu u svetu da sprovede u delo svoje zamisli nekažnjeno. Međutim, pojedine zemlje, pre svega velike sile, odmah su se ogradile od ovakvog pristupa. Velika Britanija je na primer iznela stav da je „Kosovo jedinstven slučaj. Njegova nezavisnost proističe iz posebnih činjenica. To ne omogućava obrazac za secesiju na drugim mestima”. Isto tako i ministar spoljnih poslova Kosova izjavio je da je „Kosovo, kako je Sud rekao, jedinstven i poseban slučaj”. Videti: Hurst Hanum, „Savetodavno mišljenje o Kosovu: Propuštena mogućnost ili pehar pun otrova?”, *Leiden Journal of International Law*, 24, 2011, p. 156.

li međunarodno pravo dopušta, uslovno rečeno, „secesiju iz nužde” (*remedial secession*) i, ukoliko dopušta, pod kojim uslovima. Sud podseća da je Generalna skupština tražila od njega samo mišljenje o tome, da li je proglašenje nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom. Iz rasprave o domašaju prava na samoopredeljenje i postojanju prava na „secesiju iz nužde”, Sud je izveo zaključak da se ista odnose i na pravo na otepljenje od države. Ovo pitanje izvan je okvira pitanja koje je postavila Generalna skupština. Da bi odgovorio pravilno na postavljeno pitanje, neophodno bi bilo da je Sud utvrdio, da je proglašenjem nezavisnosti prekršeno opšte međunarodno pravo ili da je povređen *lex specialis* ustanovljen Rezolucijom br. 1244 Saveta bezbednosti iz 1999. godine. Konačno, iz navedenih razloga, Međunarodni sud pravde zauzeo je stanovište da u opštem međunarodnom pravu ne postoji zabrana usvajanja deklaracija o proglašenju nezavisnosti. Sledstveno tome, Sud je zaključio da proglašenje nezavisnosti Republike Kosova od 17. februara 2008. godine, nije narušilo opšte međunarodno pravo.²⁴ Nakon zauzimanja ovog stava, Međunarodni sud pravde pozabavio se odgovorom na pitanje; „Da li deklaracija o nezavisnosti krši Rezoluciju Saveta bezbednosti br. 1244 i Ustavni okvir za samoupravu na Kosovu?”²⁵ Pomenuta dilema predstavljala je prethodno pravno pitanje u analizi predmetnog slučaja. Za Rezoluciju br. 1244 bilo je jasno da ima nedvosmisleno međunarodnopravni karakter. Rezoluciju je usvojio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, 10. juna 1999. godine, na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, i ona kao pravni akt jasno nameće međunarodnopravne obaveze. Primećujući da su propisi UNMIK-a, uključujući Uredbu br. 2001/9, kojom je objavljen Ustavni okvir, usvojena od strane Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara na osnovu ovlašćenja utvrđenih Rezolucijom br. 1244, Sud zaključuje da Ustavni okvir „crpi svoj legitimitet iz obavezujućeg karaktera Rezolucije br. 1244, dakle, iz međunarodnog prava” i da po tom osnovu, „poseduje međunarodna pravna svojstva”.²⁶ Ustavni okvir istovremeno funkcioniše i kao deo specifičnog pravnog poretka, stvorenog u skladu sa Rezolucijom br. 1244, koji je primenjiv samo na Kosovu i čiji je cilj tokom prelazne faze uspostavljene Rezolucijom br. 1244, regulisanje pitanja koja bi inače spadala u okvir unutrašnjeg, a ne međunarodnog prava. Uredba br. 2001/9 počinje

24 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, para. 84.

25 Ibidem, paras. 85–121.

26 „Ustavni okvir za privremenu samoupravu na Kosovu od 20. maja 2001. godine”, UNMIK/URED/2001/20. Tekst je priložen uz nacrt Uredbe UNMIK-a br. 2001/9, 15. maj 2001. godine. Internet: <http://www.ian.org.yu/kosovo-info/srpski/dokumenta.htm> 20/01/2006.

izjavom da je Ustavni okvir kreiran „u cilju razvijanja suštinske samouprave na Kosovu, koja čeka konačno rešenje, kao i zbog uspostavljanja privremenih institucija samouprave u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj oblasti, kroz učešće građana Kosova na slobodnim i fer izborima.” Ustavni okvir je, dakle, nastao kao deo pravnog sistema ustanovljenog za kosovsku privremenu upravu tokom prelazne faze. Institucije koje je privremena uprava stvorila Ustavnim okvirom ovlašćene su da donose odluke koje su na snazi u tom pravnom sistemu. Konkretno, Skupština Kosova ovlašćena je da donosi pravne akte koji imaju snagu zakona u okviru tog sistema, ali su ti akti uvek uslovljeni jednim višim autoritetom Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Činjenica je, da Rezolucija br. 1244 Saveta bezbednosti i Ustavni okvir poveravaju Specijalnom predstavniku Generalnog sekretara značajna nadzorna ovlašćenja nad privremenim institucijama samouprave. Takođe je činjenica i da su Rezolucija br. 1244 i Ustavni okvir bili na snazi na datum proglašenja nezavisnosti, 17. februara 2008. godine. U tački 19. Rezolucije br. 1244 izričito se navodi da se, „međunarodno civilno prisustvo i snage bezbednosti ustanovljavaju za početni period od 12 meseci, uz produženje po isteku tog perioda, osim u slučaju da Savet bezbednosti ne odluči drugačije”. Nikakva odluka koja menja Rezoluciju br. 1244 nije doneta na sednici Saveta bezbednosti od 18. februara 2008. godine, kada se prvi put raspravljalo o deklaraciji o proglašenju nezavisnosti, niti na bilo kojoj narednoj sednici. Rezolucija br. 1244 i Ustavni okvir ne sadrže klauzulu o njenom ukidanju. Budući da je Ustavni okvir sasvim specifičan pravni izvor, jer se primenjuje samo na Kosovu, a njegov cilj je, da se u prelaznom periodu utvrđenom u Rezoluciji br. 1244, uređuju pitanja koja su uobičajeno predmet uređivanja unutrašnjeg, a ne međunarodnog prava, Sud je zaključio da se Ustavnim okvirom i Rezolucijom br. 1244 „konstituiše međunarodno pravo primenjivo na Kosovu na 17. februar 2008. godine”. Uz navedeno, Sud je konstatovao još i da Specijalni predstavnik Generalnog sekretara i dalje obavlja svoju funkciju na Kosovu, te da Generalni sekretar Ujedinjenih nacija i dalje predaje periodične izveštaje Savetu bezbednosti, kao što nalaže odredba iz tačke 20. Rezolucije br. 1244. Pre nego što je nastavio sa daljim pravnim tumačenjem navedenih akata, Sud je primetio da nekoliko činjenica ima značaj prilikom interpretacije odluka Saveta bezbednosti. Prvo, Sud nalazi da pravila tumačenja ugovora predviđena u odredbama članova 31. i 32. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, mogu da posluže kao opšte smernice u tumačenju odluka Saveta bezbednosti. Drugo, Sud ipak pravi distinkciju između odluka Saveta bezbednosti i ugovora smatrajući da se u tumačenju odluka Saveta bezbednosti moraju uzeti u obzir i drugi faktori. Sud je podsetio da rezolucije Saveta bezbednosti donosi jedan kolektivni organ i da se njihov nacrt stvara kroz sasvim drugačiji proces od procesa koji se koristi u sklapanju ugovora. Rezolucije su proizvod

procesa propisanog u članu 27. Povelje, i njihov konačni tekst predstavlja stanovište Saveta bezbednosti kao glavnog izvršnog organa svetske organizacije. Štaviše, rezolucije Saveta bezbednosti mogu biti obavezujuće za sve države članice i to, nezavisno od toga da li su članice učestvovala u njihovom formulisanju ili ne.²⁷ Na kraju, Sud konstatuje i da tumačenja rezolucija Saveta bezbednosti mogu da zahtevaju širu analizu izjava predstavnika država članica Saveta bezbednosti, potom drugih rezolucija Saveta bezbednosti ili analizu delovanja relevantnih organa Ujedinjenih nacija i država na koje se rezolucije odnose. Prilikom tumačenja pravnog domašaja Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti, Sud je konstatovao da se njene odredbe moraju interpretirati u svetlu opštih principa navedenih u Aneksima br. 1. i br. 2, jer prema tekstu Rezolucije Savet bezbednosti: „Odlučuje da će se političko rešavanje kosovske krize zasnivati na opštim načelima Aneksa 1, i kako je dodatno razrađeno u načelima i ostalim zahtevanim elementima iz Aneksa 2. Ti opšti principi doneti su radi smirivanja kosovske krize, i zato, što bi njihovom primenom bilo okončano nasilje i represija na Kosovu, a potom i što bi se njima lakše uspostavila prelazna uprava. Takođe, Rezolucijom br. 1244 bude trebalo bi ostvariti i dugoročno rešenje, odnosno, „politički proces u pravcu uspostavljanja privremenog okvirnog političkog sporazuma koji bi obezbedio značajnu samoupravu na Kosovu, uzimajući u potpunosti u obzir Sporazum iz Rambujea i načela suvereniteta i teritorijalnog integriteta Savezne Republike Jugoslavije i ostalih država u regionu, te demilitarizaciju Oslobođilačke vojske Kosova.”²⁸ Dalje Sud podseća i da se u tački 10. Preambule Rezolucije br. 1244 isto tako spominje suverenitet i teritorijalni integritet Savezne Republike Jugoslavije. S obzirom da je istakao glavne karakteristike Rezolucije br. 1244, Sud je primetio i da su tri odlike te Rezolucije relevantne za razumevanje njenog krajnjeg cilja i svrhe. *Prvo*, Rezolucija br. 1244 uspostavlja civilno i bezbednosno prisustvo na Kosovu i Metohiji sa punim civilnim i političkim autoritetom i isključivom odgovornošću za administrativnu upravu. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je, 12. juna 1999. godine, izložio Savetu bezbednosti svoj preliminarni operativni koncept organizacije civilnog prisustva na Kosovu i Metohiji (UNMIK). Nešto pre toga, Specijalni predstavnik Generalnog sekretara objavio je Uredbu UNMIK br. 1999/1, koja je stupila na snagu 10. juna 1999. godine, na dan usvajanja Rezolucije br. 1244. Prema ovoj Uredbi „sva zakonodavna i izvršna vlast na Kosovu, uključujući

27 “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)”, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 54, para. 116.

28 Rezolucija br. 1244 Saveta bezbednosti od 10. juna 1999. godine, Aneks br. 1, princip br. 6; Aneks br. 2, tačka 8.

i pravosuđe”, poverena je UNMIK-u a posredstvom Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara svetske organizacije.²⁹ Rezolucija br. 1244 zajedno sa Uredbom UNMIK br. 1999/1, derogirala je tada važeći pravni poredak na teritoriji Kosova i Metohije i uspostavila je međunarodnu teritorijalnu administraciju. Iz pomenutog razloga, uspostavljanje civilnog i bezbednosnog prisustva na Kosovu u skladu sa Rezolucijom br. 1244 moralo bi se prema rezonu Međunarodnog suda pravde razumeti kao vanredna mera u civilnom, političkom i bezbednosnom smislu, koja je uvedena radi rešavanja krize prisutne na tom području 1999. godine. *Drugo*, rešenje iz Rezolucije br. 1244 *in concreto*, predstavlja uvođenje međunarodne teritorijalne uprave. Rešenje je doneto s humanitarnim ciljem – da bi se omogućila stabilizacija Kosova i Metohije i da bi se uspostavio osnovni nivo javnog reda na području zahvaćenom krizom. Navedeni zaključak proizilazi iz teksta Rezolucije br. 1244 koji se, u drugoj tački Preambule, poziva na Rezoluciju br. 1239 Saveta bezbednosti od 14. maja 1999. godine, a kojom Savet bezbednosti izražava, „veliku zabrinutost zbog humanitarne krize na Kosovu i okruženju”. Prioriteti koji su naznačeni u tački 11. Rezolucije br. 1244 dalje se razrađuju u tzv. četiri principa, i to: 1) prelazna civilna administracija; 2) humanitarni poslovi; 3) izgradnja institucija i, 4) obnova. Odgovornost za navedena četiri ključna problema ustupljena je različitim međunarodnim organizacijama i agencijama, što ukazuje da je namera za usvajanje Rezolucije br. 1244, bila *inter alia*, i u stabilizaciji i rekonstrukciji Kosova i Metohije. Prelazna kosovska administracija ustanovljena je da bi se privremeno suspendovalo vršenje vlasti Srbije koje je proisticalo iz kontinuirane suverenosti nad teritorijom. Svrha pravnog režima uspostavljenog Rezolucijom br. 1244 bila je dakle u tome da se uvede, organizuje i nadgleda razvoj lokalnih institucija samouprave na Kosovu pod zaštitom privremenog međunarodnog prisustva. *Treće*, Sud je našao da Rezolucija br. 1244 ustanovljava isključivo privremeni režim nad područjem Kosova i Metohije. Otuda se ne može tvrditi da se njome uspostavlja trajni institucionalni okvir na kosovskoj teritoriji. Rezolucija je prema shvatanju Suda ovlastila UNMIK da olakša postizanje sporazumnog rešenja o budućem statusu Kosova, bez prejudiciranja ishoda pregovaračkog procesa. Sledstveno proizilazi da je cilj i svrha Rezolucije br. 1244 bilo uvođenje privremenog, vanrednog pravnog režima koji je zamenio srpski

29 „Uredba UNMIK-a br. 1999/1 od 25. jula 1991. godine o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/1999/1; „Amandmani na Uredbu br. 1999/1 od 12. decembra 1999. godine, o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/1999/25; „Amandmani na Uredbu br. 1999/1 od 27. septembra 2000. godine, o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/2000/54, Internet: <http://www.unmikonline.org/serbian/regulations/index.htm> 01/01/2006.

pravni poredak, pored toga što ga je nominalno čuvao, s ciljem stabilizacije Kosova. Konačno, Sud je zaključio da je sve to urađeno na privremenoj osnovi.³⁰

U daljem obrazloženju savetodavnog mišljenja, Međunarodni sud pravde bavi se pitanjem: „Da li je deklaracija o proglašenju nezavisnosti u skladu sa Rezolucijom br. 1244 Saveta bezbednosti i pratećim merama”?³¹ Prvo što Sud čini u odgovoru na ovo pitanje je, da se okreće preispitivanju Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti i mera koje su donete na osnovu nje, a u pogledu utvrđivanja postojanja konkretne zabrane proglašenja nezavisnosti primenjive na one koji su deklaraciju o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, doneli. U tom smislu, Sud prethodno utvrđuje identitet tvorca deklaracije o nezavisnosti Kosova. Tako, posebnu pažnju posvećuje pitanju, da li je deklaracija o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, predstavljala akt „Skupštine Kosova”, jedne od privremenih institucija samouprave koje su uspostavljene na osnovu odredbi Glave 9. Ustavnog okvira, ili je deklaracija o nezavisnosti usvojena od onih koji su delovali u drugom svojstvu. U tom smislu Sud nalazi da su na otvaranju sednice od 17. februara 2008. godine, predsednik Skupštine i premijer Kosova pomenuli Skupštinu Kosova i Ustavni okvir. Međutim, Sud smatra da se deklaracija o nezavisnosti mora posmatrati u širem kontekstu, uzevši u obzir događaje koji su prethodili deklaraciji, a posebno događaje vezane za takozvani „proces uređenja konačnog statusa”. Rezolucija br. 1244 uglavnom se odnosila na uspostavljanje privremenog okvira za kosovsku samoupravu. Iako se u vreme usvajanja Rezolucije očekivalo da će konačni status Kosova proizlaziti iz, ili da će biti razvijen unutar okvira uspostavljenog Rezolucijom, konkretan oblik, a posebno ishod procesa uređenja konačnog statusa, Rezolucija br. 1244 ostavila je kao otvoreno pitanje. S tim u vezi, stav 11, a posebno tačke (d), (e) i (f), bave se pitanjem konačnog statusa, utoliko što UNMIK-u stavljaju u odgovornost da „olakša politički proces uređenja budućeg statusa Kosova, imajući u vidu Sporazum iz Rambujea” i da, „u konačnoj fazi, kontroliše prenos vlasti sa kosovskih privremenih institucija na institucije uspostavljene političkim sporazumom”. U daljem toku obrazloženja, može se zapaziti da Sud dolazi do spoznaje da su tvorcii deklaracije o nezavisnosti imali u vidu da su pregovori o konačnom statusu propali i da je nastupio presudni momenat za budućnost Kosova. Dok se u Preambuli deklaracije o nezavisnosti tvorcii pozivaju na, „godine međunarodno podržanih pregovora između Beograda i Prištine o pitanju našeg budućeg političkog statusa”, u samom tekstu deklaracija se smešta u

30 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, paras. 94–100.

31 Ibidem, paras. 101–121.

kontekst „propalih pregovora o konačnom statusu”, utoliko što ističe da, „nijedno obostrano prihvatljivo rešenje statusa nije bilo moguće”³² Sud dalje utvrđuje da su tvorci deklaracije naglasili svoju odlučnost da „reše” pitanje statusa Kosova i da pruže narodu Kosova „jasnu sliku njihove budućnosti”.³³ Pomenuti rečnik nagoveštava nameru tvorca deklaracije o nezavisnosti da ne deluju unutar standardnog okvira privremene samouprave na Kosovu, već da deluju u pravcu proglašenja samostalnosti Kosova kao „nezavisne i suverene države”. Dakle, tvorci deklaracije o nezavisnosti nisu nameravali da nezavisnost stupi na snagu u pravnom poretku stvorenom u prelaznoj fazi, niti je to moglo da se desi. Naprotiv, tvorci nisu delovali, niti su nameravali da deluju u svojstvu institucije stvorene i ovlašćene da deluje u okviru tog pravnog poretka, već su imali nameru da usvoje meru čiji je značaj, odnosno efekat izvan tog poretka. Pomenuti zaključak nameće se i zbog činjenice da su tvorci deklaracije pokušali da ispune međunarodne obaveze Kosova, pre svega one koje je stvorio UNMIK i da su izričito i svečano proglasili da Kosovo staje uz druge države prema obavezama navedenim u deklaraciji.³⁴ Nasuprot ovom pristupu, unutar Ustavnog okvira, sva pitanja vezana za spoljne poslove Kosova bila su isključivo u nadležnosti Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara. U nastavku obrazloženja, Međunarodni sud pravde navodi da određene odlike teksta deklaracije i okolnosti njenog usvajanja takođe nameću isti zaključak. Nigde se u originalnom tekstu na albanskom (koji je jedini autentični tekst) ne spominje da je deklaracija delo Skupštine Kosova. Reči „Skupština Kosova” pojavljuju se samo u zaglavlju engleskog i francuskog prevoda, koji se nalaze u dosijeu dostavljenom od strane Generalnog sekretara. Jezik deklaracije razlikuje se od jezika koji u donošenju zakona koristi Skupština Kosova, utoliko što u prvom pasusu stoji: „Mi, demokratski izabrani lideri našeg naroda...”, dok se u aktima Skupštine Kosova koristi treće lice jednine. Štaviše, procedura koja je korišćena u vezi sa deklaracijom razlikuje se od one koju praktikuje Skupština Kosova u donošenju propisa. Konkretno, deklaraciju su potpisali svi prisutni, uključujući i predsednika Kosova, koji nije član Skupštine Kosova. Zapravo, samooslovljavanje osoba koje su usvojile deklaraciju sa, „demokratski izabrani lideri našeg naroda”, neposredno prethodi samom proglašenju nezavisnosti u tekstu, „ovim proglašavamo Kosovo nezavisnom i suverenom državom”.³⁵ Trebalo bi na ovom mestu uočiti i da deklaracija nije dostavljena Specijalnom predstavniku Generalnog sekretara radi

32 Tačka 10. i tačka 11. Preambule Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti od 10. juna 1999. godine.

33 Ibidem, tačka 13. Preambule.

34 Deklaracija o nezavisnosti Republike Kosova od 17. februara 2008. godine, stavovi 9. i 12, Internet: http://www.mfa-ks.net/repository/docs/Dek_Pav_s.pdf.

objavljivanja u Službenom glasniku. Sud stoga izvodi zaključak da je reakcija Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara u tom pogledu mogla biti od velikog uticaja. Ustavni okvir ovlašćuje Specijalnog predstavnika da kontroliše i, u određenim okolnostima, poništi mere koje usvoje privremene institucije samouprave na Kosovu. Neoglašavanje Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara povodom deklaracije o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, navodi na zaključak da on nije smatrao da je deklaracija delo institucija privremene samouprave, te da deklaracija nije usvojena kako bi stupila na snagu u pravnom poretku za koji je on odgovoran. Iz prakse proizilazi da je Specijalni predstavnik Generalnog sekretara svakako imao obavezu da reaguje na postupke Skupštine Kosova za koje nađe da su *ultra vires*. Sud je prihvatio da je u izveštaju Generalnog sekretara o misiji privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu i Metohiji, koji je predat Savetu bezbednosti 28. marta 2008. godine, konstatovano da je: „Skupština Kosova održala zasedanje na kojem je usvojena deklaracija o nezavisnosti, kojom se Kosovo proglašava nezavisnom i suverenom državom”.³⁵ Kako se radilo o standardnom periodičnom izveštaju o aktivnostima UNMIK-a, s ciljem informisanja Saveta bezbednosti, njegova svrha nije bila sadržana u analizi deklaracije, niti je njegov cilj bio da osvetli svojstava onih koji su deklaraciju usvojili. Povodom pitanja: „Da li su tvorcii deklaracije o nezavisnosti prekršili Rezoluciju br. 1244 ili prateće mere donete na osnovu nje”, Sud je zauzeo stav da je suštinski cilj Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti bio stvaranje prelaznog režima na Kosovu, sa perspektivom kanalisanja dugoročnog političkog procesa kojim bi se odredio njegov konačni status. Rezolucija nije sadržala odredbe o konačnom statusu Kosova ili o uslovima za postizanje tog statusa. U tom pogledu, Sud je zapazio da je aktuelna praksa Saveta bezbednosti pokazala da u situacijama kada Savet bezbednosti odluči da uspostavi restriktivne uslove za trajni status neke teritorije, ti uslovi su po pravilu specificirani u relevantnim rezolucijama. *A contrario*, prema Rezoluciji br. 1244, Savet bezbednosti nije zadržao pravo uređenja konačnog statusa Kosova, niti se izjašnjavao o uslovima za postizanje tog statusa. Dakle, Rezolucija br. 1244 ne prethodi objavi deklaracije o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, budući da ta dva instrumenta funkcionišu na različitim nivoima: za razliku od Rezolucije br. 1244, deklaracija o nezavisnosti predstavlja pokušaj određivanja konačnog statusa Kosova. Potom, što se tiče pitanja adresata Rezolucije br. 1244, kao što je pre pomenuto, Rezolucija postavlja opšti okvir za „razmeštanje međunarodnih civilnih i bezbednosnih snaga na Kosovu pod okriljem Ujedinjenih nacija”. Rezolucija se uglavnom bavi propisivanjem obaveza i

35 Ibidem, stav 1.

36 United Nations Doc. S/2008/211, para. 3.

ovlašćenja za članice Ujedinjenih nacija, kao i za organe Ujedinjenih nacija, poput Generalnog sekretara i njegovog Specijalnog predstavnika.³⁷ U tekstu Rezolucije br. 1244 nema indicija da je Savet bezbednosti imao nameru da nametne, izuzev već pomenutih i druge posebne obaveze za delovanje ili zabranu delovanja tim drugim organima. S tim u vezi, podseća Sud da nije bilo neobično da Savet bezbednosti postavlja zahteve i drugim akterima, pored država članica Ujedinjenih nacija i međunarodnih organizacija. Određeni broj rezolucija Saveta bezbednosti, usvojenih pre Rezolucije br. 1244 sadržao je zahteve upućene *eo nomine*, albanskim liderima na Kosovu. Međutim, takvih i sličnih obraćanja kosovsko-albanskom rukovodstvu i drugim akterima, osim pomalo uopštenog obraćanja „svim zainteresovanim stranama” nema u tekstu Rezolucije br. 1244. U obrazloženju savetodavnog mišljenja Sud iznosi i stav da bi prilikom tumačenja rezolucija Saveta bezbednosti, bilo neophodno utvrditi u svakom posebnom slučaju za koga je Savet bezbednosti nameravao da stvori obavezujuće pravne obaveze, a imajući u vidu sve relevantne okolnosti. Jezik Rezolucije mogao bi biti važan pokazatelj toga. Pristup koji je Sud iskoristio u odnosu na obavezujući efekat rezolucija Saveta bezbednosti je *mutatis mutandis*, takođe relevantan. U tom kontekstu, Sud podseća na svoju prethodnu izjavu: „Jezik rezolucije Saveta bezbednosti mora se pažljivo analizirati pre nego što se donese zaključak o njenom obavezujućem efektu. Što se tiče prirode ovlašćenja propisanih članom 25, pitanje, da li su ovlašćenja korišćena utvrđivaće se u svakom posebnom slučaju uzimajući u obzir uslove sadržane u rezoluciji koja se tumači, potom raspravu koja je do njih dovela, relevantne odredbe Povelje Ujedinjenih nacija, i uopšte, sve okolnosti koje mogu da doprinesu utvrđivanju pravnih posledica rezolucije Saveta bezbednosti.”³⁸ S obzirom na sve napred navedeno, Sud nije mogao da prihvati argument da Rezolucija br. 1244 sadrži zabranu proglašenja nezavisnosti obavezujuću za tvorce deklaracije o nezavisnosti, niti da se takva zabrana može izvesti iz jezika Rezolucije, shvaćene u pomenutom kontekstu, a imajući u vidu njen cilj i svrhu. Jezik Rezolucije br. 1244 može otuda biti u najboljem slučaju dvosmislen. Svrha i cilj Rezolucije, kao što je detaljno obrazloženo, bili su sadržani u uspostavljanju privremene administracije na Kosovu, bez odgovora na pitanje uređenja konačnog statusa. Tekst Rezolucije objašnjava da će, „glavne dužnosti međunarodnog civilnog prisustva biti (...),

37 Uporediti stavove 3, 5, 6, 7, 9, 10. i 11. Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti od 10. juna 1999. godine.

38 “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 53, para. 114.

organizovanje i nadgledanje razvoja privremenih institucija demokratske i autonomne samouprave do političkog rešenja”.³⁹ Izraz „političko rešenje”, koji se često navodilo u izlaganjima pred Međunarodnim sudom pravde, ne može da promeni navedeni zaključak. Prvo, izraz se pominjao u kontekstu nabiranja dužnosti međunarodnog civilnog prisustva to jest, Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara na Kosovu i UNMIK-a, ali ne i drugih aktera. Drugo, kao što pokazuju različita viđenja ovog problema koja su izložena pred Sudom, izraz „političko rešenje” podleže različitim interpretacijama. Otuda, Sud zaključuje da se ovaj deo Rezolucije br. 1244 ne može razumeti na način da sadrži zabranu proglašenja nezavisnosti, namenjenu tvorcima deklaracije o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine. Stoga, Rezolucija br. 1244 i nije sprečavala tvorce deklaracije da donesu jednostrani akt kojim proglašavaju nezavisnost od Republike Srbije. Dakle, zaključuje Sud, deklaracija o nezavisnosti nije prekršila Rezoluciju br. 1244 Saveta bezbednosti.⁴⁰ Osvrćući se na pitanje: „Da li je deklaracija o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, prekršila Ustavni okvir uspostavljen pod okriljem UNMIK-a”, Sud konstatuje da deklaraciju o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine, nisu donele privremene institucije samouprave, niti je planirano da ona stupi na snagu u okviru pravnog poretka unutar kojeg su delovale te privremene institucije, te stoga, ni tvorcima deklaracije o nezavisnosti nisu bili ograničeni Ustavnim okvirom uspostavljenim da reguliše ovlašćenja, dužnosti i delovanje

39 Upaređiti stav 11(c) Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti od 10. juna 1999. godine.

40 Izričući ovakvo mišljenje, Sud se uglavnom poveo za obrazloženjima velikih sila koje su priznale nezavisnost Kosova još pre početka usmene rasprave. Velike sile uglavnom su navodile razloge koji su išli u prilog neprimenjivosti Rezolucije br. 1244 na deklaraciju o nezavisnosti, *inter alia*: 1) Rezolucija uređuje samo privremenu upravu na Kosovu, a ne njegov konačni ili stalni položaj; 2) Rezolucija ne stvara međunarodnopravnu obavezu zabrane objavljivanja (proglašenja) deklaracije o nezavisnosti ili proglašenja takve deklaracije nevažećom, jer da takvu obavezu stvara, Savet bezbednosti bi sprečio donošenje kosovske deklaracije, što bi učinio na jasan i nedvosmislen način, u tekstu svoje rezolucije, kako je postupio u Rezoluciji br. 787 iz 1992. godine, a u vezi s Republikom Srpskom; 3) Rezolucija br. 1244 ne samo da ne sprečava kosovsku deklaraciju nezavisnosti nego je, štaviše, pretpostavlja, a što proizilazi iz aneksa Rezolucije br. 1244, Sporazuma iz Rambujea i izraza „volje naroda” Kosova, kao jednog od osnova za rešavanje pitanja konačnog statusa Kosova; 4) Rezolucija br. 1244 ne predstavlja smetnju donošenju kosovske deklaracije nezavisnosti već kada je prvi put pregovarački proces bio iscrpljen. Dakle, pošto je Rezolucija br. 1244 važila za vreme trajanja privremenog režima na Kosovu, proglašenjem nezavisnosti Kosova kojim je uspostavljen konačan i trajan statusa Kosova, Rezolucija br. 1244 prestala je da važi. Videti: „Mišljenje Harolda Hongdžu Koha (*Harold Hongju Koh*), pravnog savetnika Stejt departmenta Sjedinjenih Američkih Država”, Internet: http://photos.state.gov/libraries/kosovo/821/serbian_pdf/ICJSerbian.pdf, 15.6.2012.

privremenih institucija samouprave. U nastavku Međunarodni sud zaključuje da deklaracija o nezavisnosti nije narušila Ustavni okvir. Konačno, dajući opšti zaključak uz savetodavno mišljenje, Međunarodni sud pravde podseća na svoju raniju konstataciju kojom potvrđuje da: „Deklaracija o nezavisnosti doneta 17. februara 2008. godine, nije prekršila opšte međunarodno pravo, Rezoluciju br. 1244 Saveta bezbednosti i Ustavni okvir”. U skladu sa navedenim, „usvajanje deklaracije nije prekršilo nijedan primenjivi princip međunarodnog prava.”⁴¹

AKTIVNOSTI NA REŠAVANJU KOSOVSKOG PITANJA NAKON OBJAVLJIVANJA MIŠLJENJA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

Nakon objavljivanja mišljenja Međunarodnog suda pravde, već 26. jula 2010. godine, usvojena je u Narodnoj skupštini: „Odluka o nastavku aktivnosti Republike Srbije u odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Srbije”, a povodom savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde.⁴² U tački 4. Odluke navodi se da: „Narodna skupština izražava podršku Vladi u procesu podnošenja rezolucije u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, čije bi usvajanje otvorilo put da se kroz pregovore dođe do kompromisnog rešenja za Kosovo i Metohiju.” U tekstu predloga nacrtu rezolucije namenjenog Generalnoj skupštini, Narodna skupština stavlja naglasak na principe zabrane jednostrane secesije i obaveznog mirnog rešavanja sporova u odnosima između subjekata međunarodnog prava. Njen najvažniji deo glasi: „Svesna da nije postignut dogovor između strana o posledicama jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova od Srbije, vodeći računa o činjenici da jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv način za rešavanje teritorijalnih pitanja, prima na znanje Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde doneto 22. jula 2010. godine, o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom, poziva strane da pronađu uzajamno prihvatljivo rešenje za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, bezbednosti i saradnje u regionu, odlučuje da uključi u privremeni dnevni red zasedanja

41 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, para. 122. Iako su zahtev Srbije za dobijanje savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde podržale Kina i Rusija, ali i niz drugih politički značajnih zemalja poput Indije i zemalja Pokreta nesvrstanosti, nakon objavljivanja savetodavnog mišljenja neke države manje političke snage bile su pod jakim transatlantskim uticajem, pa su priznale „nezavisnost Kosova”. Prema aktuelnom stanju, oko devedeset država priznalo je nezavisnost Kosova.

42 *Službeni glasnik RS*, broj 18/2010.

Generalne skupštine tačku pod nazivom: „Dalje aktivnosti posle donošenja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom.”⁴³ Dan posle usvajanju navedenog predloga rezolucije, stalni predstavnik Republike Srbije pri Ujedinjenim nacijama, uputio je pismo Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.⁴⁴ U pismu se ističe da je, ocena Republike Srbije da je Sud, s obzirom na obim pitanja o kome je trebalo da se izjasni, imao sužen pristup. Posledica takvog pristupa vidljiva je u mišljenju Suda koje niti podržava stav Prištine da je Kosovo država niti stav Beograda da je jednostrana deklaracija nezavisnosti jedinstven slučaj. Pri tome, Sud je bio izričit kada je naglasio da se

43 Predlog nacrtu rezolucije Republike Srbije međutim, nije odgovarao silama koje su priznale Kosovo. Tako je, primera radi, ambasador Velike Britanije u Beogradu Stiven Vordsvort, odmah po objavljivanju vesti da je Srbija podnela predlog rezolucije Republike Srbije međutim, nije odgovarao silama koje su priznale Kosovo. Tako je, primera radi, ambasador Velike Britanije u Beogradu Stiven Vordsvort, odmah po objavljivanju vesti da je Srbija podnela predlog rezolucije Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, izjavio, da je tekst srpske rezolucije neprihvatljiv, te da je Evropska unija iznenađena potezom Srbije zbog čega poziva Beograd da se vrati na konsultacije sa Evropskom unijom o tekstu rezolucije. „Moram istaći da su konsultacije sa Evropskom unijom bile sastavni deo procesa donošenja rezolucije od samog njenog idejnog začeća, ali se jedan deo srpske Vlade verovatno na svoju ruku odlučio da pokuša da progura nešto samostaljniju verziju”. Britanski ambasador nije ostavio mesta sumnji kako njegova zemlja doživljava potez Srbije i izjavio je da, ukoliko svaka strana nastavi odvojeno da radi na rezoluciji, „možemo da završimo na terenu konfrontacije”. I američka ambasada u Beogradu reagovala je na sličan način: „Smatramo da je žalosno što se Srbija nije uključila u ozbiljne konsultacije pre nego što je podnela svoju rezoluciju s ciljem da postigne konsenzus o tekstu koji bi mogle da podrže sve zainteresovane strane”. Ubrzo zatim, šef diplomatije Nemačke, Guido Vestervele dao je oštar komentar da je, „nezavisnost Kosova realnost i da je geografska mapa jugoistočne Evrope trajno promenjena”. Ovim je Srbiji jasno stavljano do znanja da Evropska unija očekuje od Beograda da ublaži tekst rezolucije o Kosovu, koji je Srbija podnela Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija. Britanski ministar spoljnih poslova Vilijam Hejg dao je u tom smislu i upozoravajuću izjavu da, „za Srbiju ne bi bilo dobro da doživi neuspeh na glasanju na Generalnoj skupštini”. On je dodao i da, „sa druge strane, kada bi rezolucija dobila većinu u Ujedinjenim nacijama, to ne bi dobro uticalo na odnose sa Evropskom unijom.” Hejg je zatim zatražio od Beograda da kao „najbolji kompromis” povuče predlog rezolucije upućen Ujedinjenim nacijama. Zbog jakog pritiska spoljnog faktora, Srbija je ubrzo izmenila tekst prvobitnog nacrtu rezolucije upućenog Generalnoj skupštini, izbacivši iz nacrtu odredbu o budućim pregovorima o statusu pokrajine, zadržavši s druge strane, stav da je jednostrana secesija neprihvatljiva kao način sticanja teritorijalnog suvereniteta Kosova.

44 Pismo stalnog predstavnika Republike Srbije, Feodora Starčevića, pri Ujedinjenim nacijama, Generalnom sekretaru UN upućeno 27. jula 2010. godine. Internet, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A.64%20876.pdf>, 02/08/2012.

savetodavno mišljenje ne bavi posledicama jednostrane deklaracije o nezavisnosti, kao ni pravosnažnošću pravnih efekata priznanja Kosova od strane trećih država. Kada je reč o autorima pomenute deklaracije, Sud je ocenio da su nju usvojila „lica koja su delovala sa kapacitetom predstavnika naroda Kosova”.⁴⁵ Takvim pristupom stvoren je opasan presedan na koji bi se u budućnosti mogli pozivati separatistički pokreti širom sveta. Bilo koja grupa mogla bi tvrditi kako deluje u ime dela naroda teritorije u pitanju, ne uzimajući u obzir ko je po pravu nadležan za to.⁴⁶ S druge strane, Sud je zauzeo stanovište da pitanje statusa Kosova još uvek nije rešeno, ocenjujući da je jednostrana deklaracija o nezavisnosti, zapravo, pokušaj da se odredi konačni status. Na taj način, po oceni Suda, politički proces rešavanja ovog pitanja odstupio bi od načina predviđenog Rezolucijom br. 1244. Za Sud nema sumnje da Rezolucija br. 1244 i Ustavni okvir za Kosovo koji je doneo Specijalni predstavnik ostaju na snazi do daljnjeg. To se odnosi i na funkciju Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara koji će nastaviti da vrši svoju funkciju.⁴⁷ U krajnjoj liniji to znači da Kosovo ostaje pod međunarodnom upravom. Kako je Međunarodni sud pravde ograničen da rešava pravne sporove između država, a da je u pogledu davanja savetodavnih mišljenja njegova uloga dosta sužena osim ukoliko od organa i ustanova koje su mu se obratile nije prihvaćena obaveza njihovog izvršavanja, Sud je istakao da Generalna skupština ima sasvim legitiman interes da dalje raspravlja o ovom pitanju i njegovim posledicama. Praktično je ovakav pristup ostavio mogućnost za tumačenje da slučaj Kosova nije zatvoren, već da je prepušten Generalnoj skupštini, kao jednom od glavnih organa Ujedinjenih nacija koji ima mogućnost njegovog daljeg rešavanja. U skladu sa navedenim, Republika Srbija je izrazila uverenje da će predstojeća debata u Generalnoj skupštini biti usredsređena na posledice i moguće uticaje akata jednostrane nezavisnosti na međunarodni sistem. S tim u vezi, Srbija je zauzela stanovište da jednostrani pokušaji secesije ne smeju biti priznati po

45 Ibidem.

46 Ovakav pristup Srbiji bio je logičan, jer je u svetu u tom trenutku postojalo (a i danas postoji), mnoštvo latentnih secesionističkih područja od Tibeta, Tajvana, Severnog Kipra, Kvebeka, Katalonije, Baskije, Flandrije i Valonije, Transilvanije i Dobrudže, Pridnestrovlja, Kašmira i Kalistana, Kurdistana, Nagorno Karabaha, Južne Osetije, Abhazije, Tamila, Darfura, Cijapasa, do Severne Irske, Škotske, Sardinije, Sicilije, Grenlanda, Farskih ostrva, Ostrva Man, i drugih regiona gde žive manjine i autohtone zajednice koje teže ka otepljenju ili većem stepenu autonomije.

47 “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010, paras. 91, 92.

automatizmu. Problem secesionizma mora se rešavati putem miroljubivog dijaloga koji ima za cilj pronalaženje rešenja prihvatljivog za sve strane. To je način da se izbegnu opasni presedani kojima bi se dao legitimitet secesionizmu u međunarodnoj zajednici. Konačno, savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde od 22. jula 2010. godine, nije dalo odgovor na glavna pitanja koja su otvorena jednostranim proglašenjem nezavisnosti.

Naredni korak koji je Republika Srbija preduzela odnosio se na podnošenje nacrtu rezolucije o Kosovu koji je razmatran na 64. zasedanju Generalne skupštine. Nacrt je, kao što je napred navedeno, „uzeo u obzir” savetodavno mišljenje i „pozivao je sve strane da pronađu prihvatljivo rešenje za goruća pitanja, te da to postignu mirnim putem i dijalogom”.⁴⁸ U cilju pronalaženja rešenja, Srbija je izrazila spremnost na otvoren dijalog pod okriljem Evropske unije, uz učešće Ujedinjenih nacija. Srbija je, takođe, tražila i da se u dnevni red Generale skupštine uvrsti rasprava o daljim aktivnostima posle mišljenja Međunarodnog suda pravde o tome, da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom? Na redovnom zasedanju Saveta bezbednosti, početkom avgusta 2010. godine, prilikom podnošenja redovnog izveštaja, šef UNMIK-a, Lamberto Zanijer, rekao je da mišljenje Međunarodnog suda pravde označava početak nove faze u odnosima Beograda i Prištine, „početak konstruktivnog dijaloga”.⁴⁹ Na istom zasedanju ministar inostranih poslova Republike Srbije, Vuk Jeremić, ponovio je da Sudu zamera isuviše tehnički pristup, ali da je od ključnog značaja to, što teritorija Kosova ostaje pod mandatom Ujedinjenih nacija. Govoreći o nacrtu rezolucije koji je Srbija podnela, rekao je, da je osnovni cilj utvrđivanje pravca kretanja u rešavanju ovog pitanja nakon dobijenog mišljenja Suda.⁵⁰ Kada je reč o očekivanim pregovorima između Beograda i Prištine, Jeremić je istakao da nema savršenog rešenja, ali da se mora naći finalno rešenje koje bi za obe strane bilo prihvatljivo. U tom cilju, potrebno je da obe strane rade kako bi doprinele konsolidaciji regiona, što znači da bi pregovori trebalo da traju sve dok se ne postigne kompromisno rešenje.⁵¹ Međutim, pod uticajem Evropske unije, Srbija je odustala od pominjanja statusa u rezoluciji, ali je naglasila da osuđuje jednostrano otcepljenje koje „ne može biti prihvatljiv način za rešavanje teritorijalnih problema”. Tako izmenjen tekst rezolucije usvojen je konsenzusom u Generalnoj

48 United Nations General Assembly, Serbian draft resolution, UNGA A/64/L.65, 27 July 2010, Internet, www.un.org/en/ga/64/resolutions.shtml, 02/08/2012.

49 United Nations, Security Council, 6367th meeting, Tuesday, 3 August 2010, 3 p.m., New York, S/PV.6367, p. 3.

50 Ibidem, p. 7.

51 Ibidem, p. 8.

skupštini 9. septembra 2010. godine.⁵² Na 65. zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održane 25. septembra 2010. godine, predsednik Srbije, Boris Tadić, istakao je, da je Srbija spremna da se, u dobroj veri uključi u pregovore pod okriljem Evropske unije i izrazio je nadu da će za Kosovo biti pronađeno obostrano prihvatljivo rešenje.⁵³ Istovremeno je naglasio da, kada je u pitanju stav o jednostrano proglašenoj nezavisnosti, pozicija Srbije ostaje nepromenjena. Takva pozicija temelji se na međunarodnom pravu, ali i mišljenju Suda u skladu sa kojim Kosovo ostaje pod upravom Ujedinjenih nacija kako to predviđa Rezolucija br. 1244. Povodom pregovora, predsednik Srbije je naveo da obe strane moraju pokazati strpljenje u pronalaženju rešenja prihvatljivog za sve, a preduslov za to je izgradnja poverenja. Istakao je da postoji veliki broj nerešenih pitanja, da je neka

52 General Assembly GA/10980, Sixty-fourth General Assembly Plenary 120th Meeting (PM), Adopting Consensus Resolution, General Assembly Acknowledges World Court Opinion on Kosovo, Welcomes European Union Readiness to Facilitate Process of Dialogue, 9 September 2010, Internet, <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10980.doc.htm>. Ppredstavnica Sjedinjenih Američkih Država pri Ujedinjenim nacijama, izrazila je punu podršku usvojenj rezoluciji i ponovila je stav Vašingtona da je Kosovo jedinstven slučaj i nikako presedan: „Ova rezolucija u skladu je sa snažnom podrškom koju Sjedinjene Države pružaju nezavisnosti Kosova i njegovom teritorijalnom integritetu i suverenitetu. Sada je došlo vreme da ceo region krene napred, a Srbija i Kosovo da pokrenu novu fazu u međusobnim odnosima, usmerenu na zajedničku budućnost unutar Evropske unije”. Predstavnik Turske, još jedne od zemalja koje su priznale nezavisno Kosovo, izrazio je uvažavanje za korake koje je Srbija preduzela podnoseći ovakvu rezoluciju: „Srbija je važan igrač i partner u regionu kada je reč o rešavanju suštinskih pitanja i obezbeđivanju trajnog mira i stabilnosti na Balkanu”, rekao je turski diplomata na Ist riveru, naglašavajući važnost predstojećeg dijaloga Beograda i Prištine, kao jedinog održivog puta za postizanje obostranog razumevanja. Svoje viđenje uloge Srbije imao je i diplomatski predstavnik Albanije: „Drago nam je što je Republika Srbija odlučila da povuče prethodni kontroverzni i destruktivni tekst rezolucije koji bi samo suzio ciljeve Generalne skupštine i naškodio međunarodnoj konsolidaciji Republike Kosovo”, izjavio je albanski diplomata u Ujedinjenim nacijama. Sa druge strane predstavnici naših tradicionalnih saveznika u borbi koju vodimo u Ujedinjenim nacijama ostali su na konzervativnim, uzdržanim pozicijama. Predstavnik Rusije u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija naglasio je da načelni stav njegove zemlje po pitanju Kosova ostaje nepromenjen: „Rusija je čvrsto uverena da Rezolucija br. 1244 u potpunosti važi i dalje i da je još uvek obavezujuća za sve kao međunarodnopravna osnova za rešavanje problema Kosova. A Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija i dalje pripada vodeća uloga u nalaženju rešenja za kosovski problem”. Kina je, pak, naglasila da i dalje smatra da je za rešavanje kosovskog pitanja najbolje rešenje da zainteresovane strane putem dijaloga dođu do obostrano prihvatljivog rešenja i to u okvirima relevantnih rezolucija Saveta bezbednosti svetske organizacije.

53 General Assembly of the United Nations General Debate: 65th Session, Serbia, H.E. Mr. Boris Tadić, President, 25 September, 2010.

veoma teško rešiti, ali je izrazio nadu da to nije nemoguće ukoliko se sve vreme uzima u obzir „stvarno stanje na terenu”. Ukoliko bi se ta važna činjenica zanemarila ili bi čak došlo do upotrebe oružja s ciljem da se stanje na terenu promeni, to bi istog trenutka značilo i prekid pregovora. U narednom obraćanju Savetu bezbednosti, oktobra 2010. godine, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, pozdravio je usvajanje rezolucije u Generalnoj skupštini uz posebne izraze zadovoljstva što je njeno usvajanje rezultat dogovora između Srbije i Evropske unije. Na taj način stvoreni su uslovi da se ceo region približi evropskoj perspektivi. Takođe je izrazio očekivanja da će, otpočinjanjem dijaloga, početi nova faza u kojoj će se izgraditi poverenje između strana i pronaći rešenje koje je preduslov za učvršćivanje mira, stabilnost i pomirenje na Kosovu i u regionu. Generalni sekretar je istakao i da će Ujedinjene nacije pružati punu podršku pregovorima u kojima će posredovati Evropska unija.⁵⁴ U izveštaju se između ostalog konstatuje i da odluka Međunarodnog suda pravde nije imala uticaj na status UNMIK-a. UNMIK je ostvario odličnu saradnju sa drugim međunarodnim posrednicima u dijalogu Beograda i Prištine, kao što su OEBS i EULEKS. Saradnja je bliska pogotovo sa snagama bezbednosti Ujedinjenih nacija na Kosovu (KFOR) na planu održavanja mira i stabilnosti. Ujedinjene nacije ostale su prisutne na Kosovu i Metohiji i poklanjaju pažnju rešavanju njegovog statusa, ali glavnu moć na terenu dobila je misija Evropske unije za vladavinu prava.⁵⁵

Pad koalicione vlade na Kosmetu i vanredni izbori koji su usledili krajem 2010. godine, usporili su početak dijaloga između Beograda i Prištine. Ipak, održano je nekoliko pripremnih sastanaka pod pokroviteljstvom Evropske unije, što je Generalni sekretar u svom redovnom izveštaju Savetu bezbednosti od 28. januara 2011. godine, pozdravio kao stvar, „od suštinskog značaja po saradnju u procesu” izražavajući nadu da će se takva praksa uspešno nastaviti.⁵⁶ U

54 United Nations Security Council, Distr.: General 29 October 2010, Original: English, Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2010/562, pp. 12, etc.

55 Iz navedenog se primećuje da Ujedinjene nacije i dalje figuriraju u procesu dijaloga kao strana koja daje podršku naporima da se dođe do diplomatskog rešenja spornih pitanja. Međutim, svetska organizacija više nije stožer ovih pregovora, niti ima moć da daje odlučujući podsticaj Beogradu i Prištini da krenu u određenom pravcu. Kako i sam Generalni sekretar na nekoliko mesta u svom izveštaju ističe, sve aktivnosti Ujedinjenih nacija u bliskoj su sprezi sa delovanjem Evropske unije, a svetska organizacija je spremna da gde god je to potrebno, da podrži dijalog između strana.

56 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/43, 28 January 2011, odeljak 51; Internet, <http://daccess-dds-nny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/214/56/PDF/N1121456.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.

izveštaju Savetu bezbednosti od 3. maja 2011. godine, Generalni sekretar konstatuje da je Parlamentarna skupština Saveta Evrope 25. januara 2011. godine, usvojila izveštaj Specijalnog izvestioca Dika Martija (*Dick Marty*), o rezultatima istrage optužbi za nehumano postupanje prema ljudima i ilegalnu trgovinu ljudskim organima na teritoriji Kosova. Parlamentarna skupština pozvala je članice Evropske unije da razjasne nadležnosti EULEKS-a i da ovu misiju opreme potrebnim sredstvima kako bi misija mogla da sprovede nezavisnu istragu o optužbama sadržanim u izveštaju. Pritom, od Vlada Srbije i Albanije Parlamentarna skupština je zahtevala punu saradnju sa EULEKS-om.⁵⁷ Povodom navedenog izveštaja, Vlada Republike Srbije izrazila je želju da se istraga vodi od strane nepristrasnog tela koje bi imalo nadležnost za sva eventualna mesta na kojima su zločini počinjeni, kao i da to telo nadgleda Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija. Nešto pre objavljivanja pomenutog izveštaja, u martu 2011. godine, u skladu sa odredbom Rezolucije Generalne skupštine od 9. septembra 2010. godine, o neophodnosti pronalaženja prihvatljivog rešenja „za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, bezbednosti i saradnje u regionu”, otpočeli su direktni pregovori Beograda i Prištine pod pokroviteljstvom Evropske unija, a u cilju promovisanja saradnje, poboljšanja životnih uslova stanovništva na teritoriji Kosova i Metohije i zajedničkog napretka na putu pridruživanja u Evropsku uniju. Pregovore je pozdravila Generalna skupština u Rezoluciji br. 64/298, donetoj septembra 2010. godine.⁵⁸

U toku prve polovine 2011. godine, došlo je do popisa stanovništva na teritoriji Kosova i Metohije od strane prištinskih vlasti. Pre sprovođenja popisa, srpski ministar za Kosovo i Metohiju izjavio je da popis treba da sprovedu Ujedinjene nacije u svim opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom, uključujući i opštine južno od Ibra. Pojedini naši zvaničnici su opravdano kritikovali izostavljanje iz popisivanja raseljenih Srba i njihove imovine, jer su isticali da će takvi postupci dovesti do manipulacija i smanjenja zvaničnog broja Srba u pokrajini. Konačno, Vlada Republike Srbije insistirala je da se za opštine na severu Kosmeta ovaj popis sprovede preko Agencije Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS), što je bilo i prihvaćeno. Iz izveštaja Generalnog sekretara od 12. avgusta 2011. godine, proizilazi da su prioriteti međunarodne misije na Kosovu ostali nepromenjeni: promocija bezbednosti, stabilnosti i poštovanja ljudskih prava na Kosovu i u regionu. UNMIK je nastavio da deluje

57 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/281, 3 May 2011, odeljak 9; Internet, http://www.unmikonline.org/SGReports/UN_Sec_Gen_Kosovo_Report_052011.pdf, 27.7.2012.

58 Internet, <http://www.unmikonline.org/Documents/GA64298.pdf>, 27.7.2012.

na ostvarivanju zacrtanih ciljeva u saradnji sa Beogradom i Prištinom, zajednicama na Kosovu, kao i ključnim regionalnim i međunarodnim akterima. OEBS i KFOR prema izveštaju nastavljaju da izvršavaju svoje važne funkcije pod okvirom Rezolucije br. 1244. U skladu sa izjavom predsednika Saveta bezbednosti S/PRST/2008/44 od 26. novembra 2008. godine i izveštajem Generalnog sekretara od 24. novembra iste godine (S/2008/692), EULEX je nastavio da deluje sa punim kapacitetom i neutralno u odnosu na okvir uspostavljen od strane Ujedinjenih nacija. OEBS, KFOR i EULEKS prema izveštaju Generalnog sekretara, nastavili su da međusobno saraduju pod okriljem UNMIK-a, dok sve ostale agencije Ujedinjenih nacija, fondovi i programi takođe su preuzeli obavezu da nastave blisku saradnju sa UNMIK-om.⁵⁹ Zbog nagomilanih unutrašnjih političkih problema, pregovori o statusu Kosova i Metohije u ovom periodu sveli su se na „svakodnevne životne teme”.⁶⁰ Kosovskim vlastima pak, ovaj nivo pregovora nije odgovarao, pa su jednostrano prekinule sednicu od 20. jula 2011. godina, uvodeći embargo na uvoz proizvoda iz Srbije pozivajući se na mere reciprociteta. Nemile reakcije koje su usledile na graničnim prelazima Jarinje i Brnjak između lokalnih Srba i kosovskih specijalnih policijskih jedinica pogoršali su ukupnu bezbednosnu situaciju u regionu. Srpska Vlada je, tražeći izlaz iz problema prihvatila legitimitet carinskog pečata Kosova na pregovorima vođenim u Briselu, 2. septembra.⁶¹ Međutim, sukobi između pripadnika KFOR-a i lokalnih Srba zbog uklanjanja barikada u kojima je korišćena čak i bojeva municija dovešće do

59 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/514, 12 August 2011, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/435/23/PDF/N1143523.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.

60 U navedenom periodu, u borbi za očuvanjem teritorijalnog integriteta i suvereniteta na Kosmetu, srpski zvaničnici su odbijali da prisustvuju međunarodnim skupovima gde predstavnici Kosova nisu bili zastupljeni preko Ujedinjenih nacija. Ilustrativan primer predstavlja slučaj, kada je predsednik Srbije Boris Tadić odbio prisustvo na samitu centralno-evropskih lidera u Varšavi, 7. aprila 2011, jer je na njemu samostalno učestvovala predsednica Kosova. Ovakvu politiku naše Vlade opozicija nije dočekala sa odobravanjem, barem ne u celini. Demokratska stranka Srbije i Nova Srbija, uz podršku Radikalne stranke žestoko su kritikovali pregovore, dok je najveća opoziciona partija, Napredna stranka, zauzela stav da se pregovori moraju voditi, ali da ne smeju u konačnom rezultatu da vode ka priznavanju Kosova. Jedino je Liberalno demokratska stranka pozdravila pregovore i njihove zaključke o slobodi kretanja, građanskoj evidenciji i fakultetskim diplomama.

61 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/675, 31 October 2011, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/567/84/PDF/N1156784.pdf?OpenElement>, 27.7.2012, odeljci 4 i 5.

reakcije naših predstavnika u Ujedinjenim nacijama. U pismu prosleđenom Generalnom sekretaru 30. septembra 2011. godine, stalni predstavnik Republike Srbije zahtevao je hitnu istragu Ujedinjenih nacija radi, „utvrđivanja svih relevantnih činjenica u vezi sa upotrebom oružane sile protiv civila u događajima od 27. septembra”. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija u svom izveštaju upućenom Savetu bezbednosti 31. oktobra 2011. godine, upravo napominje da je ovo pismo uredno prosledio tom telu, ali da mu je Generalni sekretar NATO-a odgovorio, da je KFOR dejstvovao u skladu sa svojim mandatom i da ne postoji potreba za bilo kakvom specijalnom istragom.⁶² Iz izveštaja Generalnog sekretara od 31. januara 2012. godine, proizilazi da je nakon nemilih događaja na prelazima između Kosova i Srbije došlo do izvesnog zastoja, a naročito je to vidljivo nakon što Savet Evropske unije nije usvojio odluku o kandidaturi Srbije u Evropsku uniju. U izveštaju se konstatuje i da je Specijalni predstavnik učinio značajan napor radi smirivanja situacije na severu Kosova u cilju nastavka regulisanja otvorenih pitanja diplomatskim sredstvima. UNMIK je, u sadejstvu sa drugim međunarodnim akterima i liderima lokalnih Srba, nastavio da preduzima mere na otklanjanju nesporednosti u cilju uspostavljanja javnog reda i mira i omogućavanja slobode kretanja. Povodom navedenih incidenata, predsednik Srbije, Boris Tadić, pozvao je predstavnike lokalnih Srba na uklanjanje barikada, u cilju obuzdavanja nasilja i nastavka dijaloga, dok je premijer Vlade Kosova, Hašim Tači, izrazio spremnost da se sretne sa predstavnicima severnih kosovskih Srba, da čuje njihove potrebe i da, s obzirom da njegova Vlada „nije ni u kakvom sukobu s njima”, zajednički pronađu kreativna rešenja.⁶³ Na sednici Saveta bezbednosti, održanoj 8. februara 2012. godine, izveštaj o Kosovu, podneo je Edmond Mile (*Edmond Mulet*), pomoćnik Generalnog sekretara za operacije očuvanja mira.⁶⁴ Po njegovim rečima situacija na Kosovu je krhka, naročito posle incidenata sa blokadama prelaza. Mile je ukazao na konstruktivnu ulogu Srbije, naročito na

62 Ibidem, odeljak 9.

63 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2012/72, 31 January 2012, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/216/20/PDF/N1221620.pdf?OpenElement>, 27.7.2012., odeljak 13. Deo opozicije u Srbiji smatrao je da se Vlada Srbije povlači iz pregovaračkog procesa o statusu Kosova, jer su se često u zvaničnim nastupima njenih predstavnika mogli čuti zahtevi za posebnim regulisanjem statusa Srba koji žive u četiri severne opštine oko Kosovske Mitrovice, bez pominjanja rešenja za građane „južno od Ibra”, čime se smatralo da je deo ove populacije svesno žrtvovan.

64 United Nations Security Council, 6713th meeting, Wednesday, 8 February 2012, 10 a.m., New York, S/PV.6713.

pozive predsednika Borisa Tadića Srbima na Kosovu da uklone barikade. Iako ga pojedini lideri nisu poslušali (po rečima Milea, reč je o članovima opozicionih partija u Srbiji), zahvaljujući saradnji UNMIK-a, EULEKS-a i KFOR-a, situacija na terenu je stabilizovana putem dijaloga. Kosovski Srbi, za razliku od prethodnog perioda, sada dozvoljavaju veću slobodu kretanja pripadnicima EULEKS-a i KFOR-a.⁶⁵ Ipak, razloga za zabrinutost ima. Najveći politički izazov predstavlja odluka lidera Srba na severu Kosova od 25. decembra 2011. godine, da organizuju referendum na kojem bi se stanovništvo izjasnilo da li priznaje kosovske institucije. Odluku su doneli uprkos protivljenju vlasti u Beogradu i Srba južno od Ibra. Šef UNMIK-a tim povodom održao je sastanak sa lokalnim liderima Srba i ukazao im je na činjenicu da su izbori, u ovom slučaju referendum, legitimni jedino kada imaju uporište u zakonu. Razmatrajući tok pregovora između Beograda i Prištine, Mile je ocenio da je postignut značajan napredak koji se ogleda u dogovorima o rešavanju praktičnih pitanja poput Sporazuma o integrisanom upravljanju prelazima.⁶⁶ Na istoj sednici, Savetu bezbednosti se obratio i ministar spoljnih poslova Republike Srbije. Ministar Jeremić je naglasio, da je na Kosovu UNMIK „ključni stožer mira i stabilnosti”.⁶⁷ Govoreći o poslednjem tromesečju 2011. godine, ministar spoljnih poslova Srbije istakao je i da se ljudi dalje svakodnevno suočavaju sa bezbednosnim pretnjama, te da nije isključeno ni izbijanje međuetničkih sukoba. U posebno teškoj situaciji su Srbi na jugu Kosova gde su incidenti češći nego na severu. U jednom delu izlaganja Jeremić se osvrnuo i na rad EULEKS-a gde je zaključio da postoji izvestan napredak u odnosu na raniji period. U tom pogledu, istakao je, i da je EULEKS pokrenuo određeni broj pravosudnih postupaka zbog organizovanog kriminala i korupcije u koje su uključeni visoki kosovski funkcioneri i kontroverzne javne ličnosti. Osim slučajeva ugrožavanja bezbednosti ljudi i verskih objekata, postoje i

65 Ibidem, p. 2.

66 Ibidem, p. 3. Sporazumom o integrisanom upravljanju granicom zaključenim između Srbije i Kosova u decembru 2011. godine, prihvaćen je jedinstveni granični režim granične kontrole i obezbeđenja nepovredivosti granice u duhu evropske strategije integrisanog upravljanja granicama (*integrated border management*). Pomenutu funkciju na jedanaest prelaza prema Uredbi o kontroli prelaska administrativne linije prema Autonomnoj pokrajini Kosovo i Metohija sa severne strane obavlja granična policija Ministarstva unutrašnjih poslova i drugi nadležni organi uprave Republike Srbije, a sa južne strane linije, policija Kosova uz nadzor misije EULEX-a. Videti: *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 98/2011.

67 United Nations Security Council, 6713th meeting, Wednesday, 8 February 2012, 10 a.m., New York, S/PV.6713, op. cit., p. 4.

velike finansijske mahinacije Kosovske agencije za privatizaciju koja je uzurpirala autoritet i jurisdikciju Ujedinjenih nacija. Jeremić je upozorio da je u izgledu uzurpacija od četvrtine milijardi evra! U nastavku izlaganja ministar je govorio o toku pregovora sa Prištinom, gde je naveo da je načinjen napredak u pregovorima o tehničkim pitanjima, a da će se o pitanju predstavljanja raspravljati u narednoj rundi. Prihvatljivo rešenje za obe strane još uvek nije nađeno.⁶⁸ Zbog izjava pojedinih učesnika na sednici, ministar spoljnih poslova Srbije je odreagovao rečima da na Kosovu, suprotno izjavama pojedinih članova Saveta bezbednosti, nema vladavine prava. To je ilustrovao navodeći izveštaj UNDP o indeksu demokratizacije gde se navodi da, „demokratski proces na Kosovu ne ispunjava standarde”.⁶⁹ Ministar je potom izneo i podatke iz izveštaja britanske *Freedom House* koja u svoju „Mapu slobode” među izborne demokratije nije uvrstila Kosovo. Iz januarskog izveštaja OEBS-a iz 2012. godine, o stanju u pravosuđu proizilazi da suđenja i presuđivanja na Kosovu trpe jak politički pritisak, te da se sudije i članovi njihovih porodica zastrašuju i da je sistem zaštite svedoka pun manjkavosti.⁷⁰ Iz izveštaja Hjuman Rajts Voč (*Human Rights Watch*) za 2012. godinu, koje je ministar Jeremić predočio članovima Saveta bezbednosti, jasno proizilazi da je došlo do izvesnog napretka, ali da su glavni problemi loše pravosuđe i sistematska diskriminacija protiv nealbanskog stanovništva. Slični zaključci proizilaze i iz nalaza *Transparensi Internešnl (Transparency International)* koja klasifikuje Kosovo kao visoko koruptivno društvo. Na osnovu predočenih podataka, ministar Jeremić je pozvao sve članove Saveta bezbednosti da sagledaju pravo stanje na terenu. U tom kontekstu, pozvao je članove Saveta bezbednosti da posete Srbiju, uključujući i Kosovo i Metohiju, i da se uvere da su Srbi u pokrajini najugroženiji narod u Evropi. U zaključku, ministar je ponovio da Srbija teži pronalaženju konstruktivnog rešenja koje će približiti ceo region Evropskoj uniji. U tom smislu, veoma je razočaravajuće što je predstavnik Prištine na ovoj sednici Saveta bezbednosti pozvao Evropsku uniju da ne dodeli Srbiji status kandidata.⁷¹ Takav stav pobuđuje sumnju u opredeljenost Prištine za pronalaženjem prihvatljivih rešenja.

Poslednji u nizu važnih događaja u pogledu regulisanja statusa Kosova i Metohije bio je dogovor delegacija Beograda i Prištine na sastanku održanom u

68 Ibidem, p. 6.

69 Ibidem, p. 26.

70 Ibidem, p. 27.

71 Ibidem.

Briselu od 22. do 24. februara 2012. godine, u okviru devete sesije pregovora pod pokroviteljstvom Evropske unije, „o regionalnom predstavljanju i saradnji sa Kosovom”. Dokument koji je potpisan predviđa da će jedini termin u upotrebi u okviru regionalne saradnje biti „Kosovo*”. Asteriks pored naziva „Kosovo” upućuje na fusnotu u kojoj se izričito navodi da je: „Ovaj naziv ne prejudicira status i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova.”⁷² Zvezdica ili asteriks ne sprečavaju Kosovo da samostalno potpisuje nove međunarodne sporazume, jer kako se navodi u članu 4. postignutog „Dogovora”: „Kosovo nastupa za svoj račun i u svoje ime”. Što se tiče prethodno zaključenih sporazuma, koje je UNMIK potpisivao za račun Kosova, strane su se dogovorile da ostave UNMIK-u da odluči, da li će prisustvovati potrebnim sastancima ili ne. Dalje rasprave dve strane oko toga da li fusnota treba da stoji na samoj kartici sa imenom Kosova ili ispod nje, irelevantne su sa pravnog stanovišta, s obzirom da je ovim činom Srbija prihvatila samostalnost Kosova u pogledu delovanja u međunarodnim odnosima. U julu 2012. godine, u okviru balkanske turneje, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, Ban Ki-mun (*Ban Ki-moon*), posetio je Srbiju i Kosovo. Tom prilikom, Generalni sekretar je istakao da je značaj dijaloga veliki, te da je bitno da se u njega uključe svi iz regiona kako bi došlo do normalizacije odnosa između Beograda i Prištine.⁷³ Novoizabrani predsednik Srbije, Tomislav Nikolić, tom prilikom je poručio da, „će zatražiti da razgovori sa Prištinom od sada budu vođeni uz prisustvo predstavnika Ujedinjenih nacija. Svetska organizacija treba da ima aktivniju ulogu u sprovođenju i poštovanju Rezolucije br. 1244.”⁷⁴

OPŠTI ZAKLJUČAK

Analiza sadržaja usvojenog savetodavnog mišljenja iz jula 2010. godine, ukazuje da deklaracija o nezavisnosti Kosova od 17. februara 2008. godine, po shvatanju Međunarodnog suda pravde ne predstavlja kršenje međunarodnog

72 „Dogovor o regionalnom predstavljanju i saradnji”, član 3. Internet, <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=168200>, 27.7.2012.

73 *On visit, Ban notes importance of normalized relations between Kosovo and Serbia*, Secretary-General Ban Ki-moon. UN/M. Garten 24 July 2012, Internet: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42542&Cr=&Cr1=,> 02/08/2012.

74 Dnevni list „Novosti”, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:389645-Ban-Ki-Mun-u-Beogradu-Dijalog-resenje-kroz-kompromis,> 07/08/2012.

prava. Evidentno je međutim, da se Međunarodni sud pravde u postupku nije bavio ispitivanjem opravdanosti razloga koji su doveli do unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova. Sud nije raspravljao o pitanjima legalnosti posledica tog jednostranog čina, niti je raspravljao o postojanju državnosti Kosova i pravnim efektima njegovog međunarodnog priznanja. Još manje se Sud bavio meritumom spora koji postoji između Srbije i privremenih kosovskih institucija o pitanjima poput, mogućnosti ostvarivanja prava na samoopredeljenje Albanaca sa Kosova i Metohije odnosno, o mogućnosti otcepljenja južne srpske pokrajine od Srbije. Kako su navedena pitanja prevazilazila okvir pitanja postavljenog unutar zahteva Generalne skupštine, Sud je svu pažnju usmerio na utvrđivanje činjenica o legalnosti deklaracije o nezavisnosti Kosova. Krećući se isključivo u navedenom pravcu, Međunarodni sud pravde prihvatio je stanovište da deklaracija o jednostranom proglašenju nezavisnosti ne mora biti u direktnoj koliziji sa međunarodnim pravom ukoliko su njome utvrđuju navedena prava. S druge strane, Sud je našao i da Rezolucija br. 1244 ustanovljava isključivo privremeni režim nad područjem Kosova i Metohije, bez prejudiciranja ishoda pregovaračkog procesa. Otuda, i pored činjenice što je Sud zaključio da deklaracija o proglašenju nezavisnosti nije prekršila opšte međunarodno pravo, Rezoluciju br. 1244 Saveta bezbednosti i Ustavni okvir, niti je njeno usvajanje prekršilo ijedan primenjivi princip međunarodnog prava, to ne znači da se Kosovo oslobodilo uprave Ujedinjenih nacija već nasuprot, Kosovo je ostala teritorija pod međunarodnom upravom svetske organizacija, a kako to predviđa Rezolucija br. 1244. Sledstveno i mnogobrojna međunarodna priznanja tzv. Republike Kosovo i iznuđeno opredeljenje Srbije da ne pregovara o statusu južne pokrajine uz istovremeno posredno i neposredno uslovljavanje započinjanja pretpristupnih pregovora o pridruživanju Evropskoj uniji, ne može značiti da se Srbija odriče od suvereniteta i suverenih prava na području Kosova i Metohije odnosno da ne želi da učestvuje zajedno sa međunarodnom zajednicom u rešavanju ovog, po njene interese, najznačajnijeg ne samo političkog, već i međunarodnog pravnog problema. Postizanje rešenja za Kosovo i Metohiju zavisice pre svega od preuzimanja dela odgovornosti koju nosi izgradnja i učvršćivanje mira i bezbednosti u regionu, pa i šire, u svetu, uz nužnu posredničku ulogu Ujedinjenih nacija. Pri tome, ne smeju se izgubiti iz vida interesi pojedinih velikih sila u procesu rešavanja kosovskog pitanja, gde Sjedinjene Američke Države imaju po svemu sudeći jednu od najznačajnijih uloga. Kontinuitet američkih interesa u Srbiji od 1999. godine, do danas, ukazuje da Sjedinjene Američke Države neće menjati svoja tri osnovna spoljnopolitička pravca delovanja ni u budućnosti: širenje NATO saveza, učvršćivanje demokratskog političkog sistema i legitimizaciju humanitarnih

intervencija.⁷⁵ Priznanje nezavisne „Republike Kosovo” i podrška koju Sjedinjene Države pružaju njegovom teritorijalnom integritetu i suverenitetu, ukazuje da će Vašington i dalje nastojati da blokira otvaranje statusnih pregovora, a da će unilateralno proglašenje nezavisnosti Kosova nastaviti da brani kao *sui generis* slučaj. Pronalaženje zadovoljavajućeg političkog rešenja naravno neće proći bez angažovanja drugih velikih aktera svetske politike poput Francuske, Velike Britanije i Nemačke, koje se trude da budu na istoj liniji delovanja kao i Sjedinjene Američke Države, ali ipak sa nešto drugačijom pozicijom koja proizilazi iz sopstvenih spoljnopolitičkih ciljeva koji ne idu samo pravcem priznavanja kosovske nezavisnosti, već i pravcem jačanja odvojene evropske perspektive za Srbiju i Kosovo unutar Evropske unije. Sa druge strane, nije beznačajna činjenica i da Evropska unija nema jedinstven stav povodom Kosova, pa pet država članica (Španija, Rumunija, Grčka, Kipar i Slovačka) zbog svojih unutrašnjih problema, ne prihvataju nezavisnost Kosova. Rusija kao tradicionalni saveznik u očuvanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije na Kosovu i Metohiji, uverena je, da se rešenje kosovskog problema može naći isključivo pod okriljem Ujedinjenih nacija. Za rešavanje kosovskog problema, Kina predlaže međusobni dijalog radi postizanja obostrano prihvatljivog rešenja i to, u okvirima relevantnih rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Konačno, činjenica što je Kosovo i Metohija priznato od strane određenog broja država, ne sprečava Srbiju da kao međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija, insistira na stanovištu da Kosovo i Metohija predstavlja međunarodnopravno i dalje deo njenog državnog područja, ali i teritoriju pod međunarodnom upravom koja, dok traje to stanje, ne može steći održive atribute državnosti.

LITERATURA

Opšta dela i članci

1. Dimitrijević, Duško, „Međunarodna uprava na teritoriji Kosova i Metohije”, *Pravni život*, 2006, tom IV, br. 12.
2. Dimitrijević, Duško, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.
3. Đurđević-Lukić, Svetlana, Jović-Lazić, Ana, Lađevac, Ivona, *Međunarodno prisustvo na Kosovu i Metohiji 1999-2009*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.

75 Edislav Manetović, Brana Miljuš, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije”, *Međunarodni problemi*, 2010, br. 3, str. 531–564.

4. Gill, Terry, “The Nuclear Weapons Advisory Opinion of the International Court of Justice and the Fundamental Distinction Between the *Jus ad Bellum* and the *Jus in Bello*”, *Leiden Journal of International Law*, 12, 1999.
5. Ganić, Senad, „Osvrt na savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde”, *Međunarodni problemi*, 2010, br. 4.
6. Hanum, Hurst, „Savetodavno mišljenje o Kosovu: Propuštena mogućnost ili pehar pun otrova?”, *Leiden Journal of International Law*, 24, 2011.
7. Koskeniemmi, Marti, “Faith, Identity and the Killing of the Innocent: International Lawyers and Nuclear Weapons”, *Leiden Journal of International Law*, 10, 1997.
8. Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, peto izdanje, 2011.
9. Manetović, Edislav, Miljuš, Brana, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije”, *Međunarodni problemi*, 2010, br. 3.

Dokumentacija

1. “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo”, Order of 17 October 2008, *International Court of Justice Reports*, 2008; Advisory Opinion of the International Court of Justice, *International Court of Justice Reports*, 2010.
2. “Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion”, *International Court of Justice Reports*, 1982.
3. A/63/PV.22; A/63/195 of 22 August 2008; A/63/250 of 17 September 2008; A/63/L.2 of 23 September 2008.
4. “Council endorses start of status talks on Kosovo, top UN envoy calls this ‘historic’”, *United Nations News*, Internet, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=16339&Cr=kosovo&Cr1=>, 15. 06. 2012.
5. Deklaracija o nezavisnosti Republike Kosova od 17. februara 2008. godine, Internet: http://www.mfa-ks.net/repository/docs/Dek_Pav_s.pdf
6. „Dogovor o regionalnom predstavljanju i saradnji”, član 3. Internet, <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=168200> , 27.7.2012.
7. Dnevni list „Novosti”, Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:389645-Ban-Ki-Mun-u-Beogradu-Dijalog—resenje-kroz-kompromis,07/08/2012>
8. Drašković, Vuk, „Nezavisnost Kosova dinamič”, Ministarstvo spoljnih poslova, Aktivnosti ministra, Internet, <http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Foreinframe1.htm>, 15. 06. 2012.
9. General Assembly GA/10980, Sixty-fourth General Assembly Plenary 120th Meeting (PM), Adopting Consensus Resolution, General Assembly Acknowledges World Court Opinion on Kosovo, Welcomes European Union Readiness to Facilitate Process of Dialogue, 9 September 2010, Internet, <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10980.doc.htm>.

10. General Assembly of the United Nations General Debate: 65th Session, Serbia, H.E. Mr. Boris Tadić, President, 25 September, 2010.
11. “Guiding Principles on Internal Displacement”, *UN Commission on Human Rights Document*, E/CN.4/1998/53/Add.2.
12. “Interpretation of the Greco-Turkish Agreement of 1 December 1926 (Final Protocol, Article IV)”, Advisory Opinion, 1928, *Permanent Court of International Justice Reports*, Series B, No. 16;
13. “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt”, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1980.
14. Izjava ministra Jeremića: „Dugoročni cilj kompromisno rešenje za Kosovo”, Internet, http://www.mfa.gov.rs/Srpski/spopol/CI/KIM/070408_s.html, 15.6.2012.
15. *Hronologija pregovora Kosova i Srbije*, Videti Internet: <http://www.info-ks.net/201103087781/vijesti/hronologija.html>, 15. 06. 2012.
16. “Jeremić pozvao članice UN da podrže rezoluciju Srbije”, Videti Internet: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=95409> , 15.6.2012.
17. “Kosovo Standards Implementation Plan”, UNMIK, 31 March 2004, Internet, <http://operationkosovo.kentlaw.edu/symposium/resources/KSIP%20final%20draft%2031%20March%202004b.htm>, 15.06. 2012.
18. “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)”, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1971.
19. “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1996.
20. “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua” (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1986.
21. „Mišljenje Harolda Hongdžu Koha (*Harold Hongju Koh*), pravnog savetnika Stejt departmenta Sjedinjenih Američkih Država”, Internet:http://photos.state.gov/libraries/kosovo/821/serbian_pdf/ICJSerbian.pdf , 15.6.2012.
22. *On visit*, Ban notes importance of normalized relations between Kosovo and Serbia, Secretary-General Ban Ki-moon. UN/M. Garten 24 July 2012, Internet, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42542&Cr=&Cr1=>, 02/08/2012.
23. *Opening statement to the Security Council debate on Kosovo*, Secretary-General Ban Ki-moon, Security Council, 20 June 2008, New York, Internet, http://www.un.org/apps/news/infocus/speeches/statments_full.asp?statID=269, 15. 06. 2012.
24. Pismo stalnog predstavnika Republike Srbije, Feodora Starčevića, pri Ujedinjenim nacijama, Generalnom sekretaru UN upućeno 27. jula 2010. godine. Internet, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A64%20876.pdf>, 02/08/2012.

25. Press Releases, International Court of Justice, 21 October 2008, No. 2008/36; 29 July 2009, No. 2009/27; Press Release, International Court of Justice, 9 October 2009, No. 2009/29.
26. “Reference by the Governor-General concerning Certain Questions relating to the Secession of Quebec from Canada”, *Supreme Court of Canada*, Judgment, 20 August 1998, *International Law Reports*, No 115, p. 536; (1998) 2 *S.C.R.* 217;
27. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/43, 28 January 2011, odeljak 51; Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/214/56/PDF/N1121456.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.
28. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/281, 3 May 2011, odeljak 9; Internet, http://www.unmikonline.org/SGReports/UN_Sec_Gen_Kosovo_Report_052011.pdf, 27.7.2012.
29. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/514, 12 August 2011, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/435/23/PDF/N1143523.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.
30. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2011/675, 31 October 2011, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/567/84/PDF/N1156784.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.
31. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2012/72, 31 January 2012, Internet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/216/20/PDF/N1221620.pdf?OpenElement>, 27.7.2012.
32. Statut Međunarodnog suda pravde, Internet, http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_IV 15.6.2012.
33. “Third Annual Report, 2002–2003”, *Ombudsperson Institution in Kosovo*, Internet, <http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/E6030630a.pdf>, 15.06. 2012.
34. „Uredba UNMIK-a br. 1999/1 od 25. jula 1991. godine o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/1999/1; „Amandmani na Uredbu br. 1999/1 od 12. decembra 1999. godine, o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/1999/25; „Amandmani na Uredbu br. 1999/1 od 27. septembra 2000. godine, o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu”, UNMIK/URED/2000/54, Internet: <http://www.unmikonline.org/serbian/regulations/index.htm01/01/2006>.
35. „Ustavni okvir za privremenu samoupravu na Kosovu od 20. maja 2001. godine”, UNMIK/URED/2001/20. Tekst je priložen uz nacrt Uredbe UNMIK-a br. 2001/9, 15. maj 2001. godine. Internet: <http://www.ian.org.yu/kosovo-info/srpski/dokumenta.htm> 20/01/2006.
36. “UN Security Council Resolution 1244 on Kosovo”, 10 June 1999, *United Nations Documents* S/RES/1244 (1999). Internet: <http://www.unint/usa/sres1244.htm> 17/10/2005;
37. United Nations General Assembly, Serbian draft resolution, UNGAA/64/L.65., 27 July 2010, Internet, www.un.org/en/ga/64/resolutions.shtml, 02/08/2012.

38. United Nations Security Council, Distr.: General 29 October 2010, Original: English, Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2010/562.
39. United Nations Security Council, 6713th meeting, Wednesday, 8 February 2012, 10 a.m., New York, S/PV.6713; 6367th meeting, Tuesday, 3 August 2010, 3 p.m., New York, S/PV.6367.

Dr. Duško DIMITRIJEVIĆ, Mr. Ivona LAĐEVAC, and Mr. Mihajlo VUČIĆ

THE ANALYSIS OF UN ACTIVITIES IN RESOLVING THE ISSUE OF KOSOVO AND METOHİJA

ABSTRACT

After the Security Council had established the international administration in Kosovo on grounds of the Resolution no. 1244 of 10 June 1999 for the construction and reconstruction of the legal and economic systems, the support and protection of human rights, the provision of humanitarian and other assistance, it adopted the conclusion that the achievement of a political settlement for the southern Serbian province would primarily depend on the development and consolidation of peace and security. Accordingly, in May 2001, the international administration adopted the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo, which defined the status of the Serbian southern province as a whole and indivisible territorial entity under the interim international administration. The Constitutional Framework is regulated as a substantial transfer of state responsibilities by the peoples of Kosovo and Metohija to the provisional institutions of self-government and it should “enjoy substantial autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia”. This institutional development is aimed at establishing constructive cooperation among various ethnic communities in order to build a common democratic state. Since this solution is not quite legally balanced, it could not go without any negative consequences in terms of national sovereignty. The suspension of sovereignty of the Republic of Serbia in Kosovo and Metohija has eventually contributed to creating of the conditions for the so-called unilateral declaration of independence of the Republic of Kosovo. The analysis of the activities undertaken in the field of resolving the status issue after the unilateral declaration of independence of 17 February 2008 suggests that the solution for the Kosovo and Metohija should be primarily sought within the United Nations system.

Keywords: Kosovo and Metohija, United Nations Security Council Resolution no. 1244, Constitutional Framework, international territorial administration, status.

KINA: TOKOVI I EFEKTI STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA²

APSTRAKT

Ovaj rad analizira međunarodne tokove i efekte jednog od oblika investicionog kapitala u slučaju Kine. Pored toga što predstavljaju uvoz inostrane štednje kao izvora investicionog kapitala, strane direktne investicije se, s pravom, smatraju jednim od potencijalno najznačajnijih faktora ekonomskog rasta i međunarodnog transfera tehnologije i znanja. Empirijska istraživanja su potvrdila takav njihov potencijal, ali stepen njegovog iskorišćenja zavisi od apsorpcionog kapaciteta zemlje domaćina. Kina je imala najviše stope ekonomskog rasta u poslednjoj deceniji, a njihov odgovor na izazove globalne ekonomske krize je bio najuspešniji. Takođe, Kina je najveće investiciono područje u svetu, a priliv stranih direktnih investicija izuzetno značajan, što je rezultat privlačnosti same kineske privrede i mera za privlačenje stranih investicija. Kinesko iskustvo sa efektima prisustva stranih direktnih investicija je višestruko, kako pozitivno tako i negativno, i izuzetno korisno za ostale zemlje. Na drugoj strani, kineske investicije u inostranstvu beleže brz tempo rasta, iako su još uvek malog obima u poređenju sa najrazvijenijim zemljama, i vezane su za tokove trgovine.

Ključne reči: Kina, ekonomski rast, investicije, efekti

1 Dr Miroslav Antevski, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: miroslavbgd@gmail.com.

2 Rad je deo rezultata istraživanja u okviru: prvo, naučnog projekta osnovnih istraživanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije i međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” – Projekat br. 179029 (za period: 2011–2014), finansiranog od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije; i drugo, višegodišnjeg naučnog projekta Instituta za međunarodnu politiku i privredu „Ekonomski odnosi Kine sa regionom Jugoistočne Evrope”.

1. UVOD

Velike zemlje poput Kine, Indije, Rusije i SAD imaju svoje specifičnosti, i teško ih je porediti. Ono što je za njih zajedničko su veliki brojevi: površine, prirodnih bogatstava, populacije, ekonomske snage, vojne moći. U svakom slučaju, to su zemlje ogromnih resursa i potencijala, sa različitim stepenom njihove iskorišćenosti.

Kina već duže vremena, a posebno u poslednje dve decenije, izaziva živu pažnju međunarodne i stručne javnosti. Ona, po logici stvari, nikada nije bila zemlja malog značaja, ali su je postignuti rezultati na ekonomskom polju izbacili u prvi plan. Kao što svedoče istorijski primeri viktorijanske Engleske, ili SAD posle Drugog svetskog rata, izuzetni ekonomski rezultati neke zemlje idu ruku pod ruku sa vojnim i političkim ambicijama na međunarodnom planu. Iako su poslednjih godina kineski stavovi na međunarodnoj sceni često tvrdi, a u delovima kineskih elita, posebno vojnih i negde partijskih, prisutno mišljenje o potrebi angažovanja kineske vojne sile i izvan njenih granica radi odbrane kineskih strateških interesa, zvanična pozicija Kine ostaje miroljubiva i kooperativna.³ Najveći deo stručnih i političkih krugova deli takvo mišljenje. Najkraće, oni Kinu još za duže vreme vide kao zemlju u razvoju.⁴

Rezultati višedecenijskog i konstantnog ekonomskog rasta Kine su, sasvim izvesno, doveli do određene preraspodele ekonomske moći na međunarodnom planu. U određenoj meri, slično bi se moglo tvrditi i za politički konsolidovanu Rusiju u poslednjoj deceniji. Pogubni rezultati svetske finansijske krize iz 2007. i 2008. godine, i način na koji je Kina ublažila njihovo prelivanje na vlastitu ekonomiju, još više su osnažili njen položaj.

Realno gledajući, rast kineske ekonomije ne može povući svet uzlaznom linijom; to važi i za rusku, indijsku, ili brazilsku ekonomiju. Još uvek su SAD zemlja čija ekonomija određuje svetske trendove, kako negativne tako i pozitivne. Da li će tako ostati duže ili još neko vreme, to ne možemo znati. Kada je o sadašnjoj Kini reč, sigurno je sledeće: osnova njene snage, na regionalnom i globalnom planu, je ekonomska.

3 Smernice budućeg razvoja ekonomije i društva, kao i uloge u svetu, date su u dokumentu Državnog Saveta: Information Office of the State Council The People's Republic of China, *China's Peaceful Development*, Beijing: Foreign Languages Press Co. Ltd, September 2011.

4 I najimpresivniji rezultati, kada se podele sa brojem stanovnika, postaju mnogo skromniji, posebno kada se poredi sa najrazvijenijim zemljama.

U naučnoj i stručnoj javnosti su poslednjih godina najaktuelnije dve povezane teme kada se radi o Kini: održivost kineskog modela ekonomskog rasta i spoljne neravnoteže. Način na koji će ta dva pitanja biti razrešena nesporno ima globalni značaj. U određenoj meri njima će biti posvećena potrebna pažnja, ali je glavni predmet ove analize ograničen na ispitivanje jednog posebnog iskustva: prisustvo stranih direktnih investicija (*Foreign Direct Investment* - FDI) u Kini i kineske investicije u inostranstvu. Nekoliko je dobrih razloga za to. Iako je u praksi odavno utvrđeno da među svim vrstama stranih direktnih investicija u svetu preovlađuju horizontalne, pri čemu su najveći investitori i najvažnije destinacije najrazvijenije industrijske zemlje, Kina je i trenutno i perspektivno najinteresantnije investiciono odredište.⁵ Sa druge strane, kineske investicije u inostranstvu pokazuju dinamičan rast i pored relativno malog obima u poređenju sa najrazvijenijim zemljama.

Prema važećim međunarodnim standardima, „direktna investicija je kategorija prekogranične investicije povezane sa rezidentom u jednoj ekonomiji koji ima kontrolu ili značajan stepen uticaja na upravljanje u preduzeću koje je rezident u drugoj ekonomiji.”⁶ Preciznije definisano, „utvrđuje se da postoji kontrola ako direktni investitor poseduje više od 50 procenata glasačkih prava u preduzeću direktne investicije”⁷, dok „postoji značajan stepen uticaja ako direktni investitor poseduje od 10 do 50 procenata glasačkih prava u preduzeću direktne investicije”.⁸ Iz analitičkih razloga, a u skladu sa relevantnom literaturom, izvršeno je razdvajanje ukupnih stranih direktnih investicija, prema kriterijumu pravnog sedišta investitora i pravcu toka kapitala, na: unutrašnje strane direktne investicije (*Inward Foreign Direct Investment* – IFDI) i spoljne strane direktne investicije (*Outward Foreign Direct Investment* - OFDI). Pri tome, IFDI predstavljaju uvoz inostrane štednje, odn. priliv kapitala iz inostranstva, a čine ih investicije inostranih rezidenata u domaće firme. Suprotno, OFDI čine investicije domaćih rezidenata u firme u inostranstvu, i predstavljaju izvoz domaće štednje, odn. kapitala u inostranstvo.

U literaturi se može naći mnogo sistematičnih objašnjenja pokretača FDI, kako čisto teorijskih tako i onih koja su potkrepljena empirijskim istraživanjima.

5 O vrstama i karakteristikama FDI, detaljnije videti u: Miroslav Antevski, *Regionalna ekonomska integracija u Evropi*, Beograd, M. Antevski, 2008.

6 IMF, *Balance of Payments and International Investment Position Manual*, Sixth Edition (BPM6), Washington, DC: International Monetary Fund, 2009, p. 100.

7 Ibid., p. 101.

8 Ibid., p. 101.

Njihov broj varira obično od devet do trinaest glavnih. „Stoga, FDI se ne mogu objasniti jedinstvenom teorijom nego mnogo šire kombinacijom vlasničkih prednosti ili aglomeracionih ekonomija, veličinom i karakteristikama tržišta, troškovnim faktorima, transportnim troškovima, zaštitom, faktorima rizika i promjenama politike.”⁹ Ovakva konstatacija važi naročito u slučaju Kine, zbog veličine, raznovrsnosti i dinamike ekonomskih aktivnosti.

2. IZVORI I MODEL EKONOMSKOG RASTA

Štednja i investicije su neodvojivo povezane, i predstavljaju dve slike jednog istog kapitala u nacionalnoj ekonomiji. Bilansni aspekt formiranja kapitala i investiranja, i njegova logika (ne)uravnoteženosti, još jasnije ističu ovu činjenicu: štednja može biti domaća i inostrana, a investiranje u zemlji i inostranstvu. Bilans se uravnotežava u svom saldu, koji može iskazivati suficit ili deficit.

Za ekonomski rast i razvoj ovo je jedno od najvažnijih pitanja, pa je, stoga, klasična ekonomska tema i predmet od značaja za kreatore ekonomske politike. Da bi se uopšte mogao odrediti značaj IFDI za ekonomski rast kineske ekonomije, nužno je najpre odrediti značaj domaće štednje.¹⁰ Ona je, sa druge strane, i izvor kapitala za investiranje u inostranstvu.

Modiljani (Franco Modigliani) i Bramberg (R. Brumberg) su još 1954. razvili svoju hipotezu životnog ciklusa (*life-cycle hypothesis* - LCH), inicijalno namenjena za razvijene tržišne ekonomije. Ona je reaktivirana kasnije, pa je novo istraživanje rađeno na osnovu podataka za dohotke i štednju u Kini od 1953. do 2000. godine. Procenjeno je da je odnos štednje i dohotka domaćinstava u Kini bio je blizu 34% u 1994. godini. I brojna druga istraživanja su potvrdila ovako visoke stope. Pošto je kineski dohodak po stanovniku bio vrlo nizak u dugom periodu, tradicionalno objašnjenje visoke stope štednje visokim dohotkom stanovništva ovde nije imalo uporište. „Fundamentalna i nova primena LCH je da nacionalne stopa štednje, S/Y, nije povezana sa dohotkom po stanovniku nego umesto toga zavisi od dugoročne stope rasta dohotka.”¹¹ Pored toga, važan elemenat autori nalaze u kontroli rasta stanovništva ograničavanjem rađanja dece (u gradovima, samo jedno dete). Autori obrazlažu ispravnost dobijenih rezultata

9 Isabel Faeth, “Determinants of Foreign Direct Investment – A Tale of Nine Theoretical Models”, *Journal of Economic Surveys*, No. 1, 2009, p. 188.

10 U literaturi su česta poređenja između stopa domaće štednje u Latinskoj Americi i zemljama Jugoistočne Azije.

11 Franco Modigliani, and Shi Larry Cao, “The Chinese Saving Puzzle and the Life-Cycle Hypothesis”, *Journal of Economic Literature*, No. 1, 2004, p. 149.

primenom LCH dodatnom argumentacijom koja eliminiše druge moguće faktore, kao što je npr. etnički, kulturološki, religijski i sl, navodeći pri tome brojne primere razvojnih faza drugih zemalja. Tako je, npr. Japan tokom sedamdesetih imao izuzetno visoke stope rasta, u Italiji je čak veći deo dohotka išao na štednju tokom šezdesetih, Francuska i Portugal su u posleratno periodu imale visoke stope štednje (19% i 20%), zatim Koreja, i Singapur sa svojevremeno neverovatnom stopom od 42,5%.

I druga istraživanja su, bar u određenoj meri, potvrdila prethodne rezultate. Međutim, za potpunije sliku kineskog obrasca štednje stanovništva treba uzeti u obzir „odgovarajuću ulogu raznih međugeneracijskih solidarnosti, ubrzanog rasta nadnica, pada fertiliteta, povećanje očekivanog životnog veka i otvaranje stambenog tržišta.”¹² Prema njima, samo 35% rasta štednje domaćinstava u Kini može se objasniti pomoću LCH.

Starenje stanovništva, kao globalni trend, može imati značajnog uticaja na stopu štednje stanovništva. Istraživanje koje se bavilo ovim pitanjem u Aziji, sa posebnim osvrtom na Kinu i Japan, došlo je do zaključka da će „starenje stanovništva dovesti do pada stopa štednje domaćinstava, privatne, vladine i nacionalne štednje, već i do tog stepena da je starenje stanovništva praćeno apsolutnim padom populacije, stope investicija će takođe opadati i, povrh toga, zemlje uvek imaju opciju zaduživanja u inostranstvu jer u svim zemljama, čak i u okviru azijskog regiona, verovatno neće doći do simultanog pada štednje.”¹³ Moglo bi se rezimirati da uticaj starenja stanovništva neće imati tako teške posledice po štednju.

Privatna potrošnja u Kini opada od kraja devedesetih godina prošlog veka, pa je od preko 50% udela u GDP spala na 36%. To je jedan od dva glavna razloga za štednju stanovništva, koja se često naziva štednja iz opreza ili predostrožnosti, i namenjena je alimentiranju osnovnih potreba kao što su stanovanje, zdravstvena zaštita i obrazovanje. Drugi razlog je nizak udeo ukupnog dohotka stanovništva u GDP. „Nasuprot tome, korporativni profiti i reinvestirani dohoci kao proporcionalni deo GDP su rasli, doprinoseći nacionalnoj štednji isto toliko i još više od štednje stanovništva.”¹⁴ U situaciji

12 Chi-Chur Chao, *et al.*, “The Chinese saving puzzle and the life-cycle hypothesis: A revaluation”, *China Economic Review* 22(1), 2011, 119.

13 Charles Yuji Horioka, “Aging and Saving in Asia”, *Pacific Economic Review*, No. 1, 2010, p. 54.

14 Jilmaz Akyüz, “Export Dependence and Sustainability of Growth in China”, *China & World Economy*, No. 1, 2011, p. 3.

nedovoljne domaće potrošnje i brzog rasta investicija, kao prirodan izlaz se nameće dinamičan rast izvoza u cilju pune eksploatacije proizvodnih kapaciteta. „Visoke reinvestirane korporativne zarade i spona dinamičnog investiranja profita su, pre nego štednja stanovništva, bile ključne osobene komponente uspešne industrijalizacije u Istočnoj Aziji.”¹⁵

Može se zaključiti da je osnova kineskog ekonomskog rasta bila i ostala domaća štednja, više korporativna nego stanovništva. Model ekonomskog rasta, najpre zasnovan na otvorenosti ekonomije za strane investicije i izvoz, dao je impresivne rezultate tokom osamdesetih i do polovine devedesetih. „Međutim, od kasnih 1990-ih do 2003, varijable znanja ili inovacija su postale značajno uticajnije na ekonomski rast, dok su FDI i marketizacija izgubili svoj značaj. Ovo podrazumeva da je priroda ekonomskog rasta u Kini bila pomerena ka rastu zasnovanom na znanju od rasta baziranog na prostoj otvorenosti. Posebno, strane investicije, jedna od dve varijable otvorenosti, su sada postale beznačajne i samo je izvoz ostao značajan.”¹⁶ Ako se podsetimo da je Kina primljena u članstvo Svetske trgovinske organizacije (World Trade Organization - WTO) u decembru 2001. godine, i da jedan od efekata tog članstva bilo podizanje stope ekonomskog rasta za 2,4%, stope rasta izvoza za 13,2%, i rasta uvoza za 18,89% u periodu 2002–2007, to samo potvrđuje prethodne tvrdnje.¹⁷

Brojna pitanja o održivosti kineskog modela rasta našla su dobar deo odgovora u smernicama kineskog Državnog saveta iz septembra 2011, pa ostaje da se vidi njihova realizacija u budućnosti. Može se, za sada, oceniti da su smernice obuhvatile većinu rezultata i preporuka stručnih i naučnih analiza u Kini.

3. KARAKTERISTIKE STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA I EFEKTI NA EKONOMIJU KINE

Pregled platnog bilansa Kine može najbolje prikazati red veličina sa kojima se u ovoj analizi susrećemo. Saldo tekućeg računa platnog bilansa iznosio je US\$ 305,4 milijarde 2010, i US\$ 280,6 milijardi 2011. godine.

Trgovinski bilans Kine ima pozitivan saldo, tako da je u 2010. godini izvoz iznosio US\$ 1.578 milijardi, a uvoz US\$ 1.327 milijardi, dok je izvoz u 2011. godini bio US\$ 1.897 milijardi a uvoz US\$ 1.743 milijardi.

15 Ibid., p. 20.

16 Furong Jin, *et al.*, “Changing Engines of Growth in China: From Exports, FDI and Marketization to Innovation and Exports”, *China & World Economy*, No. 2, 2008, p. 32.

17 H. Steve Ching, *et al.*, “Economic Benefits of Globalization: The Impact of Entry to the WTO on China’s Growth”, *Pacific Economic Review*, No. 3, 2011, p. 300.

Finansijska strana platnog bilansa daje sledeće interesantne podatke. Devizne i zlatne rezerve su iznosile US\$ 2.895 milijardi na kraju 2010, i US\$ 3.236 milijardi na kraju 2011. godine. Spoljni dug Kine je bio US\$ 548,9 milijardi krajem 2010, i US\$ 697,2 milijardi krajem 2011. godine. Stok IFDI u Kini imao je vrednost od US\$ 578,8 milijardi na kraju 2010, i US\$ 776 milijardi na kraju 2011. godine. Stok OFDI u inostranstvu je, grubo, duplo manji, i iznosio je US\$ 317,2 milijarde na kraju 2010, i US\$ 322 milijarde na kraju 2011. godine.¹⁸

Strane direktne investicije u Kini su, s pravom, velika tema u stručnim i naučnim ekonomskim istraživanjima. „U 2009, podaci UNCTAD smeštaju Kinu na 6 mesto u pogledu globalnih tokova FDI i na šesnaesto u pogledu stokova.”¹⁹ U 2010. godini, Kina je bila treća najveća destinacija FDI, posle Evropske unije i SAD.²⁰ Može se slobodno reći da nema ni jedne kompanije u svetu koja nešto znači a da nema neki oblik investicione aktivnosti u Kini.

Još je sredinom prošle decenije procenjivano da na firme sa stranim vlasništvom u Kini (punim ili *joint venture*) otpada preko 50% izvoza i 60% uvoza, a da takve industrijske firme doprinose kineskoj industrijskoj proizvodnji preko 30%. Iako su zapošljavale mali procenat od ukupne radne snage, samo oko 3%, produktivnost rada u ovom delu kineske privrede bila je devet puta viša od dela bez stranog vlasništva.²¹

Studija koja je rađena 2007. godine ukazuje na relativno skroman obim aktivnosti filijala američkih transnacionalnih korporacija (*Transnational Corporation* - TNC) u Kini, što je u suprotnosti sa rezultatima drugih istraživanja rađenih kasnijih godina.²² „Na američke filijale bazirane u Kini otpada manje od 2% od ukupne prodaje američkih filijala, one doprinose

18 Osnovni pokazatelji su preuzeti sa portala CIA: <https://www.cia.gov/>, radi njihove uporedivosti sa svetskim statistikama. Naime, prevladajuće mišljenje u stručnoj literaturi je da zvanične kineske statistike ne daju realne vrednosti zbog kursa renminbi juana, odnosno daju pocenjene vrednosti, što se naročito odnosi na vrednosno izražene pokazatelje. Ovde je korišten metod preračunavanja kursa prema paritetu kupovne snage (*purchasing power parity*), koji daje daleko realnije odnose.

19 Shiro Armstrong, “Assessing the Scale and Potential of Chinese Investment Overseas: An Econometric Approach”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, p. 26.

20 WTO, *Trade Policy Review: Report by the Secretariat: China*, WT/TPR/S/264, 8 May 2012, Geneva: WTO, 2012, p. 18.

21 John Whalley, and Xian Xin, “China’s FDI and Non-FDI Economies and the Sustainability of Future High Chinese Growth”, NBER Working Paper 12249, 2006, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, p. 1.

relativno malo kineskim agregatnim investicijama, i one igraju iznenađujuće malu ulogu u posredovanju trgovine SAD - Kina. Delom zbog njihovog snažnog fokusiranja na domaćem tržištu i delom zbog malog obima njihovih operacija.”²³ Na prvi pogled iznenađujući rezultati ipak ukazuju na važenje obrasca tokova FDI: da je njihov preovlađujući deo horizontalnog tipa između razvijenih industrijskih zemalja, i da faktor veličine tržišta i geografske blizine ima značajnog uticaja. Finansijska kriza, koja je počela te godine, u velikoj meri je dovela do promena.

Obim priliva i karakter IFDI u Kini je zavisio od privlačnosti regiona za investitore, pa se tako, grubo, može napraviti podela između obalnog pojasa i kontinentalnog dela Kine. Obalni pojas Kine karakteriše: obrazovana i obučena radna snaga, vodeći univerziteti, istraživački i naučni instituti, razvijena infrastruktura, tako da je karakter IFDI transformisan, od prvobitnog radno intenzivnog u prerađivačkoj industriji, ka strateškom, posebno u slučaju TNC. Suprotno, IFDI u kontinentalnom delu su ostale pretežno radno, zemljišno i resursno intenzivne, a inovacijama podstican rast je izostao. Na drugoj strani, rast regionalne inovativne i tehnološke sposobnosti u obalnom pojasu uveliko je doprineo ubrzanom ekonomskom rastu.

Region Bejđinga je, po mnogo čemu, privlačna destinacija za strane investitore. Panel podaci za prerađivačku industriju u periodu 1999–2004. dali su osnova za zaključke „da su geografski aglomerisane industrije sa jakim intra-industrijskim vezama privukle većinu stranih investicija. Ranije strane investicije su imale demonstracione efekte, efekte informacionog preliivanja i efekte veza, vodeći industrijskoj koncentraciji stranih investicija.”²⁴ Domaće komparativne prednosti i vlasničke prednosti TNC su bile snažan pokretač FDI u kapitalno i tehnološki intenzivne industrije. To praktično znači da je većina IFDI bila locirana u najprofitabilnijim i izvoznim industrijama, kao što su: elektronika, telekomunikaciona oprema, transportna oprema, električne mašine i oprema, specijalna namenska oprema, medicinski i farmaceutski proizvodi, hemijski proizvodi, nemetalni mineralni proizvodi i prehrambena industrija.

Istražujući razvijenost, prirodu i namenu aktivnosti istraživanja i razvoja (*Research & Development – R&D*) u 18 inostranih filijala u Kini, sa akcentom

22 Lee Branstetter, and C. Fritz Foley, „Facts and Fallacies about U.S. FDI in China”, NBER Working Paper 13470, 2007, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research

23 Ibid., p. 21.

24 Canfei He, “Foreign Manufacturing Investment in China: The Role of Industrial Agglomeration and Industrial Linkages”, *China & World Economy*, No. 1, 2008, p. 97.

na Šanhaju i Bejđingu, grupa autora je potvrdila u određenoj meri ustaljenu praksu, ali i značajne promene. Iako je istraživanje staro šest godina, aktuelnost njegovih rezultata je i dalje aktuelna. Najpre, postoji visoka koncentracija ovih aktivnosti u velikim centrima, čiji značaj odgovara stepenu razvijenosti regije. Primarna usmerenost aktivnosti R&D je domaće tržište Kine, ali takođe postoje i aktivnosti strateškog karaktera namenjenih globalnom tržištu, kao i originalna dugoročna istraživanja. Pri tome je zapažen daleko viši stepen diversifikacije R&D u Šanhaju, što odgovara njegovom značaju u kineskoj ekonomiji.²⁵

Strani investitori su prepoznali jugoistočni, obalni pojas Kine kao najatraktivnije odredište, pa su se prvorazredni industrijski klasteri koncentrisali u pet obalnih provincija. Unutrašnjost Kine je prošla kao gubitnik u ovakvom rasporedu poslovnih aktivnosti, te su se, na taj način, regionalne razvojne nejednakosti uvećale: formirala se razvojna struktura centar-periferija. „Studije su identifikovale FDI kao najznačajniji faktor koji je doprinomio regionalnim disparitetima u Kini.”²⁶ To je naročito važno do 2000. i 2004. godine. U te dve godine, promovisane su dve strategije: Zapadna razvojna strategija i Strategija rasta centralne Kine. Postavljanjem uslova za ulazak u obalne provincije stranim investitorima, Kineska Vlada je dovela do preusmeravanja tokova IFDI prema centralnim provincijama.

Kada je reč o lokacionim determinantama IFDI u unutrašnjim kineskim provincijama, a na osnovu panel podataka za 98 gradova u 16 unutrašnjih provincija za period 1999–2005, moglo se zaključiti sledeće: prvo, „Utvrdeno je da prisustvo prirodnih resursa nije dovoljno da privuče FDI u neke unutrašnje regione. Drugo, umesto da zastupamo prednost jeftine radne snage Kine, našli smo da TNC biraju lokacije koje su sposobne da podrže visoko vredne aktivnosti pre nego proizvodna mesta koja obiluju jeftinim radnicima.”²⁷ Ovakav pristup omogućava TNC da razviju proizvodne centra budućih klastera na lokacijama koje imaju jaku industrijsku bazu, i tako koriste pozitivne aglomeracione efekte. Pri tome biraju tehnologije i proizvodne grupe koje ne zahtevaju prvorazrednu infrastrukturu, jer je unutrašnje provincije često nemaju.

Jeftina radna snaga se često smatra jednim od glavnih faktora međunarodne konkurentnosti kineske ekonomije, pa i faktor privlačnosti za strane investitore.

25 Yifei Sun, *et al.*, “Foreign R&D in Developing Countries: Empirical Evidence from Shanghai, China”, *China Review*, No. 1, 2006, p. 88.

26 Laijun Luo, *et al.*, “Factors Influencing FDI Location Choice in China’s Inland Areas”, *China & World Economy*, No. 2, 2008, p. 94.

27 *Ibid.*, p. 105.

Ređe se, međutim, istražuje uticaj kvaliteta radne snage. Pokazalo se da je njegov uticaj na lokacione odluke stranih investitora različit, i da varira u zavisnosti od industrija, regiona i geografskog porekla investicija. „Ekstenzivna analiza je otkrila da: (i) kvalitet radne snage, meren obrazovanjem, deluje kao važan deo u odlučivanju distribucije FDI u Kini, ali je iskustvo radne snage beznačajno u privlačenju FDI u Kini; (ii) kvalitet radne snage je mnogo značajniji u privlačenju drugih stranih investicija nego investitora iz HMT, što potvrđuje različite vlasničke prednosti i investicione motive; i (iii) uloga kvaliteta radne snage u unutrašnjim FDI Kine je jako neujednačena među industrijama i provincijama.”²⁸ Kada je reč o razlikama između industrija i stranih investitora, autor navodi, na primer, da je kvalitet radne snage veoma važan za FDI poreklom iz Hong Konga, Makaa i Tajvana u konfekciji, proizvodnji plastičnih proizvoda i elektronskim mašinama, dok je, na drugoj strani, za ostale investitore važniji kvalitet radne snage u tekstilnoj industriji, proizvodnji mašina opšte namene, industriji naoružanja i municije. U pogledu regionalnih razlika, važi pravilo da je kvalitet radne snage bio važan faktor u privlačenju FDI u obalnim provincijama i gradovima, mada i dalje postoje razlike. Na primer, u gradovima kao što su Bejđing, Tiandín, Liaoning, Šanhaj, Džeđiang, Fuđian i Guangdong, kvalitet radne snage je bio važan privlačni faktor za FDI poreklom iz Hong Konga, Makaa i Tajvana, ali manje za ostale investitore, dok je u razvijenim obalnim provincijama Điangsu i Šandong bila obrnuta situacija.²⁹

„Za razliku od drugih zemalja u razvoju, gde su FDI povezane sa poboljšanjima u menadžmentu, boljom tehnologijom i pristupom finansijama, FDI u Kini ne donose uvek pomenute koristi, a visok nivo FDI u Kini može se objasniti, *inter alia*, tržišnim distorzijama.”³⁰ Ovde se tvrdi da privatne firme u Kini traže strane investitore u cilju prevazilaženja ograničenja koje im postavlja državni bankarski sektor, sa jedne strane, i da strani investitori preuzimaju državne firme ukoliko postoje česte intervencije od strane državne administracije u donošenju njihovih investicionih odluka, sa druge. Četiri godine novije istraživanje, bazirano na obimnoj bazi panel podataka na nivou firme, potvrđuje ove zaključke. Analizirajući vezu između finansijskih

28 Faqin Lin, “Labor Quality and Inward FDI: A Firm-level Empirical Study in China”, *China & World Economy*, No. 3, 2011, p. 85; Skraćenica HMT označava: Hong Kong, Makao i Tajvan.

29 *Ibid.*, pp. 84–85.

30 Olena Havrylchuk, and Sandra Poncet, “Foreign Direct Investment in China: Reward or Remedy?”, *World Economy*, No. 11, 2007, pp. 1679–1680.

ograničenja i tražnjom za inostranim investitorima, zaključeno je da „strano vlasništvo povratno ublažava finansijska ograničenja i, na kratak rok, teži da podigne investicije na nivou firme.”³¹

Prelivanje (*spillover*) produktivnosti, znanja i tehnologija od prisustva IFDI je česta i intrigantna tema u ekonomskim istraživanjima. Na žalost, egzaktno utvrđivanje opsega preliivanja je dosta teško, ali je ipak merljivo. Nekoliko zaključaka nije sporno: prvo, da je to jedan od najpoželjnijih efekata prisustva IFDI, i najjači motiv za njihovo privlačenje; i drugo, da opseg preliivanja na lokalne firme zavisi od njihovih apsorpcionih kapaciteta. U kineskom slučaju, kada je reč o produktivnosti, „utvrđeno je da za mnoge faktore, uključujući ljudski kapital, uslovi u većini provincija tek treba da dostignu granične vrednosti da bi preliivanje bilo pozitivno.”³² Do sličnih zaključaka je došlo i drugo istraživanje, bazirano na podacima na nivou firme. „U objašnjenju nedovoljnog preliivanja produktivnosti od FDI u Kini, verujemo da su važni institucionalni faktori.”³³ Prema mišljenju autora, državne kompanije imaju problem sa kvalitetnim ljudskim kapitalom, dok privatne imaju ograničen pristup finansijskom kapitalu potrebnom za usvajanje novih tehnologija.

Jedno detaljno istraživanje, bazirano na panel podacima na nivou firme industrijskog sektora Kine iz Input-Output tabela Kine, donelo je konkretnije rezultate.³⁴ „Naši procenjeni rezultati daju robustne nalaze koji podržavaju nizvodna preliivanja od svih tipova FDI, bez obzira na motivaciju FDI (izvozno orijentisana vs. orijentisana ka domaćem tržištu), izvor FDI (Hong Kong, Makao i Tajvan vs. ne-HMT) i vlasnički tip domaćih firmi (državna preduzeća vs. nedržavna preduzeća). Našli smo jake dokaze uzvodnog preliivanja od stranih firmi investiranih od ne-HMT. U pogledu horizontalnih efekata, našli smo negativno preliivanje od FDI poreklom iz Hong Konga, Makaa i Tajvana, i generalno pozitivno preliivanje od ne-HMT firmi (uglavnom zemlje OECD).”³⁵ Ovaj veći navod pokazuje da je moguće doći do konkretnijih rezultata kada je reč o preliivanju, a oni su izuzetno važna smernica za vođenje optimalne politike

31 Peter Egger, and Douglas Nelson, “Foreign Partners and Finance Constraints: The Case of Chinese Firms”, *World Economy*, No. 5, 2011, p. 701.

32 Jianhong Qi, *et al.*, “Productivity Spillovers from FDI in China: Regional Differences and Threshold Effects”, *China & World Economy*, No.4, 2009, p. 33.

33 Galina Hale, and Cheryl Long, “Are There Productivity Spillovers from Foreign Direct Investment in China?”, *Pacific Economic Review*, No. 2, 2011, p. 151.

34 Ping Lin, *et al.*, “Do Chinese domestic firms benefit from FDI inflow? Evidence of horizontal and vertical spillovers”, *China Economic Review*, No. 4, 2009, pp. 677–691.

privlačenja i kanalisanja IFDI. Ovo istraživanje nas podržava u uverenju da su IFDI u Kini generalno imale pozitivno prelivanje.

Brojne studije i istraživanja su rađena u svetu o prelivanju produktivnosti, tehnologija, znanja i izvoza od FDI, a njihovi rezultati su ukazivali na postojanje i pozitivnog ali i negativnog uticaja. U slučaju Kine, većina istraživanja su utvrdila postojanje pozitivnog uticaja na izvoz od prisustva FDI. Koristeći kao osnovu podatke na nivou firmi za kineski industrijski sektor, za period 2000–2003, Sun (Sun)³⁶ je došao do nekoliko zaključaka: prvo, da prisustvo stranih filijala utiče kako na učešće u izvozu tako i na intenzitet izvoza domaćih firmi; drugo, da je prelivanje po svom karakteru heterogeno, i da zavisi, kao i drugde u svetu, od apsorpcionog kapaciteta domaćih firmi i njihove sposobnosti učenja i usvajanja novih znanja i tehnika.

I druga istraživanja su potvrdila ovo pravilo. Bazirajući svoje istraživanje na panel podacima za 15.000 privatnih industrijskih firmi u Kini za period 2002–2004, grupa autora³⁷ je zaključila da stepen i veličina prelivanja of FDI varira u zavisnosti od „(i) porekla i strukture FDI; (ii) izvoznog statusa domaćih firmi, i (iii) karakteristika specijalnih ekonomskih zona u kojima firme posluju”.³⁸

Osnovni zaključci ukazuju da karakter i opseg prelivanja zavise od karakteristika pojedinih domaćih firmi, da li su izvoznici ili nisu, odn. da IFDI imaju različito dejstvo na ove dve kategorije firmi. „Dok postoji efekat pozitivnog prelivanja na produktivnost lokalnih firmi u proseku, izvozne firme trpe od pojačanog protiska konkurencije, posebno od izvozne pokretanih investicija poreklom iz Hong Konga, Makaa i Tajvana. Drugo, verovatnije je da *joint ventures* imaju pozitivan uticaj na lokalnu produktivnost nego preduzeća u potpunom stranom vlasništvu.”³⁹ Utvrđeno je da su jedino specijalne ekonomske zone generisale pozitivne eksternalije. Autori sugerišu da politika privlačenja izvozne pokretanih IFDI ne mora dati korisne efekte u vidu pozitivnih eksternalija.

Istraživanje dva kineska autora dalo je interesantne rezultate, a pošlo je od činjenice da se FDI smatraju jednim od glavnih potencijalnih kanala za pristup

35 Ibid., p. 688.

36 Sizhong Sun, “Heterogeneity of FDI Export Spillovers and Its Policy Implications: The Experience of China”, *Asian Economic Journal*, No. 4, 2010, pp. 289–303.

37 Filip Abraham, *et al.*, “FDI spillovers in the Chinese manufacturing sector”, *Economics of Transition*, No. 1, 2010, pp. 143–182.

38 Ibid., p. 144.

39 Ibid. p. 170.

naprednim tehnologijama. Baziralo se na panel podacima za 28 delatnosti u pet kineskih industrija u periodu 1995–2006, a cilj istraživanja je bio da se utvrdi uticaj ljudskog kapitala, troškova za R&D i preliivanja od IFDI na poboljšanje produktivnosti u kineskim industrijama visokih tehnologija.⁴⁰ Jedan od zaključaka prati već utvrđeno pravilo u praksi: „Izgleda da efekti preliivanja od FDI zavise, u velikoj meri, od sposobnosti zemlje domaćina da apsorbuje stranu tehnologiju. Glavni razlog je da je izvesna tehnologija kreirana da odgovara posebnom setu obilja faktora, tako da kada se koristi u različitom okruženju (tj. zemlji domaćinu) može biti neodgovarajuća.”⁴¹ Konkretnije, „ljudski kapital unapređuje ukupnu faktorsku produktivnost, tehničke promene i promene tehničke efikasnosti, mada sa beznačajnim efektima, a FDI snižavaju sve od ovih faktora u kineskim industrijama visokih tehnologija.”⁴² Ako sumiramo ove rezultate, onda su glavni zaključci da: je uticaj preliivanja od IFDI na kineske industrije visokih tehnologija malog značaja, IFDI štetno utiču na konkurenciju, i da rast IFDI u nekoj industriji utiče na pad produktivnosti domaćih firmi. Ostaje da važi i dalje pravilo da je poboljšanje obima i kvaliteta ljudskog kapitala ključni faktor tehnološkog napretka.

Razvoj inovativne sposobnosti firmi je jedan od prioriteta u svakoj zemlji. To bi trebalo da bude rezultat prethodnog učenja, usvajanja tehnologija i znanja, a s pravom se očekuje da IFDI budu značajan izvor. Jedan od bitnih faktora koji uopšte utiču na inovativnu aktivnost firmi je pristup finansijama; to je naročito izraženo kod firmi u privatnom ili mešovitom vlasništvu, dok firme u državnom vlasništvu imaju daleko lakši pristup finansijskim sredstvima, pa to za njih nije ograničavajući faktor. Ako se inovativna aktivnost domaćih firmi dovede u vezu sa potencijalnim koristima od prisustva IFDI, onda taj faktor dobija na snazi. „Ovde sprovedena ekonometrijska analiza pokazuje da je pristup finansijama važna stavka za inovativnu aktivnost firmi i njihovu sposobnost da izvlače koristi od unutrašnjih FDI. Međutim, to je uglavnom slučaj sa firmama u privatnom i kolektivnom vlasništvu.”⁴³ Međunarodna praksa da je to važan ali ne i dovoljan uslov za unapređenje inovativne aktivnosti domaćih firmi

40 Guoqing Zhao, and Zhongyuan Zhang, “Uncovering the Relationship between FDI, Human Capital and Technological Progress in Chinese High-technology Industries”, *China & World Economy*, No. 1, 2010, pp. 82–98.

41 Ibid., p. 83.

42 Ibid., p. 96.

43 Sourafel Girma, *et al.*, “Foreign Direct Investment, Access to Finance, and Innovation activities in Chinese Enterprises”, *World Bank Economic Review*, No. 2, 2008, p. 381.

korišćenjem prednosti koje sobom nosi prisustvo IFDI, potvrđuje se i u slučaju kineskih firmi. „Unutrašnje FDI na sektorskom nivou su pozitivno povezane sa domaćom inovativnom aktivnošću jedino ako su firme angažovane u svojim vlastitim aktivnostima R&D (to jest, imaju neki apsorpcioni kapacitet) ili imaju dobar pristup domaćim finansijama.”⁴⁴

Analiza strukture, motivacije i regionalnih razlika aktivnosti R&D od strane industrijskih TNC u Kini je „utvrdila intenziviranje R&D aktivnosti baziranih u Kini od strane i firmi u stranom vlasništvu i domaćih firmi, iako manje naglašeno od stranih firmi, možda zato što se strane firme oslanjaju na tehnološku imovinu i sposobnosti razvijene u njihovim matičnim zemljama.”⁴⁵ Pored toga što je utvrđeno da su strane aktivnosti R&D u Kini pokretane pre proizvodnjom nego tržištem i tehnologijom, zapaženo je da njihove strategije značajno variraju po regionima. Tako su, na primer, aktivnosti R&D u razvijenoj provinciji Guangdong, koja izlazi na Južno kinesko more, uglavnom pokretanje proizvodnjom. Bejđing, kao razvijeni naučni centar, privukao je strana R&D pokretane tehnologijom, dok su u Šanhaju prisutna R&D koja su tržišno vođena.

Za veliku zemlju kao što je Kina, i sa takvim regionalnim razlikama u stepenu razvijenosti, ublažavanje tih razlika ima veliku važnost. Inače je ujednačen regionalni razvoj kao cilj prisutan u celom svetu. Jedan od perspektivno najboljih načina za postizanje takvog cilja je unapređenje i razvoj regionalne sposobnosti inoviranja. Velika očekivanja u tom pravcu su bila od pozitivnih efekata prisustva IFDI. Međutim, kinesko iskustvo ih nije potvrdilo. „Prvo, korelacija između FDI i regionalne sposobnosti inoviranja je statistički beznačajna. Uticaj FDI na regionalnu sposobnost inoviranja je precenjen. Regioni koji privlače više FDI nemaju višu regionalnu sposobnost inoviranja.”⁴⁶ Konačna ocena uticaja IFDI je dosta kritična, pa se konstatuje da „privlačenje FDI nije jedino sredstvo za povećanje regionalne sposobnosti inoviranja, i ono nije ni važno sredstvo. Ponekad unutrašnje FDI mogu imati efekat izbacivanja (*crowding-out*) na domaće R&D aktivnosti.”⁴⁷ Uslov za

44 Ibid., p. 381.

45 Kazuyuki Motohashi, “R&D Activities of Manufacturing Multinationals in China: Structure, Motivations and Regional Differences”, *China & World Economy*, No. 6, 2010, p. 70.

46 Yufen Chen, “Impact of Foreign Direct Investment on Regional Innovation Capability: A Case of China”, *Journal of Data Science*, No. 5, 2007, pp. 589–590.

47 Ibid., p. 590; *Crowding-out* efekat, koji možemo slobodno prevesti kao efekat izbacivanja, tipično nastaje kada država ima veliku javnu potrošnju, i veliko zaduživanje, usled čega preostaje nedovoljno novca za privatne firme u zemlji.

iskorišćenje pozitivnih efekata IFDI na razvoj regionalne sposobnosti inoviranja je adekvatan stoku ljudskog kapitala i tehnološka znanja. I druge brojne analize potvrđuju ovaj potencijal IFDI, ali „snaga ovog pozitivnog efekta zavisi, međutim, od raspoloživosti apsorpcionog kapaciteta i prisustva inovacijama komplementarne imovine u regionu domaćinu.”⁴⁸ U odnosu na uložena sredstva za R&D i postignute rezultate, često se, s pravom, naglašava ključna važnost same produktivnosti inovacija i upravljanje inovacijama.

Udeo sektora usluga u stvaranju GDP Kine beleži rast, pa se sa 40,5% u 2004. godini popeo na 43,4% u 2010. godini. Prema ovom kriterijumu, Kina značajno zaostaje iza svetskog proseka, i još više iza najrazvijenijih industrijskih zemalja.

Uslužni sektor Kine je vrlo privlačan za strane investitore, pa broj osnovanih stranih firmi u ovom sektoru beleži godišnji rast od 21,6% (u 2010. godini je osnovano 14.852 firme), dok je ukupan stok IFDI u sektoru usluga rastao po godišnjoj stopi od 29,6%, i u 2010. godini iznosio US\$ 49,96 milijardi.

Kineska bankarska regulatorna komisija je 2003. godine propisala da pojedinačna strana banka može imati najviše 20% udela u stoku lokalne banke, a da vlasnički udeli stranih banaka u bilo kojoj lokalnoj banci ne mogu prelaziti 25%, što je omogućilo brojnim stranim bankama da preuzmu udele u vlasništvu lokalnih banaka u Kini. Istraživanjem o efektima stranih investicija (tzv. strateški finansijski investitori) u bankarskom sektoru Kine su došla do dvostrukih rezultata. Prvo, na makro nivou, profitabilnost lokalnih banaka se povećala ali troškovi nisu smanjeni. „Ovaj fenomen ukazuje da je politika uvođenja strateških finansijskih investitora efikasna. Ovaj pozitivan uticaj može biti pripisan transferu tehnologije od strane stranih investitora ili stvaranju poboljšanog konkurentskog okruženja.”⁴⁹ Kada se analiziraju efekti ulaska stranih investitora u bankarski sektor Kine na mikro nivou, „utvrđeno je da nisu uticali ni na profitabilnost ni na troškove. Mogući razlog za ovu pojavu je taj što su, posle omogućavanja stranim investitorima da učestvuju u lokalnim bankama, porasli i prihodi i troškovi.”⁵⁰

48 Xiaolan Fu, “Foreign Direct Investment, Absorbive Capacity and Regional Innovation Capabilities: Evidence from China”, Paris: OECD, VII OECD Global Forum on International Investment, 27–28 March 2008, p. 22.

49 Chung-Hua Shen, *et al.*, “Impact of Foreign Bank Entry on the Performance of Chinese Banks”, *China & World Economy*, No. 3, 2009, p. 120.

50 *Ibid.*, p. 120.

Pri izuzetnom obimu robne trgovine i rastućem značaju sektora usluga, logistička industrija zauzima važno mesto u kineskoj ekonomiji, kako za domaće firme tako i strane.⁵¹ Kada su u pitanju strani investitori u ovom podsektoru, „lokacioni izbori stranih logističkih firmi bili su pod uticajem veličine tržišta i zahvatom spoljnog snabdevanja logističkih potrošača. Visoki troškovi radne snage su odvrćali strane investitore.”⁵² Kao i drugde u svetu, zapažaju se aglomeracioni efekti zbog prirode same delatnosti, pa se nove firme ili strane filijale češće lociraju tamo gde je postojeća koncentracija istih, sličnih ili srodnih firmi dovoljno visoka. Kvalitet radne snage koju upošljava logistička industrija u Kini često se ocenjuje kao nedovoljan, te preostaje njegovo unapređenje kao budući faktor privlačenja stranih investitora. Privlačnost provincijskih glavnih gradova kao logističkih čvorišta je karakteristično za Kinu, što je logično ako se uzme u obzir teritorija, istorijski trgovinski pravci i postojeća putna mreža. U međuvremenu, specijalne ekonomske zone i obalni gradovi su izgubili svoju privlačnost za strane logističke investitore.

Od početka 2008, došlo je do određenih izmena u kineskoj politici privlačenja FDI, koje su išle u dva pravca: prvi, izjednačavanja uslova poslovanja za strane i domaće kompanije; i drugi, podsticanje stranog investiranja u sektor usluga. Tako je od 2008. ukinut preferencijalni tretman FDI u pogledu plaćanja poreza na dohodak, a od 2010. su strane firme izjednačene sa domaćim u pogledu plaćanja gradskih, građevinskih i taksa za obrazovanje.

Sa druge strane, došlo je do određene liberalizacije investiranja stranaca u sektoru usluga, pa su od početka 2011. dozvoljena ulaganja u usluge zdravstvene zaštite, a od 30.01.2012. u još 44 podsektora. Još ranije, od 2010, ohrabruju se ulaganja u nebankarske finansijske usluge, R&D, kao i u napredne tehnologije. Da pomenemo još, od ranije se u politici usmeravanja FDI vodilo računa putem raznih stimulativnih mera o njihovoj regionalnoj distribuciji.

Kao i domaće kompanije, i strane filijale su predmet antimonopolskog zakonodavstva, naročito u slučajevima spajanja i preuzimanja (*Mergers & Acquisitions* - M&A). Sa krajem 2011. godine, Kina je imala potpisan 131 bilateralni investicioni sporazum.

51 Pod logističkom industrijom se podrazumeva upravljanje ponudom transportnih i povezanih usluga.

52 Junjie Hong, and Anthony T. H. Chin, “Modeling the location choices of foreign investments in Chinese logistics industry”, *China Economic Review*, No. 4, 2007, p. 436.

4. KINESKE DIREKTNE INVESTICIJE U INOSTRANSTVU

Tokom osamdesetih godina prošlog veka, kineska investiciona aktivnost u inostranstvu bila je vrlo malog obima. Tek je 1985. godine dozvoljeno privatnim firmama da investiraju u inostranstvu, tako da se ukupna kineska investiciona aktivnost u inostranstvu znatno pojačana tokom devedesetih, posebno u Hong Kongu. Nakon finansijske krize u Aziji 1997. godine, Kina je 1999. donela direktivu koja je uredila ovu oblast, a u cilju podsticanja kineskog izvoza putem investicija u prerađivačku industriju. „Direktiva označava značajan preokret u politici Kine: od podsticanja prekomorskih investicija ka upravljanju spoljnim direktnim investicijama.”⁵³ Od 2004. godine podsticanje i nadzor nad prekomorskim investicijama su prošireni i na sektor usluga.

Treba imati na umu da država u investicionim aktivnostima u inostranstvu ima presudnu ulogu, ili preko državnih kompanija ili podrške koju može pružiti. „Kineska vlada je igrala krucijalnu ulogu u oblikovanju strukture spoljnih investicija Kine.”⁵⁴ Do kraja 2009. godine, 108 državnih kompanija je investiralo u 5.901 firmi u inostranstvu, dok je od ukupnog stoka kineskih OFDI na državne firme otpadalo 69,2% a na privatne samo 1%. Svakako treba uzvati upozorenje o mogućim efektima ovakve strukture: „Prekomorske investicije pružaju mogućnost za produblivanje strukturnih reformi u Kini; takve investicije takođe mogu ojačati monopolsku poziciju nekih državnih kompanija, što je nekonzistentno sa ciljem domaće reforme.”⁵⁵ Da bi se izbegli mogući negativni efekti, jačanje konkurencije i određene izmene u vlasničkoj strukturi mogu dati dobre rezultate.

Do 2004. godine, kineske OFDI su bile malog obima, od kada dinamično rastu, kao i suficit u kineskom tekućem bilansu. Ukupne OFDI su u periodu 2003–2009. porasle od US\$ 2,85 milijardi na US\$ 56,53 milijardi, što predstavlja prosečni godišnji rast od 55%. U istom periodu, udeo Kine u globalnim OFDI je porastao od 0,45% na 5,1%. Kina je najveći investitor među zemljama u razvoju, i peti najveći investitor u svetu, nakon SAD, Francusku, Japan i Nemačku.⁵⁶

53 Yin-Wong Cheung, and Xingwang Qian Suny, “Empirics of China’s Outward Direct Investment”, *Pacific Economic Review*, No. 3, 2009, p. 314.

54 Ligang Song, *et al.*, “State-owned Enterprises’ Outward Investment and the Structural Reform in China”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, p. 39.

55 *Ibid.*, p. 51.

56 Yiping Huang, and Bijun Wang, “Chinese Outward Direct Investment: Is There a China Model?”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, p. 2.

Kao i kod drugih FDI, i u slučaju kineskih postoje određeni obrasci i karakteristike. U najvećoj meri se možemo složiti sa sledećim zaključkom: „Našli smo da kineske OFDI imaju svoje vlastite kineske karakteristike.”⁵⁷ Može se nabrojati nekoliko: prva je da je većina kineskih OFDI usmerena na uslužni sektor, pri čemu se njihove determinante razlikuju zavisno od razvojnog nivoa zemlje destinacije; u zemljama OECD presudan je nivo konkurentnosti i komparativnih prednosti za obim investiranog kapitala, dok je u zemljama koje ne pripadaju toj grupi obrnut slučaj: više kapitala ide u manje konkurentne i manje razvijene. „Drugo, izvoz Kine u zemlje domaćine je značajno pozitivan indikator za OFDI Kine. Što više Kina izvozi nekoj naciji, Kina više investira u tu naciju.”⁵⁸ Treća karakteristika je da za kineske OFDI nisu opredeljujuća tržišta. „Izgleda da ni GDP ni GDP po stanovniku zemalja domaćina nemaju uticaja na odluke o OFDI. Umesto toga, traganje za sirovim materijalima, specifičnije, traganje za gorivima, rudama i metalima, značajan je motiv za OFDI Kine. Međutim, ova tvrdnja važi samo za zemlje nečlanice OECD.”⁵⁹

Ako se ozbiljnije prouči kineska investiciona politika u inostranstvu, stiče se utisak da je ona promišljeno dugoročno koncipirana, u skladu sa sadašnjim prilikama i projektovanim budućim razvojem, i adekvatno diversifikovana. Ovde možemo navesti tri različita primeram koji pokazuju tri različita obrasca. Prvi bi bila Evropska unija, koja predstavlja visoko tehnološki razvijen region. „Ako kineske firme investiraju značajne iznose u okviru EU, onda je verovatnije da će one investirati u cilju promocije trgovine iz Kine, i kupovati stratešku imovinu u okviru EU. Takva strateška imovina ostaje u okviru pula znanja i tehnologije koji su kreirale vodeće evropske međunarodne i globalne firme, i njihovi evropski snabdevači. Znanje je najbolje dostupno na mestu njegovog porekla.”⁶⁰ Ovakva investiciona strategija važi, u pravilu i za državne i za privatne kineske firme, i ukazuje da je, prema kineskim standardima, rast evropske privrede spor pa nema ni investicija koje bi se na njega oslanjale. „Kineske državne kompanije su usmerene ka razvijenim ekonomijama na jakim investicionim osnovama, kulturnom bliskošću i niskim nivoima domaće konkurencije i vlasničkih prava u cilju proširenja njihove tržišne veličine. Obrnuto, njihova potreba za imovinom nacija u razvoju je pokretana prirodnim

57 Ibid. p. 18.

58 Ibid., p. 18.

59 Ibid., p. 19.

60 Jeremy Clegg, and Hinrich Voss, “Inside the China-EU FDI Bond”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, p. 105.

resursima, nižim nivoima vlasničkih prava i mogućnošću za trgovinske odnose.”⁶¹ Pri tome, postojanje kineske etničke zajednice u nekoj zemlji ima važnu privlačnu ulogu.

Polazeći od logične povezanosti ugovora o ekonomskoj saradnji, koje Kina ima zaključene sa brojnim zemljama, i kineskih OFDI, jedno istraživanje je, moguće, dalo realnije objašnjenje determinanti koje određuju njihove pravce. „Uticaj ekonomske baze je ekonomski mnogo smisleniji od bogatstva resursima zemlje destinacije. Rezultati takođe pokazuju da je, suprotno popularnoj percepciji, verovatnije da će investicije povezane sa ekonomskom saradnjom Kine ići u zemlje sa niskim nivoom korupcije što je povezano sa kvalitetom institucija uopšte. Slaba je podrška hipotezi, ako je uopšte ima, da Kina favorizuje poslovanje sa zemljama gde su ograničena politička prava.”⁶²

Kao primer investiranja u susedstvu može poslužiti Australija. Australija ima vrlo otvorenu politiku prema prilivu FDI, uključujući i resursni sektor, jer se smatra da su one u velikoj meri doprinele da njen rudarski sektor bude najefikasniji u svetu. Kineske OFDI u Australiji, uglavnom državnih kompanija, beleže naročito brz rast od početka globalne finansijske krize. „Australija je najveća pojedinačna destinacija za kineske spoljne investicije. U 5 godina do 2010, procenjeno je da je US\$ 34 milijardi investirano u australijske projekte od strane kineskih preduzeća, najznačajnije u resursni sektor.”⁶³ Procenjuje se da su kineske investicije u Australiju znatno uspešnije od prosečnih kineskih OFDI. Imajući u vidu izuzetno velike finansijske i investicione mogućnosti kineskih državnih kompanija, sa jedne strane, i veličinu australijske ekonomije, sa druge, razumljivi su i otpori koji se s tim u vezi javljaju kod dela australijske javnosti. Osim Australije, Kina ima izuzetno dobru i razvijenu saradnju sa zemljama iz bližeg okruženja.

Treći karakterističan primer je Afrika. I pored čestih tvrdnji da je za Kinu Afrika važna samo zbog energenata, podaci pokazuju da je ona, u tom pogledu, drugima višestruko važnija: od ukupnog afričkog izvoza nafte i gasa, 2007.

61 Luke Hurst, “Comparative Analysis of the Determinants of China’s State-owned Outward Direct Investment in OECD and Non-OECD Countries”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 89.

62 Sumon Kumar Bhaumik, and Catherine Yap Co, “China’s economic cooperation related investment: An investigation of its direction and some implications for outward investment”, *China Economic Review*, No. 1, 2011, p. 85.

63 Peter Drysdale, “A New Look at Chinese FDI in Australia”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 54–55.

godine je na Evropsku uniju otpadalo 36%, na SAD 33%, dok je u Kinu odlazilo 9%. Inače je karakteristika kineskih OFDI njihova visoka koncentracija u zemljama u razvoju, tako da je još 2007. godine Kina bila glavni izvoznik kapitala u afričke zemlje u razvoju.

Trgovina između Kine i Afrike je doživela ubrzani rast od 2000. godine, kada je iniciran Kinesko-afrički forum za saradnju (China-Africa Cooperation Forum). Kina je, na konkretnom planu, omogućila brojne pogodnosti za izvoz iz afričkih zemalja; 2005. godine je ukinula carine na 196 uvoznih pozicija za 28 najmanje razvijenih afričkih zemalja, da bi u julu 2007. izuzeće od carina proširila na 454 pozicije afričkog izvoza u Kinu. Između ostalih, ovim izuzećima su bili obuhvaćeni: susam, bakarni proizvodi, ovčije kože, poljoprivredni proizvodi, tekstil i odeća, drveni nameštaj, proizvodi lake industrije, mehanički i elektro proizvodi. Na taj način je najveći deo afričkog izvoza u Kinu bio slobodan. Rezultat je bio sledeći:⁶⁴ ukupna trgovina Kine sa Afrikom je porasla sa US\$ 10,6 milijardi u 2000. godini na US\$ 18 milijardi u 2003, US\$ 30 milijardi u 2004, US\$ 40 milijardi u 2005, US\$ 55 milijardi u 2006, i US\$ 73 milijarde u 2007. U 2005. godini je Kina postala najveći izvoznik u Subsaharsku Afriku.

Iako su u dosadašnjoj strukturi trgovine dve trećine afričkog izvoza u Kinu bili nafta, rude i minerali, Kina je afričkim partnerima obezbedila značajne iznose pomoći, preferencijalnih kredita i povoljnih komercijalnih kredita.

„Kineski investitori su osnivali *joint venture* sa lokalnim investitorima širom kontinenta u brojnim sektorima, posebno u sektoru nafte, poljoprivredi, agrobiznisu, tekstilu i sektorima lake industrije. Afričke vlade su snažno podržavale kineske FDI u poljoprivredi, koje su doprinele sigurnosti u proizvodnji hrane. U najvećem delu, ove investicije su pomogle podizanju rasta GDP širom Afrike.”⁶⁵ Izgleda, po mnogome, da su afričke zemlje prepoznale saradnju sa Kinom kao mnogo korisniju i korektniju nego što je to slučaj sa starim kolonijalnim silama i SAD. A to baš i nije bilo teško. Kinesko-afrička ekonomska saradnja pokazuje karakteristike uzajamne korisnosti, što je za nerazvijene zemlje izuzetno važno. Treba uvažiti nastojanja kineske države, ali ne treba zanemariti u tim odnosima ni doprinos kineskih kompanija, u ovom

64 Podaci preuzeti iz: Hany Besada, *et al.*, “China’s Growing Economic Activity in Africa”, NBER Working Paper 14024, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2008, p. 6.

65 Hany Besada, *et al.*, “China’s Growing Economic Activity in Africa”, NBER Working Paper 14024, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2008, p. 11.

slučaju pretežno privatnih. „Jedna tvrdnja koja podržava ovo je da su kineske firme bile uspješne u obezbeđivanju uporedivih infrastrukturnih projekata po cenama između 25 i 50 procenata nižim od cena drugih stranih investitora.”⁶⁶

Još je 2001. godine preko 1.600 kineskih firmi bilo aktivno u Africi (od toga samo 100 državnih a većina privatnih), a 2009. godine kineske investicije u Africi su iznosile više od US\$ 1,44 milijardi sa akumuliranim stokom investicija većim od US\$ 8 milijardi.⁶⁷ Kao podrška prvobitnoj hipotezi da kineska država ima presudnu ulogu u investicionoj politici u inostranstvu, i pored preovlađujućeg broja privatnih investitora u Africi, mogu poslužiti i sledeći podaci: „Prekomorke kineske mreže i programi spoljne pomoći Kineske Vlade su igrali vrlo važnu ulogu u olakšavanju investiranja kineskih privatnih preduzeća u Africi. Skoro 30 procenata investicija kineskih privatnih preduzeća je podržala lokalna kineska poslovna mreža i više od 15 procenata projektima kineske spoljne pomoći.”⁶⁸

U relevantnoj literaturi, navode se tri glavne vlasničke prednosti kineskih privatnih firmi koje investiraju u Africi: prvo, tehnologije malog opsega, menadžerske veštine i iskustvo sa standardizovanim proizvodima; drugo, snažno preduzetničko iskustvo i veštine; i treće, jake veze sa diversifikovanom kineskom industrijom i tržištem.

Simbolično bismo ovu investicionu aktivnost privatnih kineskih kompanija mogli nazvati pilot projektom, a po svemu sudeći, i na osnovu državne podrške, realizacijom dela državne strategije Kine. Naime, predviđa se da će u narednoj deceniji i kasnije brojni kineski proizvodni kapaciteti, uglavnom oni koji ne zahtevaju visoko kvalifikovani rad, biti preseljeni u inostranstvo. Kao njihova prirodna destinacija se javlja Afrika i regioni sličnog razvojnog nivoa. Proširenje kineskih filijala u Africi i etničkih poslovnih mreža predstavlja dobru osnovu za realizaciju takve strategije.

Na kraju, i objektivnosti radi, treba uvažiti sledeći zaključak: „Kineske OFDI dostižu manje od svojih potencijala u poređenju sa onima iz drugih glavnih izvora FDI, uz datu veličinu Kine, mesto u svetskoj ekonomiji, i njeno obilje.”⁶⁹

66 Ibid., p. 12.

67 Hong Song, “Chinese Private Direct Investment and Overseas Chinese Network in Africa”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, p. 111.

68 Ibid., p. 124.

69 Shiro Armstrong, “Assessing the Scale and Potential of Chinese Investment Overseas: An Econometric Approach”, op. cit., p. 35.

Ima dosta smisla razmotriti jedan od pokretača kineskih OFDI, i modalitete njihove podrške. Radi se o energetske, rudnim i mineralnim resursima u inostranstvu. Da bismo uopšte razumeli red veličina, uvid u osnovne energetske bilansne podatke Kine je neophodan.

U energetske sektoru Kine, situacija je sledeća. Potvrđene rezerve sirove nafte u Kini su 5,08 miliona barela dnevno (procene za 2011), dok je proizvodnja 4,073 miliona barela dnevno.⁷⁰ Pošto je potrošnja 9,4 miliona barela dnevno, izvoz 506.500 barela dnevno, uvoz sirove nafte je dostigao iznos od 5,08 miliona barela dnevno (procene za 2011).

Potvrđene rezerve prirodnog gasa u Kini iznose 800 milijardi m³. Godišnja proizvodnja je 102,5 milijardi m³, potrošnja 129 milijardi m³, izvoz 3,21 milijarda m³, tako da uvoz dostiže 30 milijardi m³ (procene za 2011).

Proizvodnja električne energije u Kini je bila 4.604 milijarde kWh, potrošnja 4.693 milijardi kWh (2011), izvoz 19,06 milijardi kWh, a uvoz 55,45 milijardi kWh (2010).⁷¹

U kontekstu razmatranja ove vrste kineskih OFDI, neizbežno je predstaviti aktivnost Razvojne banke Kine (China Development Bank - CDB), koja je osnovana 1994. godine sa još nekoliko sektorskih, da bi nakon finansijske krize koja je pogodila azijske zemlje 1997. i 1998. godine, više bila okrenuta komercijalnom i profitnom poslovanju (nominalno je postala komercijalna banka od kraja 2008. godine). Njen ulazak na velika vrata međunarodnog finansijskog tržišta započeo je od 2002. godine.

Podrška CDB državnim firmama koje investiraju u energetske i prirodne resurse u inostranstvu odvija se putem tri kanala: prvo, obezbeđivanjem finansijskih sredstava; drugo, finansiranjem razvoja transportne energetske infrastrukture; treće, „CDB obezbeđuje kredite stranim energetske i rudarske kompanijama, posebno onim koje kineskim firmama nude dugoročne ugovore o snabdevanju, više vlasničke pozicije i ugovore o proizvodnji opreme.”⁷²

Prvi kredit tog tipa odobren je 2003. Sinochemu, u iznosu od US\$ 215 miliona, kao podrška za preuzimanje kompanije Atlantis (filijala norveškog

70 Uobičajena mera za rezerve, eksploataciju i transport sirove nafte u svetu je: barel dnevno (bbl/day), pri čemu bbl označava *oil barrel* (koji iznosi: 42 US gallons, ili: 158, 9873 litara nafte). U Evropi je više u upotrebi mera: tona.

71 Izvor podataka: portal CIA: <https://www.cia.gov/>

72 Erica Downs, *Inside China, Inc: China Development Bank's Cross-Border Deals*, Washington, DC: The Brookings Institution, John L. Thornton China Center Monograph Series, No. 3, March 2011, p. 28.

Petroleum Geo-Services - PGS), sa aktivom u Omanu, Tunisu i UAR. CDB je finansirala i sledeća preuzimanja kompanija u inostranstvu: China National Petroleum Corporation - CNPC je kupila Petrokazakhstan za US\$ 4,2 milijarde 2005. godine, CITIC Group 2006. kupuje kazahstansko naftno vlasništvo kanadske kompanije Nations Energy za US\$ 1,9 milijardi, a China Petrochemical Corporation (Sinopec) preuzima 97% udela u ruskom Udmurtneft za US\$ 3,5 milijardi. Pored toga, CDB je 2009. povećala petogodišnji kredit po preferencijalnim kamatama u iznosu od US\$ 30 milijardi kompaniji CNPC za dalja preuzimanja firmi u inostranstvu. Reč je, očigledno, o izvanredno visokim iznosima finansijske podrške.

U okviru drugog kanala podrške, CDB je finansirala sledeće energetske projekte: naftovod Kazahstanu - Kina, odobrena je US\$ 8,1 milijarda za izgradnju Centralnoazijskog gasovoda, koji ide od Turkmenistana (preko Uzbekistana i Kazahstana) do Kine, krajem 2010. godine je odobren kredit vladi Mijanmara u iznosu od US\$ 2,4 milijarde, namenjen finansiranju izgradnje gasovoda od Mijanmara do provincije Junan.

Preko trećeg kanala podrške, CDB je, na primer, 2006. produžila raniji kredit od US\$ 330 miliona na jedanaestogodišnji, po fiksnoj kamatnoj stopi od 6,5%, dok je kineski partner China Minmetals Corporation obezbedila US\$ 220 miliona, stranom partneru Corporación Nacional de Cobre de Chile (Codelco). Ugovorom je predviđeno da će čileanska kompanija, u periodu od petnaest godina, prodavati 55.750 tona bakra kineskom partneru godišnje po tržišnoj ceni, uz opciju da kineska kompanija preuzme 25% vlasništva u Gaby mine, koja je u vlasništvu Codelco. Tokom 2009, CDB je obezbedila značajne kredite energetskim kompanijama i bankama u Rusiji, Brazilu i Turkmenistanu. O veličini i opsegu kreditnih poslova CDB može poslužiti primer kredita koji su odobreni ruskim kompanijama: US\$ 15 milijardi za Rosneft i US\$ 10 milijardi za Transneft. Takođe i kredit od US\$ 10 milijardi brazilskoj kompaniji Petrobras. Od 2007. godine, ukupni krediti koje je CDB odobrila venecuelanskoj Bank for Economic and Social Development (BANDES) prelaze iznos od US\$ 28 milijardi.

Treba naglasiti da iako je CDB prvenstveno stvorena za finansijsku podršku državnim kompanijama, ona jedan deo svojih aktivnosti usmerava i na firme koje nisu državne. Tako je CDB, na primer, član grupe koja je 2009. odobrila kredit u iznosu od US\$ 1,1 milijarde australijskoj kompaniji Woodside Petroleum za LNG projekt.⁷³ Takođe je, kao član grupe, početkom 2010. godine CDB odobrila kredit

73 LNG (*liquified natural gas*) – tečni prirodni gas.

u iznosu od US\$ 1,95 milijardi konzorcijumu PNG LNG (pod vođstvom Exxon Mobil) za LNG projekt u Papui Novoj Gvineji, ubrzo pošto je konzorcijum zaključio kupoprodajni ugovor sa kineskom kompanijom Sinopec.⁷⁴

5. ZAKLJUČCI

Osnova intenzivne investicione aktivnosti u Kini poslednjih decenija bila je domaća štednja, stanovništva i korporativna, kao i u drugim uspešnim zemljama Istočne i Jugoistočne Azije. Model dinamičnog ekonomskog rasta, zasnovan na otvorenosti kineske ekonomije za FDI i izvoz, postepeno se transformiše, da bi u budućnosti bio oslonjen na znanje i napredne tehnologije.

Obiman i dinamičan priliv FDI u Kinu imao je uglavnom pozitivne efekte na razvoj domaće ekonomije, ali takođe i određene negativne i štetne po lokalne firme. Pokazalo se ponovo da iskorišćenje potencijalnih pozitivnih efekata koje FDI sobom nose zavisi od apsorpcione sposobnosti lokalnih firmi da ih iskoriste, usvoje i unaprede. Posle nekoliko decenija impresivnog ekonomskog rasta Kine, moglo bi se oceniti da su IFDI u najvećoj meri odigrale svoju ulogu.

Na drugoj strani, investiciona aktivnost kineskih kompanija u inostranstvu beleži brz rast i pored relativno malog obima u poređenju sa najrazvijenijim industrijskim zemljama. Kineske OFDI su vezane za tokove i distribuciju izvoza, pribavljanje energetske, rudne i mineralne resurse, i imaju snažnu finansijsku podršku države.

BIBLIOGRAFIJA

1. Abraham, Filip, Konings, Jozef, and Slootmaekers, Veerle, "FDI spillovers in the Chinese manufacturing sector", *Economics of Transition*, 18, No.1, 2010, pp. 143–182.
2. Antevski, Miroslav, *Regionalna ekonomska integracija u Evropi*, Beograd, M. Antevski, 2008.
3. Antevski, Miroslav, ed., *Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experiences*, Belgrade: Institute of International Politics and Economica, 2011
4. Akyüz, Jilmaz, "Export Dependence and Sustainability of Growth in China", *China & World Economy*, No. 1, 2011, pp. 1–23.

74 Podaci o kreditnim aktivnostima CDB preuzeti iz: Erica Downs, *Inside China, Inc: China Development Bank's Cross-Border Deals*, Washington, DC: The Brookings Institution, John L. Thornton China Center Monograph Series, No. 3, March 2011.

5. Armstrong, Shiro, “Assessing the Scale and Potential of Chinese Investment Overseas: An Econometric Approach”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 22–37; DOI j.1749-124X.2011.01248.x
6. Besada, Hany, Wang, Yang, and Whalley, John, “China’s Growing Economic Activity in Africa”, NBER Working Paper 14024, 2008, Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research
7. Bhaumik, Sumon Kumar, and Co, Catherine Yap, “China’s economic cooperation related investment: An investigation of its direction and some implications for outward investment”, *China Economic Review*, No. 1, 2011, pp. 75–87.
8. Branstetter, Lee, and Foley, C. Fritz, “Facts and Fallacies about U.S. FDI in China”, NBER Working Paper 13470, 2007, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research
9. Chao, Chi-Chur, Laffargue, Jean-Pierre, and Yu, Eden, “The Chinese saving puzzle and the life-cycle hypothesis: A revaluation”, *China Economic Review*, No. 1, 2011, pp. 108–120.
10. Chen, Yufen, “Impact of Foreign Direct Investment on Regional Innovation Capability: A Case of China”, *Journal of Data Science*, No. 5, 2007, pp. 577–596.
11. Cheung, Yin-Wong, and Suny, Xingwang Qian, “Empirics of China’s Outward Direct Investment”, *Pacific Economic Review*, No. 3, 2009, pp. 312–341; doi: 10.1111/j.1468-0106.2009.00451.x
12. Ching, H. Steve, Hsiao, Cheng, Wan, Shui Ki, and Wang, Tongsan, “Economic Benefits of Globalization: The Impact of Entry to the WTO on China’s Growth”, *Pacific Economic Review*, No. 3, 2011, pp 285–301; doi: j.1468-0106.2011.00548.x
13. Clegg, Jeremy, and Voss, Hinrich, “Inside the China-EU FDI Bond”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 92–108; DOI j.1749-124X.2011.01252.x
14. Downs, Erica, *Inside China, Inc: China Development Bank’s Cross-Border Deals*, Washington, DC: The Brooking Institution, John L. Thornton China Center Monograph Series, No. 3, March 2011, Internet: www.brookings.edu /16.11.2012./
15. Drysdale, Peter, “A New Look at Chinese FDI in Australia”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 54–73; DOI j.1749-124X.2011.01250.x
16. Egger, Peter, and Nelson, Douglas, “Foreign Partners and Finance Constraints: The Case of Chinese Firms”, *World Economy*, No. 5, 2011, pp. 687–706; DOI: 10.1111/j.1467-9701.2011.01348.x
17. Faeth, Isabel, “Determinants of Foreign Direct Investment – A Tale of Nine Theoretical Models”, *Journal of Economic Surveys*, No. 1, 2009, pp. 165–196; doi: 10.1111/j.1467-6419.2008.00560.x
18. Fu, Xiaolan, “Foreign Direct Investment, Absorbitive Capacity and Regional Innovation Capabilities, Evidence from China”, Paris: OECD, VII OECD Global Forum on International Investment, 27–28 March 2008

19. Girma, Sourafel, Gong, Yundan, and Görg, Holger, “Foreign Direct Investment, Access to Finance, and Innovation activities in Chinese Enterprises”, *World Bank Economic Review*, No. 2, 2008, pp. 367–382.
20. Havrylchyk, Olena, and Poncet, Sandra, “Foreign Direct Investment in China: Reward or Remedy?”, *World Economy*, No. 11, 2007, pp. 1662–1681.
21. He, Canfei, “Foreign Manufacturing Investment in China, The Role of Industrial Agglomeration and Industrial Linkages”, *China & World Economy*, No. 1, 2008, pp. 82–99; DOI j.1749-124X.2008.00101.x
22. Hong, Junjie, and Chin, Anthony T.H., “Modeling the location choices of foreign investments in Chinese logistics industry”, *China Economic Review*, 18, No. 4, 2007, pp. 425–437.
23. Horioka, Charles Yujji, “Aging and Saving in Asia”, *Pacific Economic Review*, No. 1, 2010, pp. 46–55; doi: 10.1111/j.1468-0106.2009.00489.x
24. Hale, Galina, and Long, Cheryl, “Are There Productivity Spillovers from Foreign Direct Investment in China?”, *Pacific Economic Review*, No. 2, 2011, pp. 135–153; DOI: j.1468-0106.2011.00539.x
25. Huang, Yiping, and Wang, Bijun, “Chinese Outward Direct Investment: Is There a China Model?”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 1–21; DOI j.1749-124X.2011.01254.x
26. Hurst, Luke, “Comparative Analysis of the Determinants of China’s State-owned Outward Direct Investment in OECD and Non-OECD Countries”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 74–91; DOI j.1749-124X.2011.01251.x
27. Information Office of the State Council The People’s Republic of China, *China’s Peaceful Development*, Beijing, Foreign Languages Press Co. Ltd, September 2011
28. IMF, *Balance of Payments and International Investment Position Manual*, Sixth Edition (BPM6), Washington, DC: International Monetary Fund, 2009.
29. Jin, Furong, Lee, Keun, and Kim, Yee-Kyoung, “Changing Engines of Growth in China, From Exports, FDI and Marketization to Innovation and Exports”, *China & World Economy*, No. 2, 2008, pp. 31–49; DOI DOI 10.1111/j.1749-124X.2008.00105.x
30. Lin, Faqin, “Labor Quality and Inward FDI: A Firm-level Empirical Study in China”, *China & World Economy*, No. 3, 2011, pp. 68–86; DOI j.1749-124X.2011.01243.x
31. Lin, Ping, Liu, Zhuomin, and Zhang, Yifan, “Do Chinese domestic firms benefit from FDI inflow? Evidence of horizontal and vertical spillovers”, *China Economic Review*, No. 4, 2009, pp. 677–691.
32. Luo, Lajun, Brennan, Louis, Liu, Chang, and Luo, Yuze, “Factors Influencing FDI Location Choice in China’s Inland Areas”, *China & World Economy*, No. 2, 2008, pp. 93–108; DOI j.1749-124X.2008.00109.x
33. Modigliani, Franco, and Cao, Shi Larry, “The Chinese Saving Puzzle and the Life-Cycle Hypothesis”, *Journal of Economic Literature*, No. 1, 2004, pp. 145–170.

34. Motohashi, Kazuyuki, “R&D Activities of Manufacturing Multinationals in China: Structure, Motivations and Regional Differences”, *China & World Economy*, No. 6, 2010, pp. 56–72; DOI j.1749-124X.2010.01220.x
35. Qi, Jianhong, Zheng, Yingmei, Laurenceson, James, and Li, Hong, “Productivity Spillovers from FDI in China: Regional Differences and Threshold Effects”, *China & World Economy*, No. 4, 2009, pp. 18–35; DOI j.1749-124X.2009.01156.x
36. Shen, Chung-Hua, Lu, Chin-Hwa, and Wu, Meng-Wen, “Impact of Foreign Bank Entry on the Performance of Chinese Banks”, *China & World Economy*, No. 3, 2009, pp. 102–121; DOI j.1749-124X.2009.01153.x
37. Song, Hong, “Chinese Private Direct Investment and Overseas Chinese Network in Africa”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 109–126; DOI j.1749-124X.2011.01253.x
38. Song, Ligang, Yang, Jidong, and Zhang, Yongsheng, “State-owned Enterprises’ Outward Investment and the Structural Reform in China”, *China & World Economy*, No. 4, 2011, pp. 38–53; DOI j.1749-124X.2011.01249.x
39. Sun, Sizhong, “Heterogeneity of FDI Export Spillovers and Its Policy Implications: The Experience of China”, *Asian Economic Journal*, No. 4, 2010, pp. 289–303; DOI: j.1467-8381.2010.02042.x
40. Sun, Yifei, Du, Debin, and Huang, Li, “Foreign R&D in Developing Countries: Empirical Evidence from Shanghai, China”, *China Review*, No. 1, 2006, pp. 67–91.
41. Whalley, John, and Xin, Xian, “China’s FDI and Non-FDI Economies and the Sustainability of Future High Chinese Growth”, NBER Working Paper 12249, 2006, Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research
42. WTO, *Trade Policy Review, Report by the Secretariat: China*, WT/TPR/S/264, 8 May 2012, Geneva, WTO, 2012
43. Zeng, Ka, and Eastin, Joshua, *Greening China: The Benefits of Trade and Foreign Direct Investment*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2011
44. Zhao, Guoqing, and Zhang, Zhongyuan, “Uncovering the Relationship between FDI, Human Capital and Technological Progress in Chinese High-technology Industries”, *China & World Economy*, No. 1, 2010, pp. 82–98; DOI j.1749-124X.2010.01182.x

Dr. Miroslav ANTEVSKI

**CHINA: FLOWS AND EFFECTS
OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS**

ABSTRACT

The paper analyses international flows and effects of a form of investment capital in case of China. Apart from the fact that they are a form of imports of foreign savings as a source of investment capital, foreign direct investments are rightly considered one of the potentially most significant factors of economic growth and international transfer of technology and knowledge. The empirical research has confirmed that such their potential, this also including the degree of its utilisation, depends on the absorption capacity of the host country. China has recorded the greatest rates of economic growth in the last decade and its response to challenges of the global economic crisis has been the most successful. Also, China is the largest investment area in the world and the inflow of foreign direct investments is very significant, resulting from the attractiveness of the Chinese economy itself and measures for attracting foreign investments. The Chinese experience with the effects of foreign direct investment has been multiple, being both positive and negative, and it is very useful for other countries. On the other side, Chinese investments abroad have recorded fast growth rates, although their scope is still small in comparison to those of the most developed countries and they are present only in trade flows.

Key words: China, economic growth, investments, effects

Jelena STOJŠIĆ¹

UDK: 342.717
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 4, str.
Izvorni naučni rad
Oktobar 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1204507S

POVREDE LJUDSKIH PRAVA – ODGOVORNOST MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE ILI DRŽAVA ČLANICA

APSTRAKT

Iako međunarodne organizacije, kao subjekti međunarodnog prava, imaju obavezu da poštuju osnovna ljudska prava u svom delovanju, veoma mali broj organizacija su ugovornice međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, za razliku od članica organizacija koje su ugovornice mnogih. Kako međunarodne organizacije preduzimaju sve više aktivnosti koje za posledicu mogu imati, i često imaju, kršenje ljudskih prava, postaje očigledan problem pitanje kom forumu mogu žrtve da se obrate radi utvrđivanja odgovornosti međunarodne organizacije. Evropski sud za ljudska prava i Evropski sud pravde su kroz svoju praksu razvili mogućnost indirektno kontrole akata međunarodnih organizacija, preko kontrole akata članica koji proističu iz obaveza iz članstva u tim organizacijama. Rad polazi od pretpostavke da je takva kontrola delotvorna i da popunjava prazninu u međunarodnom sistemu utvrđivanja odgovornosti za kršenja ljudskih prava aktima međunarodnih organizacija, u kojem je odgovornost za kršenja ljudskih prava i dalje, suštinski, odgovornost država.

Ključne reči: međunarodne organizacije, država članica, međunarodna odgovornost, ljudska prava, međunarodni protivpravni akt, Evropski sud za ljudska prava, Evropski sud pravde.

¹ Jelena Stojšić, studentkinja doktorskih studija, Pravni fakultet u Beogradu. E-mail adresa: stojsicjelena@gmail.com.

UVOD

Međunarodne organizacije su danas sve više uključene u operacije očuvanja mira i vojne akcije, veliki broj organizacija učestvuje u kreiranju međunarodne politike, uključene su i u upravljanje određenim teritorijama, a sve to dovodi do situacija u kojima ljudska prava (politička, građanska, ekonomska, socijalna i kulturna) mogu biti ugrožena ili povređena aktima, operacijama ili politikama međunarodnih organizacija.² Dakle, nije sporno da aktivnosti međunarodnih organizacija mogu imati za posledicu kršenja ljudskih prava. Ali, postavlja se pitanje, da li i, ako da, po kom osnovu, za međunarodne organizacije važe obaveze poštovanja ljudskih prava? Šta je izvor ovih obaveza čije kršenje može aktivirati međunarodnu odgovornost organizacija?

Kao preliminarno pitanje mora se rešiti problem obavezanosti međunarodnih organizacija ljudskim pravima, budući da većina organizacija, sa izuzetkom Evropske unije (u daljem tekstu: EU), nije članica međunarodnih instrumenata o zaštiti ljudskih prava. U davanju odgovora na ovo pitanje, mora se početi od međunarodnopravnog subjektiviteta međunarodnih organizacija i njegovih pravnih posledica, kao i od razmatranja u kojoj meri je pravo ljudskih prava ugovornog karaktera, odn. u kojoj meri čini deo običajnog prava i/ili opštih pravnih principa. Jedan deo autora smatra da međunarodna ljudska prava imaju status međunarodnog običaja i svoj stav zasnivaju na tvrdnji da je široko usvajanje i stalna potvrda osnovnih ljudskih prava Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima³ doprinela da ta pravila, ili bar većina njih, postanu deo međunarodnog običajnog prava.⁴ Dakle, kao međunarodno običajno pravo ljudska prava obavezuju međunarodne organizacije kao i ostale subjekte međunarodnog prava. Drugi autori smatraju da su ljudska prava postala opšti principi međunarodnog prava, u skladu sa čl. 38/1c Statuta Međunarodnog suda pravde, koji ne zahtevaju praksu država kao potvrdu,

2 Primera radi, Ujedinjene nacije, između ostalog, predvode bezbednosne snage u Libiji, a takođe vrše privremenu bezbednosnu misiju na Kosovu. NATO predvodi Međunarodne snage za podršku bezbednosti (ISAF) u Avganistanu od 2003, i takođe učestvuje u bezbednosnim snagama na Kosovu (KFOR).

3 UN General Assembly, Resolution A/217 (III), *Universal Declaration of Human Rights*, UN Doc. A/RES/3/217 A, 10 December 1948.

4 Hurst Hannum, *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*, 25 *Georgia Journal of International and Comparative Law* (1995–1996), p. 287–395; Christian Tomuschat, *Human Rights: Between Idealism and Realism*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 4; Theodor Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Clarendon Press, Oxford, 1989, pp. 94–96.

već su izraz moralnih i ljudskih težnji izraženih u pravnoj formi.⁵ Nadalje, neke odredbe prava ljudskih prava su postale imperativne norme (npr. zabrana rasne diskriminacije), a opšte je potvrđeno da *jus cogens* norme obavezuju međunarodne organizacije na isti način kao i ostale međunarodne subjekte. Pravni okvir međunarodnog prava ljudskih prava je izvorno ustanovljen za države. Ukoliko se krene od stava koji je potvrđen u praksi Međunarodnog suda pravde (u daljem tekstu: MSP),⁶ i koji je opšteprihvaćen u savremenoj doktrini,⁷ da su međunarodne organizacije subjekti međunarodnog prava i da, kao takve, podležu svim obavezama koje imaju na osnovu opštih pravila međunarodnog prava, svojih Statuta i međunarodnih ugovora čije su članice, zaključuje se da međunarodne organizacije mogu postati obavezane ljudskim pravima na osnovu različitih izvora: kroz svoje konstitutivne instrumente, putem običajnih pravnih pravila i opštih pravnih principa ili pristupanjem međunarodnom instrumentu za zaštitu ljudskih prava. Posebno, neke odredbe o zaštiti ljudskih prava obavezuju kao imperativne norme. Tako je i Komitet Udruženja za međunarodno pravo koji se bavio odgovornošću međunarodnih organizacija u svom Izveštaju istakao da „kada međunarodne organizacije donose i implementiraju odluke koje se tiču upotrebe sile, privremenog upravljanja teritorijom, preduzimanja prinudnih mera i sprovođenja mirovnih operacija, kao i u slučaju primene nevojnih prinudnih mera i sankcija, moraju imati u vidu obaveze poštovanja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.“⁸

Nagoveštaj razvoja prakse pristupanja međunarodnih organizacija instrumentima za zaštitu ljudskih prava izaziva pitanja u vezi sa odnosom

5 Bruno Simma and Philip Alston, *The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles*, 12 *Australian Yearbook of International Law* (1988–1989) p. 82.

6 *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1949; *Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between WHO and Egypt*, ICJ Advisory opinion, 1980; *Difference relating to immunity form legal process of a special rapporteur of the Commission on Human Rights*, Advisory opinion, I.C.J. Reports 1999.

7 Chittharanjan Félix Amerasinghe, *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, p. 83; Henry Schreiers and Niels Blokker, *International Institutional Law*, 3rd revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1995, p. 975; David Bowett, *The Law of International Institutions*, 4th edition, Stevens and Sons, London, 1982; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, 6th ed., Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 649.

8 *Accountability of International Organizations*, Final report, Berlin Conference, International Law Association, 2004, p.22, <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/9>, 01/04/2012.

ovakve prakse i principa specijalnosti međunarodnih organizacija.⁹ Prvi koraci ka pristupanju EU ugovorima o ljudskim pravima su bili preduzeti u okviru Saveta Evrope: 1997. Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini¹⁰ je prva konvencija u okviru Saveta Evrope koja je predviđala pristupanje Evropske zajednice, predviđeno je dodavanje stava 3 u okviru člana 20 kojim bi se regulisao način glasanja, tako što bi Unija imala onoliko glasova koliko je članica koje su potpisnice Konvencije i koje su prenele na Uniju nadležnost u oblastima pokrivenim Konvencijom, a ne bi glasala ukoliko je konkretno pitanje izvan dodeljenih nadležnosti, ali, tadašnja, Evropska zajednica joj nije pristupila; 1999. usvojeni su amandmani na Konvenciju o zaštiti pojedinaca u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti kojima je omogućeno pristupanje Evropske zajednice i prilagođavanje procedure glasanja da obuhvati situaciju kada Zajednica glasa u ime članica u pitanjima u kojima je na nju prenet nadležnost. Lisabonski ugovor predviđa pristupanje Evropskoj konvenciji. Zalaganja postoje da Unija pristupi i Revidiranoj evropskoj socijalnoj povelji (1996) i Ženevskoj konvenciji o statusu izbeglica (1951). Takođe, postavlja se pitanje da li organizacije čije polje delovanja ne uključuje aktivnosti na polju ljudskih prava (npr. međunarodne finansijske institucije) imaju obavezu da štite ili na drugi način nadziru poštovanje ljudskih prava.¹¹ Ljudska prava se ne pominju u konstitutivnim instrumentima Međunarodnog

9 Detaljnije u: Olivier De Schutter, *Human rights and the rise of international organizations: the logic of sliding scales in the law of international responsibility*, 28 January 2008, Research carried out by the Interuniversity Attraction Poles programme funded by the Belgian Science Policy IAP VI/06 – <http://www.iap6/cpdr.ucl.ac.be>, Working Paper-PAI VI/06-FDI/HD-1), 23/03/2012.

10 *Convention on Human Rights and Biomedicine* CETS No. 164, opened for signature in Oviedo, on 4 April 1997.

11 Odnosom međunarodnih finansijskih institucija (MFI) i ljudskih prava bavila se i doktrina i mogu se izdvojiti različiti stavovi. Postoje autori koji zastupaju stav da MFI imaju obavezu da pažljivo razmotre da li njihovi postupci mogu imati negativne efekte na ljudskoprava građana u državama kojima odobravaju pomoć (P. Klein, 'La responsabilité des organisations financières internationales et les droits de la personne', *Revue Belge de Droit International* (1999) p. 97. (navedeno prema Olivier De Schutter, *Human rights and the rise of international organizations: the logic of sliding scales in the law of international responsibility*, op. cit, fn. 36). Drugi autori smatraju da uticaj koji MFI imaju na države kojima pozajmljuju sredstva čini neodrživom tezu da njihova aktivnost ne podrazumeva i odgovornost za kršenja ljudskih prava izazvana ekonomskim odlukama (Margot E. Salomon, 'International Economic Governance and Human rights Accountability', in Margot E. Salomon, A. Tostensen and W. Vandenhole, eds., *Casting the Net Wider: Human rights, Development and New Duty-Bearers*, Intersentia, Antwerp, 2007, p. 27).

monetarnog fonda (*International Monetary Fund*), Međunarodne banke za obnovu i razvoj (*International Bank for Reconstruction and Development*), Udruženja za međunarodni razvoj (*International Development Association*). Predstavnici Međunarodnog monetarnog fonda su zauzeli stav da je to posledica nepostojanja ovlašćenja ove organizacije u vezi sa ljudskim pravima, a Međunarodna banka za obnovu i razvoj da Banka nema ulogu kao promoter i zaštitnik ljudskih prava, već da je to primarno obaveza država članica i drugih nefinansijskih institucija kao što su regionalna tela za zaštitu ljudskih prava i nadzorna tela Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UN). I u okviru Programa UN za razvoj (*United Nations Development Program*) zauzet je stav da Program nema nikakvu normativnu niti nadzornu ulogu u odnosu na ljudska prava.¹²

Nadležnost međunarodnih organizacija je ograničena, tj. one mogu delovati samo pod uslovom i u meri u kojoj su im dodeljena ovlašćenja od strane članica. Pristupanjem ugovorima o ljudskim pravima, organizacije mogu preuzeti obaveze da se uzdrže od preduzimanja akata koji su suprotni standardima tih ugovora, i u tim slučajevima – negativnih obaveza, ne postavlja se pitanje njihove nadležnosti. S druge strane, ukoliko ugovori obavezuju na preduzimanje akata, nadležnost međunarodnih organizacija igra ulogu. Svakako da se pristupanjem međunarodnom ugovoru međunarodna organizacija obavezuje da poštuje odredbe ugovora u okviru svojih dodeljenih nadležnosti tj. ne van okvira principa specijalnosti, i to važi i za organizacije čije nadležnosti su isključivo finansijske prirode.

Ovaj stav je potvrdila i Radna grupa koja je razmatrala posledice pristupanja EU Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Evropska konvencija)¹³ istakavši da pristupanje Unije Konvenciji neće ni na koji način izmeniti raspodelu nadležnosti između Unije i članica. S pravne strane gledišta, pristupanje Unije Evropskoj konvenciji je ograničeno na pitanja nad kojima Unija ima nadležnost, tj. neće imati za posledicu proširenje nadležnosti Unije niti ustanoviti opštu nadležnost Unije za osnovna prava. Dakle, pristupanje međunarodnom instrumentu za zaštitu osnovnih prava može imati uticaja samo na vršenje ovlašćenja koja su međunarodnoj organizaciji dodelile članice.

12 *UNDP Strategic Plan 2008–2011, Accelerating Global Progress on Human Development*, Executive Board of the UNDP and the United Nations Population Fund, UN Doc. DP/2007/43/Rev.1, 22 May 2008.

13 *European Convention*, Final report of Working Group II, doc. CONV 354/02 (22 October 2002), p. 13.

USPOSTAVLJANJE ODGOVORNOSTI MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA ZA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Problem koji se javlja usled sve većeg razvoja aktivnosti međunarodnih organizacija jeste nemogućnost odgovornosti za kršenja ljudskih prava, jer su, za sada sa malim izuzecima, samo države potpisnice ugovora o zaštiti ljudskih prava. Prenos nadležnosti u vezi sa zaštitom ljudskih prava sa država na međunarodne organizacije nosi rizik da akti međunarodnih organizacija ostanu bez ikakve kontrole i da prenos nadležnosti ne prati i odgovornost. Kada se želi učiniti operativnim koncept odgovornosti za kršenja ljudskih prava aktima međunarodnih organizacija, dolazi se do dve mogućnosti:¹⁴

- odgovornost članica za akte organizacije kojima se krše ljudska prava, ali to bi uslovalo potrebu jače kontrole država nad odlučivanjem organizacije i ostavljanje prava članicama da ne poštuju odluke organizacije, čime bi organizacije bile onemogućene da efektivno vrše svoje funkcije;¹⁵ ili
- obaveza međunarodnih organizacija da štite ljudska prava, što bi dovelo do postupanja izvan konstitutivnog instrumenta za pojedine organizacije (pre svega međunarodne finansijske institucije).

Nacrt pravila o međunarodnoj odgovornosti međunarodnih organizacija Komisije UN za međunarodno pravo (u daljem tekstu: Komisija)¹⁶ predviđa odgovornost međunarodne organizacije za sopstveni protivpravni akt (čl. 6–9), odgovornost međunarodne organizacije u vezi sa aktom države (čl. 14–18), kao i odgovornost države u vezi sa aktom međunarodne organizacije (čl. 58–62). Odeljkom V Nacrta su definisane posebne okolnosti koje dovode do odgovornosti članice i mogućnosti zanemarivanja odvojenog pravnog

14 Olivier De Schutter, *Human rights and the rise of international organizations: the logic of sliding scales in the law of international responsibility*, op. cit.

15 Takođe, jedna od posledica posedovanja sopstvenog međunarodnopravnog subjektiviteta jeste da međunarodne organizacije ne stupaju u obaveze svojih članica, čak i u slučaju prenosa nadležnosti, bar što se tiče oblasti ljudskih prava (Evropski sud pravde je pojasnio da je, u odnosu na prava i obaveze proistekle iz GATT-a, Evropska zajednica zamenila članice kao relevantan činilac (Joined Cases 21/72 to 24/72 *International Fruit Company and Others* ('International Fruit') 1972 E.C.R. 1219). To znači da se korpus obaveza u vezi sa zaštitom ljudskih prava međunarodne organizacije može razlikovati od korpusa obaveza članica, te članica ne može se odgovarati za kršenje pravila koje je ne obavezuje.

16 Komisija za međunarodno pravo je 2011. usvojila tekst Nacrta članova nakon drugog čitanja (A/CN.4/640). Nacrt ima za cilj da kodifikuje postojeća opšta pravila i praksu vezanu za međunarodnu odgovornost međunarodnih organizacija, kao i da formuliše pravila u nedostatku prakse (progresivan razvoj), <http://www.un.org/law/ilc/>, 16/03/2012.

subjektiviteta međunarodne organizacije. Cilj je sprečiti države da se skrivaju iza „vela“ organizacije čije su članice, kad postoji određena „pozitivna“ akcija članica u vezi sa protivpravnim aktom organizacije, i davanje mogućnosti trećim, povređenim, stranama da se pozovu na odgovornost članica.¹⁷

Povrede ljudskih prava, kao akt koji bi se, prema pravilima Nacrta,¹⁸ mogao pripisati međunarodnoj organizaciji, ne bi mogao, u većini slučajeva, uspostaviti odgovornost međunarodne organizacije u praksi zbog nedostatka foruma koji bi nad organizacijom uspeo da uspostavi nadležnost. Veće mogućnosti u praksi daju članovi kojima se predviđa odgovornost članica za akt međunarodne organizacije. Ukoliko članica dominira i vrši stvarni i neposredni uticaj nad činjenjem međunarodnog protivpravnog akta organizacije, tada se akt države pripisuje državi, a ne organizaciji, u skladu sa čl. 59 Nacrta. Komisija zastupa stav da samo učešće u procesu odlučivanja (npr. glasanje) unutar organizacije ne predstavlja pomoć, kontrolu ili prinudu. Ovakav stav je drugačiji, i povoljniji za države, od stava koji je zauzeo Komitet UN za ekonomska, kulturna i socijalna prava- da države članice Pakta, kao i relevantne UN specijalizovane agencije, treba da učine posebne napore da osiguraju zaštitu osnovnih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u programima i politikama, a posebno se odnosi na članice međunarodnih finansijskih institucija, kao što je MMF.¹⁹ Ovo je bilo formulisano kao obaveza sredstava, a Izveštajem 2000. godine je postavljena kao obaveza rezultata, tj. da države članice imaju obavezu da osiguraju da njihovi akti preduzeti u svojstvu članica međunarodnih organizacija uzmu u obzir pravo na zdravlje, a posebno bi

17 Većinski stav jeste da princip odgovornosti članica za akte organizacije samo na osnovu članstva, čak i ako bi protivpravni akt protivpravan i za članicu da joj se može pripisati, nije dovoljno ustanovljen u međunarodnom pravu. To potvrđuje i Institut za međunarodno pravo, u svojoj rezoluciji iz 1995. godine, u kojoj se u članu 6/a potvrđuje da ne postoji opšte pravilo međunarodnog prava po kojem članice, samo na osnovu članstva, mogu biti odgovorne za međunarodni protivpravni akt organizacije (*Legal Consequences for Member States of the Non-fulfilment by International Organizations of their Obligations towards Third Parties*, *Annuaire de l' Institut de Droit International*, vol. 66-II (1996), p. 445). Isti stav prihvata i Komisija za međunarodno pravo u komentaru na član 62 Nacrta. Samo u izuzetnim okolnostima, posebno kad se desi akt (pozitivna akcija) države, članice mogu biti odgovorne za protivpravne akte organizacije. Upravo Deo V Nacrta predviđa odgovornost članica za akte organizacije pod određenim okolnostima, i ovi članovi predstavljaju kompromis između odgovornosti članica na osnovu članstva i tradicionalnog gledišta neodgovornosti članica.

18 Čl. 6-9 Nacrta.

19 *International technical assistance measures* (Art. 22), General Comment No. 2 (1990), U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights UN doc. E/1990/23, par. 9.

članice međunarodnih finansijskih institucija trebalo da ovo pravo uzmu u obzir pri formulisanju kreditnih i politika pozajmica.²⁰

Čl. 61 Nacrta, koji predviđa odgovornost članice u slučaju izbegavanja izvršenja međunarodne obaveze zloupotrebom odvojene pravne ličnosti organizacije, je direktno proistekao iz prakse Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP), upravo da bi se regulisale situacije prenosa nadležnosti sa članice na međunarodnu organizaciju, i omogućilo uspostavljanje odgovornosti države članice. Tekst ovog člana glasi:

„Odgovornost države članice u slučaju izbegavanja izvršenja obaveze

- 1. Država članica međunarodne organizacije biće međunarodno odgovorna ukoliko, koristeći se okolnošću da organizacija ima nadležnost u pogledu predmeta obaveze koja je obavezuje, izbegne tu obavezu navodeći organizaciju da počinu akt koji bi, da ga je počinila članica, predstavljao kršenje te obaveze.*
- 2. Stav 1 se primenjuje bez obzira da li je počinjeni akt protivpravan i za organizaciju.“*

Ovaj član ima za cilj da osigura praksu kojom će se prenos nadležnosti na organizacije vršiti kada je sigurno da će se one vršiti u skladu sa prethodnim obavezama članica, i ne znači da adresat obaveze države postaje organizacija.

Član 62 Nacrta je odraz običajnih pravnih pravila međunarodnog prava, tj. odgovornost je posledica izričitog ili implicitnog prihvatanja akata organizacije kao sopstvenog i nije posledica članstva u organizaciji, kao što ni prihvatanje ne mora obavezno da proističe iz konstitutivnog instrumenta, odnosno odgovornost proističe iz određenog ponašanja članice u odnosu na treće, povređene, strane. Odgovornost članice po osnovu ovog člana ne zamenjuje, već dopunjava odgovornost organizacije. Tekst člana 62 glasi:

„Odgovornost države članice međunarodne organizacije za međunarodni protivpravni akt međunarodne organizacije

- 1. Država članica međunarodne organizacije je odgovorna za međunarodni protivpravni akt te organizacije ako:*
 - a) prihvati odgovornost za takav akt u odnosu na povređenu stranu, ili*

²⁰ *The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), General Comment No. 14 (2000), U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, U.N. Doc. E/C.12/2000/4 (2000), par. 39 („ u vezi sa zaključenjem drugih međunarodnih sporazuma, države ugovornice treba da vode računa da ti sporazumi ne utiču negativno na pravo na zdravlje“).*

b) je navela povređenu stranu da se osloni na njenu odgovornost.

2. Međunarodna odgovornost države koja nastane na osnovu stava 1 smatra se supsidijarnom.“

Dakle, imajući u vidu Nacrt, kao danas najautoritativniji izvor pravila o međunarodnoj odgovornosti međunarodnih organizacija, države članice međunarodne organizacije mogu snositi odgovornost za protivpravni akt te organizacije jedino ukoliko postoji određena aktivnost članice u vezi sa protivpravnim aktom organizacije (prihvatanje akta, zloupotreba organizacije, vršenje odlučujućeg uticaja), nikako samo po osnovu članstva. Imajući u vidu da je Nacrt i dalje u fazi stvaranja, i da predložena pravila mogu pretrpeti izmene, ipak je nesumnjivo da pravila Nacrta oslikavaju preovlađujuću praksu, što je potvrdio i Specijalni izvestilac.²¹

IMPLEMENTACIJA ODGOVORNOSTI MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA ZA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA - ODGOVORNOST ČLANICA

Iako priznat i danas nesporan, princip odgovornosti međunarodnih organizacija za kršenja ljudskih prava nailazi na prepreke u praksi. Ne postoji međunarodni sud koji ima opštu nadležnost nad međunarodnim organizacijama, a nacionalni sudovi su obično sprečeni u postupanju zbog imuniteta međunarodnih organizacija. To dovodi do toga da je povređena strana potpuno prepuštena dobroj volji međunarodne organizacije da se podvrgne mehanizmu utvrđivanja odgovornosti. Poslednjih godina uočava se pomak u međunarodnoj i nacionalnoj praksi koja se zasniva na principu pristupa sudu povlačenjem imuniteta i davanjem mogućnosti pojedincima da pokrenu postupke u kojima se mogu preispitati akti međunarodne organizacije.

Međunarodna nadzorna tela, uspostavljena instrumentima za zaštitu ljudskih prava, drže države odgovornim za akte međunarodnih organizacija čije su članice - npr. Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava postavlja obavezu članicama da osiguraju da politike i praksa međunarodnih organizacija budu u skladu sa obavezama država po Paktu, a isto zahtevaju i Evropska Komisija i ESLJP- pred kojim je odgovornost za kršenja Konvencije i dalje odgovornost država.

21 *Responsibility of international organizations*, Report of the Sixty-third session, A/66/10, Chapter V, 2011, p. 1–4, International Law Commission, <http://www.un.org/law/ilc/>, 16/03/2012.

Evropski sud za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava može da odlučuje jedino o odgovornosti država ugovornica Evropske konvencije. Evropska konvencija je stupila na snagu 1950. godine, i u odnosu na većinu država Evropske unije prethodila je pristupanju Uniji. Pristupanje EU imalo je za posledicu prenos jednog dela suverenih ovlašćenja sa članica na organizaciju, a vršenje tih ovlašćenja može uticati na ljudska prava, koja su i međunarodne organizacije obavezne da poštuju i štite.

Prenos ovlašćenja podrazumeva da su države obavezne da postupe u skladu sa obavezama koje za njih proističu iz vršenja prenetih ovlašćenja od strane organizacije,²² i neprihvatljivo je da takva praksa postane sredstvo izbegavanja međunarodnih obaveza članica, ali to se ne može postići lišavanjem organizacije mogućnosti da obaveže svoje članove ili omogućavanjem da organizacija deluje van okvira svog mandata.

Prvobitno isključivo ekonomski fokus evropske integracije danas više ne postoji, budući da je transformacija od modela integracije tržišta do društva građanstva donela sa sobom potrebu uzimanja u obzir socijalnih i humanističkih elemenata, a koji su rezultirali stvaranjem sistema zaštite ljudskih prava unutar Unije.²³ EU se kroz svoje zakonodavne i izvršne akte pojavljuje kao potencijalni kršitelj ljudskih prava, i Evropski sud pravde (u daljem tekstu: ESP) je razvio interni kontrolni mehanizam zasnovan na ustavnim tradicijama zajedničkim članicama i odgovarajućim međunarodnim instrumentima, pre svega Evropskoj konvenciji. Ali, i dalje nema spoljnog kontrolnog mehanizma, budući da EU još nije pristupila Konvenciji. Ipak, ESLJP je vremenom razvio doktrine koje mu omogućavaju da vrši nadzor nad aktima EU i članica pri sprovođenju komunitarnog prava. Lisabonskim ugovorom, koji predviđa pristupanje Evropskoj konvenciji, interni kontrolni sistem ESP će biti dopunjen sistemom ESLJP kao spoljnim.

Evropski sud za ljudska prava je imao priliku da se u postupcima izjašnjava o aktima ili propustima međunarodnih organizacija, posebno EU, bilo kao posebnim pitanjima bilo kao o samoj suštini spora, ali ipak u granicama svoje

22 Za razliku od delegiranja ovlašćenja, gde nemaju takvu obavezu i gde u svakom trenutku mogu povući dato ovlašćenje; razlikovanje je objasnio Dan Sarooshi, *International Organizations and their exercise of sovereign powers*, Oxford University Press, Oxford, 2005, chapter 5, sect. II (p. 58-64).

23 Adam Balfour, *Application of the European Convention on Human Rights by the European Court of Justice*, Harvard Law School, http://lsr.nellco.org/harvard_students/4, 2005, p. 9, 19/04/2012.

nadležnosti određene Konvencijom. Akti Unije ne mogu biti predmet preispitivanja pred ovim Sudom, budući da Unija, još uvek, nije ugovornica Konvencije (za razliku od Svetske trgovinske organizacije čija je Unija ugovornica i gde se pred panelima raspravljalo o njenoj odgovornosti). Ipak, Sud je preko razmatranja odgovornosti članica za kršenja Konvencije uspeo da uspostavi indirektnu kontrolu nad aktima Unije. Osnovni princip koji Sud primenjuje u slučajevima koji se tiču odnosa članica i međunarodne organizacije jeste da transfer ovlašćenja na međunarodnu organizaciju nije nekompatibilan sa Konvencijom ukoliko ta organizacija pruža isti stepen zaštite ljudskim pravima kao Konvencija.²⁴ Jedini slučaj u kome se u meritumu raspravljalo o odgovornosti države za navodne povrede ljudskih prava aktima međunarodne organizacije je bio *Matthews v. United Kingdom*,²⁵ koji je Sud zasnovao na prethodno pomenutom principu i u kojem je istakao da odgovornost države za obaveze iz Konvencije ne prestaje prenosom ovlašćenja.

Sve članice EU su i ugovornice Evropske konvencije, ali nije i sama Unija, iako preuzima aktivnosti koje utiču na ljudska prava, posebno komunitarna legislativa može da utiče na primenu Konvencije od strane članica EU, za šta se članice mogu pozvati na odgovornost pred ESLJP. Članice EU su bile prinuđene da brane svoje zakonodavstvo koje je bilo obaveza direktno proistekla iz članstva u EU- u nekoliko slučajeva pred Komisijom i Sudom postavljeno je pitanje da li članica EU može biti odgovorna za meru čiji nije neposredni tvorac.²⁶ Za ESLJP činjenica da povreda proizilazi iz vršenja EU dužnosti nije predstavljala izvinjavajući osnov.

Dakle, ugovornice Konvencije ostaju odgovorne za kršenja Konvencije aktima koji proističu iz članstva u međunarodnim organizacijama, u ovom slučaju EU. Odnosno, u slučaju da ESLJP može uspostaviti nadležnost *ratione personae*, tj. da u konkretnom slučaju postoji akt članice ili vezanost akta za teritoriju ili organe članice, država može biti odgovorna za kršenja Konvencije ponašanjem koje je njena obaveza kao članice EU.²⁷ Za Sud činjenica da

24 *M & Co. v. Federal Republic of Germany* (App. no. 13258/87), Judgment of 09.01.1990, par. 46, 52.

25 *Matthews v United Kingdom* (App.24833/94), Judgment of 18 February 1999, par. 32.

26 *CFDT v European Communities*, Application 8030/77, [1978], p. 1; *M & Co v. Germany*, op.cit.; *Matthews v. the United Kingdom*, op.cit. p. 305; *S.A. Dangeville v. France*, App No.36677/97, (16 April 2002), ECHR p. 71.

27 *Matthews v UK*, op.cit; *Waite and Kennedy v. Germany*, Application No. 26083/94, Judgment 18 February 1999; *Beer and Regan v. Germany*, Application No. 28934/95, Judgment 18-02-1999 ; *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland*, Application No: 45036/98, judgment of 30-06-2005.

članica može biti obavezana po osnovu članstva na određeno ponašanje prema organizaciji ne podrazumeva da se njeno ponašanje ima pripisati organizaciji, a ne njoj.²⁸ Stav ESLJP, koji je potvrdio i ESP, jeste da organi članica nisu *de facto*, ili kvazi, organi Unije, i ne deluju kao takvi. To je potvrdila i Komisija za međunarodno pravo²⁹ u čijem izveštaju je navedeno da je, imajući u vidu trenutnu praksu, pogodnije smatrati da se nije izdvojilo posebno pravilo da kada organi članica implementiraju obavezujuće akte EU deluju kao organi Unije. Međutim, Sud je sam sebe ograničio u ovom slučaju, tako da se u razmatranje odgovornosti članice upušta tek ako je utvrđeno da organizacija ne pruža osnovnim pravima zaštitu ekvivalentnu zaštiti Konvencije. Ukoliko pretpostavka ekvivalentne zaštite, koja važi za EU, nije oborena, Sud će smatrati da nema kršenja Konvencije niti odgovornosti države. Dakle, Sud ne isključuje mogućnost međunarodne odgovornosti država članica EU u slučaju primene komunitarnih akata, jer u tim situacijama Konvencija ostaje primenljiva. Okolnost da navodna povreda Konvencije ima koren u primeni akta usvojenog u okviru Unije ima uticaj samo na stepen kontrole koju sprovodi ESLJP odn. da li će se pretpostavka ekvivalentne zaštite potvrditi. Za Sud, vršenje obaveza iz članstva u drugooj međunarodnoj organizaciji je legitiman opšti interes koji može opravdati mešanje u osnovna prava. Ista pretpostavka će važiti i kad nema akta članice, ali je predstavka usmerena na strukturni nedostatak u unutrašnjem poretku organizacije koji je nesaglasan sa Konvencijom, jer Sud stoji na stanovištu da su ugovornice Konvencije slobodnom voljom ušle u kasnije ugovorne odnose i pristupile međunarodnim organizacijama, dakle da su nad tim izborom imale potpunu kontrolu, a da su morale voditi računa o svojim obavezama po Konvenciji.³⁰ Dakle, ESLJP svojom praksom potvrđuje opšteprihvaćen stav, istaknut i od strane Komisije za međunarodno pravo, da članice ne snose odgovornost za akt organizacije samo po osnovu članstva, već je potrebna određeno „pozitivno“ delovanje članice da bi se mogla uspostaviti njena odgovornost.

Kada su se pred ESLJP pojavili slučajevi koji su se odnosili na kršenja Konvencije aktima mirovnih snaga pod kontrolom međunarodne organizacije,

28 *M & Co v. Germany*, op.cit.: izvršenjem presude ESP organi Nemačke nisu delovali kao kvazi-komunitarni organi i i dalje su podvrgnuti kontroli Suda i drugih organa Konvencije.

29 *Report on the work of its fifty-seventh session* (2 May to 3 June and 11 July to 5 August 2005), Official Records, Sixtieth Session, Supplement No. 10 (A/60/10), International Law Commission, <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2005/2005report.htm>, 16/03/2012.

30 *Gasparini v Italy and Belgium*, Application No. 10750/03, Admissibility Decision of 12 May 2009.

ali sastavljenim od nacionalnih trupa, Sud se upustio u pripisivanje ponašanja da bi ustanovio nadležnost *ratione personae*.³¹ Ovakav pristup je uslovljen činjenicom da akti u pitanju nisu preduzeti na teritoriji respondentata, niti su bili posledica akta organa respondentata, ili je reč o aktu respondentata u odnosu na koji on nije imao diskreciju u izvršavanju.³² Tada se smatra da postoji samo delovanje organizacije, a nad organizacijom Sud, još uvek, nema nadležnost. Tada Sud odbacuje predstavku kao *ratione personae* neprihvatljivu i ne upušta se u dalje razmatranje.

Može se zaključiti da Evropski sud za ljudska prava zauzima veoma oprezne pozicije kada ima mogućnost da se izjasni o aktuelnim pitanjima međunarodnog prava, držeći se strogo svoje nadležnosti.

Treba imati u vidu da akti koje će preduzimati EU u okviru zajedničke spoljne i bezbednosne politike neće moći biti predmet kontrole od strane ESLJP jer neće uključivati akte i propuste članica Unije, već samo akte Unije. To je posebno važno za buduće misije koje će se sprovesti u okviru zajedničke spoljne i bezbednosne komunitarne politike. Kršenja Konvencije od strane trupa

31 *Behrami and Behrami v France; Saramati v France, Germany and Norway* 45 EHRR SE10, *Beric v Bosnia and Herzegovina*, 46 EHRR SE6; *Boivin v 34 Member States of the Council of Europe*, Application No. 73250/01, Admissibility Decision of 9 September 2008; ovakav postupak Suda je kritikovan od strane doktrine koja je isticala da se Sud mogao proglasiti nenadležnim prostim pozivanjem na čl. 1 Konvencije.

32 Na primer, Slučaj *Boivin* ESLJP se razlikovao od *Bosphorusa* jer se ni u jednom trenutku države respondentata nisu uključili direktno ili indirektno u spor, i nijedan akt ili propust tih država ili njihovih organa se ne može smatrati da dovodi do njihove odgovornosti po Konvenciji. U slučaju *Kokkelvisserij v The Netherlands* (48 EHRR SE18) aplikantu je bila odobrena licenca za lovljenje kukolja u Severnom moru, na koju je prigovor stavila holandska organizacija za životnu sredinu, što je dovelo do postupka pred holandskim sudovima, u kojima je aplikant učestvovao kao zainteresovana strana. Holandski sud se obratio ESP, pošto je u pitanju bilo tumačenje direktive o staništima, a aplikant je zahtevao da dostavi pismenu izjavu na mišljenje generalnog pravobranioaca, što mu je bilo uskraćeno i on se obartio ESLJP. Za razliku od *Connolly v 34 Member States of the Council of Europe* (Application No. 73274/01, Admissibility Decision of 9 December 2008), Sud je našao da se uskraćivanje može pripisati Holandiji, ali ga je razlikovao u odnosu na *Boivin* jer je aplikacija u ovom slučaju zasnovana na intervenciji ESP koju je zahtevao domaći sud, i to isključuje neumešanost respondentata. U *Beer & Regan* i *Waite & Kennedy* aplikant se obratio nacionalnim sudovima, a ne internom mehanizmu rešavanja sporova kao u *Connolly* - to je navelo Sud da zaključi da nema akta države. U slučaju *Bosphorus*, ESLJP je našao da mešanje Irske u pravo na imovinu, koje je posledica postupanja po komunitarnoj uredbi (dakle sekundarne legislative) nije rezultat vršenja diskrecionih ovlašćenja od strane organa Irske u primeni te uredbe, već posledica ispunjanja obaveza koje proističu iz članstva u međunarodnoj organizaciji, tj. iz komunitarnog prava. Ali, akt Irske je uzet u razmatranje jer je preduzet na njenoj teritoriji od strane njenih organa.

pod komandom EU neće se moći pripisati članicama i sve predstavke će biti proglašavane nedopuštenim. Postavlja se pitanje kom sudu će se žrtve moći obratiti, dok Unija ne pristupi Konvenciji.

Evropski sud pravde

EU zastupa stav da obaveze poštovanja ljudskih prava za nju proističu iz njenog sopstvenog internog pravnog poretka, ali se onda postavlja pitanje da li iste takve obaveze za EU mogu proisticati i iz opšteg međunarodnog prava. Da bi imala zaštitu pred ESP, pojedina ljudska prava moraju biti „prihvaćena kao komunitarna“, i to zavisi od slučaja do slučaja, a do sada se ESP pozivao samo na Evropsku konvenciju odn. praksu ESLJP.³³ Nalaženje osnova obaveze zaštite ljudskih prava u komunitarnom poretku je očekivano imajući u vidu nastojanje Suda pravde da istakne i potvrdi supremaciju komunitarnog prava i njegovu partikularnost u odnosu na opšte međunarodno pravo.³⁴

Dva su osnovna stuba zaštite ljudskih prava unutar komunitarnog poretka - ESP i Evropska konvencija. Imajući u vidu čl. 6/ 2,3 Ugovora o funkcionisanju EU (prethodno čl. 6/2 Ugovora o EU) , ESP indirektno primenjuje Evropsku konvenciju, izdvajanjem opštih principa ovog instrumenta i primenjujući ih kao komunitarne principe. U skladu sa trendom „komunitarizacije“ osnovnih prava, ističe se da ESP ne primenjuje Konvenciju, već opšte principe komunitarnog prava. Između ESP i ESLJP postoji neformalni odnos „učtivosti“ i saradnje tj. ESP primenjuje principe komunitarnog prava na način koji odgovara suštini Konvencije kako je tumači ESLJP. Ovakav odnos dovodi do pojave divergentnih tumačenja Konvencije, budući da nema formalne veze između ova dva suda, a najčešće se javljaju kada Sud pravde odlučuje o identičnom pitanju pre Suda za ljudska prava, i tada samostalno tumači Konvenciju primenjujući teleološki metod koji podrazumeva širenje ciljeva Zajednice i uzimanje u obzir socijalnih i ekonomskih komponenti, za razliku od ESLJP koji vodi računa samo o ljudskim pravima. Dakle, u slučaju kada ESP pogrešno tumači Konvenciju, pojedinac nema mogućnost da se obrati ESLJP radi preispitivanja ove odluke i zaštite svojih prava. Bar ne dok EU ne pristupi Konvenciji.

33 Videti: Mišljenje pravobranioca u: Case C–159/90, *SPUC v. Grogan* [1991] ECR I–4685, par. 30. Takođe, pravobranilac Slynn je istakao da „Konvencija pruža smernice ESP kada se poziva na osnovne pravne principe kao deo komunitarnog prava, iako sama Konvencija nije obavezujuća i nije deo komunitarnog prava“. Isto u Cases 60–61/84, *Cinéthèque SA and Others v. Fédération Nationale des Cinémas Français* [1986] 1 CMLR 365, at. 379.

34 *Kadi (Yassin Abdullah) & Al Barakaat International Foundation v Council and Commission*, C-402 & 415/05P, 2008, ECR I-6351.

EU, kao međunarodna organizacija, može za izvor svojih obaveza imati i interni poredak i međunarodno pravo. Bez obzira što ESP međunarodno pravo ljudskih prava ne vidi kao izvor obaveza za EU, sa aspekta međunarodnog prava EU je kao subjekt međunarodnog prava podvrgnuta pravilima međunarodnog prava.³⁵

Postoje stavovi da EU stupa, po osnovu sukcesije, u ugovore svojih članica u odnosu na čiji predmet je na Uniju prenet nadležnost. Takav zaključak se može izvesti i iz prakse ESP, ali samo kada se radi o isključivim nadležnostima Unije.³⁶ Ipak, Sud nije obaveze EU u pogledu ljudskih prava razmatrao sa aspekta sukcesije, već je obavezu zaštite izveo iz samog komunitarnog poretka.

Kadi presuda je jedna od najznačajnijih koje je doneo Evropski sud pravde, a koja se tiče zaštite osnovnih prava unutar komunitarnog poretka.³⁷ Postupci koje su pokrenuli odvojeno gospodin Kadi i fondacija Al Barakat spojeni su u jedan pred ESP, a tužioci su se žalili na kršenje prava na pravično suđenje jer nisu imali nikakve mogućnosti da se izjasne povodom stavljanja na listu lica povezanih sa terorizmom (Bin Ladenom). Stavljenje na listu je izvršeno rezolucijama Saveta bezbednosti UN, koje je EU preuzela u svoje uredbe, a tužioci su smatrali da je Unija dužna da postupa u skladu sa sopstvenim standardima zaštite osnovnih prava i uspostavi interni kontrolni mehanizam, čiji bi krajnji rezultat bio ispravljanje nedostatka na nivou UN. ESP je usvojio navode tužioca i poništio uredbu u delu koji se odnosi na

35 Moshe Hirsch, *The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties, Some Basic Principles* (1995), p. 17; Henry Schermers and Niels Blokker, *International Institutional Law*, op.cit., p. 1572–1591.

36 *Nederlandse Spoorwegen v. Inspecteur der invoerrechten en Accijnzen* [1975] ECR 1439; *Cases 267/81 & 269/81, Amministrazione delle Finanze dello Stato v. SPI and SAMI* [1983] ECR 801. 55 UNTS 194. <http://www.wto.org>, visited 28 June 2005.

37 Najvažnije pitanje koje se postavilo u *Kadi* slučaju jeste pitanje odnosa međunarodnog pravnog poretka u okviru UN-a i domaćeg, komunitarnog poretka, a odgovor na ovo pitanje će utvrditi domašaj sudske kontrole koju komunitarni sudovi mogu da vrše u odnosu na zakonitost komunitarnih mera kojima se implementiraju sankcije UN-a. Sud prve instance i ESP su po ovom pitanju zauzeli suštinski suprotne pozicije, detaljnije videti u Maria Tzanou, *Case-note on Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P Yassin Abdullah Kadi & Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union & Commission of the European Communities*, *German Law Journal*, Vol. 10 No. 02, 2009; Branko M. Rakić, *Evropski sud pravde između ljudskih prava i borbe protiv terorizma – odnos međunarodnog i evropskog prava*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, godina LVII, 2/2009; Nikolaos Lavranos, *The Impact of the Kadi Judgment on the International Obligations of the EC Member States and the EC*, September 18, 2009, *Yearbook of European Law*, available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1475156>; Ramses A. Wessel, *The Kadi Case: Towards a More Substantive Hierarchy in International Law?*, *International Organizations Law Review* 5 (2008), p. 323–327.

njih. Sud se u svom pristupu pitanju kršenja prava lica za koja se sumnja da su povezana sa međunarodnim terorizmom primarno fokusirao na zaštitu tih osnovnih prava od strane komunitarnog poretka. Time je delovao kao zaštitnik osnovnih prava u komunitarnom poretku.

Na značaj zaštite ljudskih prava unutar komunitarnog poretka ukazuje i činjenica da se povodom nje ESP upustio u sudsku kontrolu (*judicial review*) komunitarnih akata kojima se implementiraju *erga omnes* obaveze ustanovljene Rezolucijom Saveta bezbednosti UN donetim na osnovu Glave VII Povelje, kao i činjenica da je zaštitu osnovnih prava ESP svrstao u principe koji čine same osnove komunitarnog pravnog poretka (*the very foundations of the Community legal order*). ESP je našao da obaveze članica po osnovu Povelje UN ne mogu imati prednost nad tim principima, odn. da uopšte ne mogu imati uticaja, ni dejstva, unutar komunitarnog poretka pa ih tako ni ovaj Sud ne uzima u obzir pri oceni legalnosti komunitarnih akata.³⁴ Znači, svaka mera koju članice Unije preduzmu van okvira komunitarnog poretka u cilju izvršenja sopstvenih obaveza proisteklih iz Povelje UN, moraju biti saglasne sa komunitarnim pravom.

Kao posledica autonomne prirode komunitarnog pravnog poretka i potrebe obezbeđenja poštovanja prava, ESP konstantno vrši potpunu sudsku kontrolu svih mera koje preduzimaju komunitarne institucije i članice, čak i one koje su usvojene u cilju implementacije obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora i/ili odluka međunarodnih organizacija, kao što je npr. Savet bezbednosti UN i njegove rezolucije. Na taj način se Evropski sud pravde širi na univerzalni nivo i postavlja nečlanicama EU, i međunarodnim organizacijama, evropske vrednosti i standarde po pitanju zaštite osnovnih prava. Lavranos³⁹ smatra da je to korisno i da će unaprediti zaštitu osnovnih prava u svetu. Posebno imajući u vidu da ESLJP zauzima popustljive stavove u odnosu na UN, NATO i članice EU. Za razliku od ESP, ESLJP se nije upustio u indirektnu ocenu akata UN-a, pravdajući svoj stav posebnim ciljevima, funkcijama i univerzalnošću ove međunarodne organizacije.⁴⁰

Iako ESP u ovom slučaju, za razliku od ECHR, nije utvrđivao odgovornost međunarodne organizacije, pa time ni njenih članica, ukazao je na potencijalno kršenje međunarodnog prava (normi o zaštiti ljudskih prava) koje za posledicu

38 Oni se cene jedino u odnosu na komunitarni poredak, jer međunarodno pravo ne deluje na istoj „pravnoj ravni“ sa njim.; Mišljenje pravobranioca Maduro, *Kadi*, op.cit, par. 39.

39 Nikolaos Lavranos, *The Impact of the Kadi Judgment on the International Obligations of the EC Member States and the EC*, op.cit.

40 *Behrami v France*, op. cit.

može, i mora, imati odgovornost, u ovom slučaju UN, a onda se dolazi do pitanja kako tu odgovornost utvrditi. Za sada, imajući u vidu ranije navedene razloge koji se odnose na nedostatak foruma ili drugih oblika ugovornih nadzornih mehanizama, jedini put bi bio preko odgovornosti članica, u skladu sa pravilima Nacrta. Takođe, zahtev da akti članica Unije, čak i kada su posledica postupanja po Rezolucijama Saveta bezbednosti, budu u skladu sa komunitarnim principima zaštite osnovnih prava, omogućava da ESP indirektno ocenjuje poštovanje standarda zaštite ljudskih prava druge međunarodne organizacije, preko akata članica.

ZAKLJUČAK

Međunarodne organizacije su dužne da, u skladu sa granicama sopstvenih ovlašćenja, i obavezujućim pravilima međunarodnog prava, poštuju i izvršavaju obaveze u vezi sa zaštitom ljudskih prava. Kršenjem ovih obaveza stvaraju se uslovi za primenu sekundarnih pravila međunarodnog prava o utvrđivanju njihove međunarodne odgovornosti. U, danas, autoritativno najjačem međunarodnom dokumentu koji sadrži pravila o međunarodnoj odgovornosti međunarodnih organizacija, predviđena je odgovornost države/država članica i/ili nečlanica za akte međunarodne organizacije. Time je potvrđena potreba takvog definisanja dela sistema uspostavljanja međunarodne odgovornosti međunarodnih organizacija.

Upravo se u okviru oblasti ljudskih prava akti međunarodnih organizacija ocenjuju sa aspekta odgovornosti članica. To je uslovljeno realnošću u kojoj, još uvek, nema nadzornog ugovornog mehanizma kojem bi se mogle podvesti međunarodne organizacije. Primeri ovakvog funkcionisanja sistema odgovornosti međunarodnih organizacija prikazani u radu zasnivaju se na Evropskoj konvenciji i obavezama država, članica međunarodnih organizacija, u odnosu na nju. Sama Konvencija je, kao što se vidi iz rada, osnov evropskog prava ljudskih prava.

ESLjP je, strogo se držeći svoje nadležnosti, indirektno cenio akte međunarodnih organizacija sa aspekta njihove usklađenosti, odn. ekvivalentnosti sa sistemom zaštite ljudskih prava uspostavljenim Konvencijom. Ovaj Sud nije, u svojoj praksi, bio spreman da potvrdi da prenos nadležnosti na međunarodnu organizaciju oslobađa članicu odgovornosti u pogledu celokupnih obaveza koje spadaju u polje pokriveno prenetom nadležnošću. Ipak, jasno je da nije lako uspostaviti odgovornost članice u svakom konkretnom slučaju, posebno u situacijama kada je učinjeno dosta na uspostavljanju alternativnih pravnih sredstava unutar organizacije kojima bi bili zadovoljeni zahtevi Konvencije. U tim slučajevima interes osnaživanja međunarodne saradnje je postavio granice

uspostavljanju odgovornosti članica za akte organizacije. Ovaj Sud je uspostavio kontrolu nad aktima, i odlukama, međunarodne organizacije, u ovom slučaju EU, preko akata članica koji su posledica izvršavanja obaveza predviđenih tim odlukama i aktima međunarodne organizacije. Situacije kada članice primenjuju komunitarno pravo (primarno i sekundarno), Sud tretira na način koji omogućava efikasnu zaštitu ljudskih prava, a to se ne bi moglo postići pripisivanjem akata Uniji. Može se očekivati promena u ovoj praksi kada Unija pristupi Konvenciji.

ESP je svojom praksom ustanovio obavezu za Uniju da ne odstupa od sopstvenih, komunitarnih, standarda zaštite ljudskih prava, čak i u odnosu na UN. Dakle, kroz analizu akata Institucija Unije i članica ovaj Sud se, posredno, upustio u ocenu zaštite osnovnih prava na nivou UN-a. ESP je pokazao da regionalni sud može da vrši pritisak na Savet bezbednosti da promeni svoju politiku zaštite osnovnih prava. Treba imati u vidu da najnovije rezolucije Saveta bezbednosti u oblasti borbe protiv terorizma pokazuju poboljšanje u pogledu proceduralnih prava pojedinaca na koje se odnose,⁴¹ i time se smanjuje mogućnost za potencijalnu odgovornost članica.

Postavlja se pitanje da li se ovakva praksa može prihvatiti kao trajno rešenje ovih pravnih pitanja. Svakako da ne može. Za sve subjekte međunarodnog prava bi trebalo da postoji sistem odgovornosti za kršenje sopstvenih obaveza. Takođe, ovakvom praksom se stavlja prevelik teret na države, a cilj stvaranja međunarodnih organizacija je upravo unapređenje odnosa u međunarodnoj zajednici. Ali, da li ovu praksu možemo posmatrati kao dobro prelazno rešenje? Svakako da možemo, i treba, jer bi u suprotnom imali vakuum u sistemu međunarodne odgovornosti na polju zaštite ljudskih prava, što može imati šire i daleko štetnije posledice.

LITERATURA

1. *Accountability of International Organizations*, Final report, Berlin Conference, International Law Association, 2004, p.22.
2. Balfour Adam, Application of the European Convention on Human Rights by the European Court of Justice, Harvard Law School, 2005, p. 9, <http://lsr.nellco.org/harvardstudents/4>, 15/04/2012.
3. Rakić M. Branko, Evropski sud pravde između ljudskih prava i borbe protiv terorizma – odnos međunarodnog i evropskog prava, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, godina LVII, 2/2009

41 Nikolaos Lavranos, The Impact of the Kadi Judgment on the International Obligations of the EC Member States and the EC, op.cit, fn 31.

4. Simma Brunno and Alston Philip, *The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles*, 12 *Australian Yearbook of International Law* (1988–1989) p. 82.
5. Amerasinghe Chittharanjan Félix, *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, p. 83
6. Tomuschat Christian, *Human Rights: Between Idealism and Realism*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 4.
7. Sarooshi Dan, *International Organizations and their exercise of sovereign powers*, Oxford University Press, Oxford, 2005, chapter 5, sect. II (p. 58-64).
8. Bowett David, *The Law of International Institutions*, 4th edition, Stevens and Sons, London, 1982
9. *European Convention, Final report of Working Group II*, doc. CONV 354/02 (22 October 2002), p. 13
10. Schremers Henry and Blokker Niels, *International Institutional Law*, 3rd revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1995, p. 975
11. Hannum Hurst, *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*, 25 *Georgia Journal of International and Comparative Law* (1995–1996), p. 287–395.
12. Brownlie Ian, *Principles of Public International Law*, 6th ed., Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 649
13. *International technical assistance measures (Art. 22)*, *General Comment No. 2* (1990), U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights UN doc. E/1990/23), par. 9.
14. *Legal Consequences for Member States of the Non- fulfilment by International Organizations of their Obligations towards Third Parties*, *Annuaire de l' Institut de Droit Intrenational*, vol. 66-II (1996), p. 445
15. Salomon E. Margot, 'International Economic Governance and Human rights Accountability', in Salomon, E. Margot, Tostensen A. and Vandenhole W., eds., *Casting the Net Wider: Human rights, Development and New Duty-Bearers*, Intersentia, Antwerp, 2007, p. 27
16. Tzanou Maria, Case note on Joined Cases C 402/05 P & C 415/05 P Yassin Abdullah Kadi & Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union & Commission of the European Communities, *German Law Journal*, Vol. 10 No. 02, 2009
17. Hirsch Moshe, *The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties, Some Basic Principles*, Martinus Nijhoff Publishers (1995), p. 17
18. Lavranos Nikolaos, *The Impact of the Kadi Judgment on the International Obligations of the EC Member States and the EC*, September 18, 2009, *Yearbook of European Law*, available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1475156>, 25/03/2012

19. De Schutter Olivier, *Human rights and the rise of international organizations: the logic of sliding scales in the law of international responsibility*, 28 January 2008, Research carried out by the Interuniversity Attraction Poles programme funded by the Belgian Science Policy IAP VI/06 - <http://www.iap6/cpdr.ucl.ac.be>, Working Paper-PAI VI/06-FDI/HD-1, 25/03/2012
20. Wessel A. Ramses, *The Kadi Case: Towards a More Substantive Hierarchy in International Law?*, *International Organizations Law Review* 5 (2008), p. 323–327
21. *Responsibility of international organizations*, Report of the Sixty-third session, A/66/10, Chapter V, 2011, p. 1–4, International Law Commission, <http://www.un.org/law/ilc/>, 16/03/2012
22. *The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, General Comment No. 14 (2000), U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, U.N. Doc. E/C.12/2000/4 (2000), par. 39
23. Meron Theodor, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Clarendon Press, Oxford, 1989, p. 94–96.
24. *UNDP Strategic Plan 2008–2011*, Accelerating Global Progress on Human Development, Executive Board of the UNDP and the United Nations Population Fund, UN Doc. DP/2007/43/Rev.1, 22 May 2008.

Jelena STOJŠIĆ

**HUMAN RIGHTS VIOLATION – RESPONSIBILITY
OF INTERNATIONAL ORGANISATIONS
OR OF THEIR MEMBER STATES**

ABSTRACT

Although international organisations as subjects of international law are obliged to respect fundamental human rights in their acting, a very small number of them are contracting parties to international instruments for human rights protection, unlike their member states, which are contracting parties to many of them. As international organisations take more and more activities that can and often result in violation of human rights there is an obvious problem to what forum victims of those violations can turn to for determining responsibility of the international organisation. The European Court of Human Rights and the European Court of Justice have developed through their practices modalities for indirect control of acts of international organisations by controlling the acts of their member states, which result

from their duties as members of those organisations. The paper assumes that such control is efficient and that it fills the void in the international system of determining responsibility for violation of human rights through acts of international organisations according to which, the states basically keep on being responsible for violation of human rights.

Key words: international organisations, member states, international responsibility, human rights, international illegal act, European Court of Human Rights, European Court of Justice.

Nahid Islam, **THE LAW OF NON-NAVIGATIONAL USES OF INTERNATIONAL WATERCOURSES**, Kluwer Law International, 2010, pp. 502

Knjiga "Pravo korišćenja međunarodnih vodotokova u neplovidbene svrhe – mogućnosti za izgradnju regionalnog režima u Aziji" bavi se pitanjima režima međunarodnih vodotokova u savremenom međunarodnom javnom pravu uopšte, ali i na konkretnim primerima vodotokova poljoprivrednih regiona Južne i Jugoistočne Azije. Pod režimom autor podrazumeva principe, norme, pravila i postupke za donošenje odluka koje se odnose na pristup, upotrebu, deljenje i upravljanje međunarodnim vodotokovima. Naglasak autora je na prekograničnim površinskim vodama, ali se ima u vidu povezanost tih voda sa drugim sastavnim delovima hidrološkog ciklusa, kao što su rečni sliv, podzemne vode, atmosferska voda, obalne i morske vode, kao i potreba za ekosistemskim pristupom u upravljanju tim vodama da bi se postigao njihov održivi razvoj.

U uvodu knjige autor postavlja osnovnu hipotezu koju će uporno zastupati tokom celog rada. Po autoru, jedini put ka održivom razvoju međunarodnih vodotokova azijskih zemalja jeste primena režima uprave koji bi bili u skladu sa njihovim ekosistemima i poljoprivrednim društveno-ekonomskim i kulturnim kontekstima. Međunarodno pravo koje se odnosi na međunarodne vodotokove igra glavnu ulogu u potencijalnom

društvenom inženjeringu, tako što obezbeđuje normativni i proceduralni okvir ponašanju države koja teži primeni takvog režima. Efikasnost i pravičnost primene zavise od relevantnosti normativnih i proceduralnih standarda za aktuelne potrebe i stvarnosti azijskog konteksta u kome se oni primenjuju.

Autor je poreklom iz Azije, njegova ideja javlja se kao neka vrsta otpora prema dosadašnjem stanju stvari u kome je, kako sam kaže, međunarodno pravo koje se odnosilo na korišćenje međunarodnih vodotokova u neplovidbene svrhe bilo čisti proizvod zapadne civilizacije, prilagođeno u potpunosti pravnim, društveno-ekonomskim i kulturnim kontekstima zapadnog društva i zasnovano na zapadnim vrednostima koje u mnogome cene nacionalnu suverenost i teritorijalnost. Ovakav model uvezen je u azijska društva spolja, putem kolonizacije. On nije uzeo u obzir religiozne pretpostavke, društveno-kulturna uverenja niti vrednosne sisteme lokalnih zajednica koje za svoje potrebe zavise od međunarodnih vodotokova. Stoga se dogodilo da principi koji su doneli efikasne i pravične rezultate u zapadnim industrijalizovanim društvima, kao što su pravično korišćenje, dobrosusedski odnosi, optimalno korišćenje i dužnost saradnje, nisu proizveli ni približno iste rezultate u

poljoprivrednim azijskim društvima. Pored toga, tradicionalna korišćenja resursa od strane lokalnih zajednica bila su vođena na normativan i strogo pravno-formalizovan način, koji je zanemario činjenicu da njihove norme koje proizlaze iz religioznih doktrina daju zaštitu od preterane eksploatacije. Iste ove lokalne norme su stvorile i zajedničku obavezu očuvanja prirodnih resursa kao što su zemlja, voda i šume. Kroz kontinuirano pridržavanje za ove propise, i kroz značenje koje im je pridavano u životu zajednice, te religiozne pretpostavke su dobile oblik kulture.

Polazeći od ove kritike, autor predlaže jednu novu koncepciju korišćenja resursa međunarodnih vodotokova u neplovidbene svrhe u Aziji, koja bi bila više u skladu sa održivim razvojem. Iako priznaje da je održivi razvoj prihvaćen i u postojećem međunarodnom javnom pravu, autor pokušava da ovakvo stanje stvari obogati, time što iz vekovne prakse poljoprivrednih azijskih lokalnih zajednica izvlači normativne principe, koji su zasnovani mahom na religijskim uverenjima, sadrže filozofske principe koji se odnose na vezu čoveka i prirode, i time prirodno sebe nude kao sredstva za korišćenje resursa koje je u skladu sa prirodnom životnom sredinom. Ovu operaciju izvlačenja normativnih principa autor vrši pomoću praktičnih primera reka Gang i Mekong, gde pokazuje negativne posledice dosadašnje primene principa održivog razvoja, uočava njihove uzroke koje vezuje za prethodno kritikovanu recepciju principa iz zapadnih sistema, i predlaže revidirane režime koji bi uključili širu i institucionalizovanu participaciju lokalnih zajednica. Time bi se postigla veća odgovornost vlada i njenih lokalnih ogranaka, ali bi se i stvorila mreža

privatnih učesnika poput udruženja korisničkih grupa i nevladinih organizacija. Ovako široko zasnovana participacija bi omogućila demokratizaciju upravljanja resursima. U konačnom vidu, konkretna inkorporacija principa održivog razvoja u režim korišćenja vodotoka bi uspostavila parametre sadržaja međunarodnih ugovora koji regulišu njihovo korišćenje i upravljanje.

Struktura knjige podeljena je na tri dela.

U prvom delu se raspravlja o različitim kontekstima stvaranja prava na industrijalizovanom zapadu i u poljoprivrednim društvima Azije, kao i o promeni u kontekstu stvaranja prava nakon pojave koncepta održivog razvoja. Prva glava raspravlja o fundamentalno različitim društveno-kulturnim kontekstima industrijalizovanih i poljoprivrednih zemalja, jednom koji karakteriše centralizovana kontrola i drugom za koga je vezano decentralizovano učešće lokalnih zajednica. Prenošenje zapadnog pravnog modela na Aziju je, prema autoru, izazvalo nemire i raseljavanja poljoprivrednih zajednica. U ovom poglavlju se govori o tome kako je održivi razvoj kao koncept omogućio režimu međunarodnih vodotokova da pozajmi rešenja lokalnih konteksta. Druga glava raspravlja o praksi azijskih zajednica u upravljanju vodenim resursima i naglašava principe koji rukovode tu praksu. U ovoj glavi autor takođe pokazuje kontinuiran značaj participatornog pristupa upravljanju resursima, jer on ističe efikasnost, pravičnost i održivost na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

Drugi deo raspravlja o režimu međunarodnih vodotokova. Treća glava is-

tražuje klasične pravne režime među-narodnih vodotokova i pokazuje inherentnu tendenciju ovih režima ka centralizovanom upravljanju vodenim resursima. Autor smatra da ovakav pristup nije u potpunosti prikladan za upravljanje vodotokovima u poljoprivrednim zajednicama. Četvrta glava razmatra mogućnosti koje nude raznovrsni principi održivog razvoja. Uključivanje ovih principa u režime međunarodnih vodotokova služi zaštiti i očuvanju međunarodnih vodotokova. Autor pokazuje, međutim, da jednostavno usvajanje ovih principa ne može samo po sebi pomoći naporima Azije u pogledu upravljanja vodenim resursima. Ovo je posledica nedostatka učešća javnosti, usled koje se principi održivog razvoja jednostavno pretvaraju u centralizovanu kontrolu korišćenja i upravljanja resursima.

Treći deo predstavlja prikaz dva slučaja, reke Mekong u petoj glavi i Ganga u šestoj. Glavni argument autora je da u odsustvu učešća javnosti u odlučivanju i upravljanju resursima, države vodotoka pribegavaju korišćenju vodotoka prema principima klasičnog režima. Posledica toga je, do sada, neodrživi razvoj, propadanje životne sredine i porast siromaštva u lokalnim korisničkim zajednicama.

U zaključku autor privlači pažnju na budućnost, koja nije svetla zbog rasta broja stanovnika u državama vodotoka i istovremenog smanjivanja raspoloživih resursa. Autor ističe da je jedini spas za Aziju, imajući u vidu rastuću opasnost ovako neuravnoteženog stanja, preokret od industrijalizovanog modela centralizovane kontrole korišćenja i upravljanja resursima, ka ozbiljnom, delatno orijentisanom modelu koji uključuje široko zasnovano učešće

javnosti u procesu. Autor ističe i izazov za međunarodno pravo da usvoji participativni model korišćenja i upravljanja resursima. I međunarodno pravo takođe može da bude efikasno, kaže autor, u davanju smernica ponašanju učesnika ka poboljšanju lošeg stanja poljoprivrednih zajednica u Aziji, putem formulacije istinski održivih regionalnih režima.

Može se reći da je polazna pretpostavka autora jedna pravno-filozofska ideja, koja počiva na dubokom prodiranju u srž onih materijalnih činilaca koji učestvuju u stvaranju međunarodnih pravnih normi. Autor ispituje društvene, religijske, ekonomske, kulturološke činioce koji zajedno stvaraju određene kontekste u kojima se pravna pravila rađaju kao posledica zajedničkog uverenja o nečemu što je korisno samo za pripadnike istog konteksta. Time se ne negira opravdanost postojanja univerzalnog međunarodnog prava, već se insistira da se pravila univerzalnog međunarodnog prava moraju prilagođavati specifičnim uslovima svake društvene zajednice. Ovaj pristup je naročito važan u oblasti međunarodnog prava zaštite životne sredine, gde se niz specifičnosti geografskih, političko-ekonomskih, kulturno-religijskih i istorijskih regiona odražavaju kao modifikatori opštih načela koja se stvaraju konsenzusom najšire međunarodne zajednice. Pogotovo je ovaj pristup pogodan za oblast prava neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotokova s razloga njihove velike važnosti po potrebe lokalnih zajednica. Ono što čini specifičnim argumentaciju autora i udaljava ga od klasične linije otpora globalno-individualno, jeste njegova otvorenost za principe održivog razvoja. I u tom pogledu je autor u trendu kretanja međunarodnog prava

koje već par decenija, sa sve većom dinamikom prolazi kroz transformaciju diskursa od orijentacije ka privrednom i društvenom rastu do održivosti kao vrhovne vrednosne kategorije. Autor je u analizi principa koncepta održivog razvoja pomalo sumaran i čini se da je u ovom delu mogao da detaljnije razradi pojedine analize. Međutim, osnovna snaga njegovog dela leži u tome što je sišao iz čisto teorijskog domena rasprave u konkretnije sadržaje, pruživši iscrpnu studiju stanja režima na dva azijska vodotoka, Ganga i

Mekonga, koji između sebe obuhvataju skoro ceo kontinentalni deo država Južne i Jugoistočne Azije. Autorova originalnost u postavci premise, njegova istraživačka temeljnost i koherentna argumentacija čine ovu knjigu vrlo ubedljivim i značajnim doprinosom raspravi o režimima međunarodnih vodotokova, tako da pomalo ostaje žal što se autor ovako geografski ograničio i nije pokušao da proširi svoje polje posmatranja na još neke vodotokove i njihove prateće režime.

Mihajlo VUČIĆ

**Dr Vladislav Šćepanović, MEDIJSKI SPEKTAKL I DESTRUKCIJA
– ESTETIKA DESTRUKCIJE I SPEKTAKULARIZACIJA STVARNOSTI:
11. SEPTEMBAR KAO MEDIJSKI FENOMEN, Univerzitet umetnosti
u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2010, 204 str.**

Knjiga dr Vladislava Šćepanovića bavi se prevashodno medijskim spektaklom i njegovom transformacijom tokom vremena. Kao neki od ključnih činilaca nastanka i transformacije medijskog spektakla analizi su podvrgnuti razvoj tehnologije, kapitalizma, ekonomije i potrošačkog društva. Autor koristi pet poglavlja da pokaže kako se sve više medijski spektakl nameće kao zamena za realnost, ali ne spontano, već kao organizovan pristup stanovništvu.

Prvo poglavlje autor je posvetio analizi XX veka i tehnološkim inovacijama koje je ovaj vek doneo. Pojava masovnih medija i njihovo neizostavno mesto u svakodnevnom životu uticali su na pojedinca da promeni svoje viđenje stvarnosti. Sve više ono što se prikazuje putem masovnih medija postaje realno, dok

stvarna percepcija događaja postaje sekundarna. Sa tim u vezi je razvoj potrošačkog društva i industrije zabave. Upotrebna vrednost proizvoda je na drugom mestu, dok primat preuzima marka, odnosno „brend”. Slika koja se šalje putem masovnih medija utiče na stvaranje lažnog osećaja da pojedinac sa proizvodom kupuje i status u društvu. Sprega masovnih medija, potrošačkog društva i industrije zabave stvara od svakodnevice spektakl. Ipak, taj spektakl nudi samo prazna obećanja i iluziju života u savršenom svetu. Autor takvu vrstu spektakla naziva integrisani spektakl i to je ključni pojam koji se obrađuje u prvom poglavlju ove knjige. Integrisani spektakl, koji autor naziva i imperijalni, nastao je integracijom koncentrovanog i difuznog spektakla. Koncentrovani spektakl bio je

karakterističan za zemlje Istočnog bloka, dok je difuzni spektakl bio dominantan u zemljama Zapada. Padom Berlinskog zida 1989. godine došlo je do njihovog sažimanja, odnosno integracije, u novu vrstu spektakla – integrisani spektakl.

Terorizam i njegovo mesto u spektakularizaciji stvarnosti tema su drugog poglavlja. Autor u fokus ovog dela svoje knjige stavlja islamski terorizam, ali i fundamentalizam kao pojam. Promene koje su se dogodile nakon pada Berlinskog zida 1989. godine iznedrile su terorizam u savremenom obliku. Terorističke organizacije bore se protiv osnovnih postulata savremene civilizacije. Iz perspektive članova terorističkih organizacija savremena civilizacija zasnovana na zapadnim vrednostima ušla je u fazu degradacije. Sa druge strane, ključni zapadni subjekti savremene civilizacije posmatraju teroriste kao pojedince koji žele da ponište celokupan napredak čovečanstva i nametnu vrednosti iz prošlosti. I jedni i drugi koriste strah i nasilje da bi zaštitili svoje interese i ostvarili zacrtane ciljeve. Još jedna njihova zajednička karakteristika je upotreba masovnih medija u cilju spektakularizacije svoje borbe. Kao što su masovni mediji jedan od ključnih temelja integrisanog spektakla, tako i teroristi koriste neke od ovih medija, na primer Internet, da bi održali međusobnu vezu i funkcionalnost. U prošlosti su dva ideološki suprotstavljena bloka koristila parade, plakate i druge medije da bi spektakularizovali stvarnost svojih društava. To isto danas čine teroristi preko savremenih masovnih medija da bi spektakularizovali svoju borbu i tako čvršće povezali različite grupe od kojih su sastavljeni. Dakle, radi se o borbi dva viđenja

stanja u kojem se nalazi savremena civilizacija. Autor ističe da je savremena civilizacija na prelazu iz moderne u postmoderanu naišla na izazove koje mora savladati ako želi da opstane u sadašnjem obliku. Jedan od najvećih izazova je upravo terorizam.

Estetika i destrukcija međusobno se prepliću u XXI veku i imaju posebno mesto u funkcionisanju masovnih medija na globalnom nivou. Autor na ovu vezu posebnu ukazuje u trećem poglavlju svoje knjige, posebno analizirajući promenu uloge estetike u savremenoj civilizaciji. Estetika je postala efikasno sredstvo u oblikovanju ponašanja pojedinaca, koristeći tako krizu identiteta koja se nakon Drugog svetskog rata pojavila u mnogim zapadnoevropskim društvima, ali i šire. Razvojem industrijske proizvodnje došlo je do omasovljenja estetike i ona je dobila drugi smisao, jer je iz sfere duhovnog prebačena u sferu potrošačkog društva. Estetika pojedincu kao članu potrošačkog društva nudi mogućnost da se priključi krugu „odabranih” ljudi, odnosno ona mu nudi novi identitet zasnovan na spektaklu. Takav pristup estetici imaju i društva imperijalnog spektakla u njihovom odnosu sa teroristima. Teroristi su uvek prikazani kao ružni i odbojni, a njihovo uništavanje na estetski prilagođen način. Naravno, masovni mediji u ovom slučaju imaju glavnu ulogu. Suština njihove uloge svodi se na pripremu terena za stvarno uništavanje terorista, jer sve ono što je ružno nije sastavni deo društva integrisanog spektakla i nalazi se na suprotnoj strani identitetu koji je pojedinac usvojio u takvom društvu. Pored toga, to uništavanje masovni mediji predstavljaju kao neophodno za opstanak savremene civi-

lizacije i kao jedino rešenje za eliminisanje opasnosti koje terorizam nosi sa sobom. Masovni mediji se u ovako opisanom delovanju ne udubljuju previše da objasne suštinu konflikta, već se fokusiraju na što veću ekskluzivnost vesti koje žele da prenesu, što je sasvim u skladu sa osnovnim temeljima integrisanog spektakla.

Autor u četvrtom poglavlju analizira vezu umetnosti i destrukcije. Logika imperijalnog spektakla ne dozvoljava destrukciju u bilo kom obliku i nastoji da umetnost uključi u svoje okvire. Drugim rečima, društva integrisanog spektakla nastoje da upotrebe umetnost za potvrdu ispravnosti konzumerizma i podsticanje razvoja potrošačkog društva. Umetnost koja je stavljena u službu integrisanog spektakla nije umetnost, jer je izgubila samostalnost i lični pečat autora, pa predstavlja samo još jednu polugu potvrde ispravnosti globalizacije i konzumerizma. U takvim društvima umetnost koja nije u službi integrisanog spektakla treba da posluži kritici i destrukciji konformizma koji takva društva nameću pojedincu. Destrukcija je poželjna u takvoj umetnosti, jer direktno ističe opasnosti sa kojima se susreće pojedinac i savremena civilizacija usled razvoja potrošačkog društva, konzumerizma i globalizma. Da bi umetnost uspela u takvom delovanju neophodno je smanjiti distancu koja postoji između pojedinca i umetničkog dela. Zato se „čista” umetnost služi mogućnostima masovnih medija i potrošačkog društva na isti način kao i umetnost u službi integrisanog spektakla, ali sa drugačijim simbolizmom i odnosom prema društvu. U tom smislu, autor razlikuje horizontalni, vertikalni i integrisani pravac delovanja umetnosti. Ovi pravci služe se različitim

pristupima ili ih kombinuju u komunikaciji sa pojedincem, ali je za sve karakteristična destrukcija globalizma i želja da se podstakne reafirmacija iskonskih ljudskih vrednosti.

Medijska prezentacija događaja od 11. septembra 2001. godine, odnosno napada na Svetski trgovinski centar i Pentagon, tema su petog poglavlja knjige. Autor ističe ulogu medija u podsticanju klime straha i stvaranju atmosfere za rat u Avganistanu i Iraku. Mediji u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) su kombinovanjem slike, zvuka i naracije uticali na stvaranje podele između „nas” i „njih”, odnosno dobra i zla. „Rat protiv terora” je predstavljen kao rat za demokratiju i slobodu. Kao i slučaju potrošačkog društva i konzumerizma, običnom građaninu je rat predstavljen na estetski dopadljiv i spektakularan način. Napad na SAD je predstavljen kao moralna nepravda, što je podstaklo osećanja prosečnog građanina da je osveta legitiman i pravedan cilj. Zatim je usledilo prikazivanje oružanih snaga SAD i političkih lidera kao snažne i moralno ispravne sile. Takvo prikazivanje oslanjalo se na simbolizam za koji se mislilo da je ostao na prelazu iz predmoderne u modernu. Ipak, pokazalo se da uticaj masovnih medija na emocije gledalaca može ponovo aktuelizovati tradicionalne simbole. Tako je kreiran identitet građanina zasnovan na pripadnosti kolektivitetu, odnosno zajednica je opet preuzela primat nad pojedincem. Autor ističe da su se osobinama masovnih medija služili i teroristi prikazivanjem sebe kao zaštitnika tradicionalnih vrednosti od nastajanja kulture zasnovane na vrednostima Zapada. Teroristi su sebe predstavili kao skromne i čiste od materijalnih uživanja.

Dakle, stvarali su sliku o sebi kao predtavnicima „dobra”, bez obzira na razaranja koja su izazvali.

Dr Vladislav Šćepanović u svojoj knjizi *Medijski spektakl i destrukcija – estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11. septembar kao medijski fenomen* ponudio je jasnu sliku atmosfere koju u savremenim društvima stvaraju masovni mediji. To je atmosfera spektakla koju preko masovnih medija kreiraju vodeći politički, ekonomski i korporativni krugovi. Bez sumnje, autor je dao jasnu

sliku načina na koji masovni mediji, služeći starim principima, ali novim metodama, usmeravaju ponašanje pojedinaca. Posebno treba istaći značaj ove knjige zbog razumevanja opsega delovanja koje mogu imati masovni mediji u savremenim društvima. Autor je kroz dosta primera i činjenica pokazao da se interesi vladajućih elita ne razlikuju mnogo u odnosu na prošlost, ali danas imaju veoma moćno sredstvo u vidu masovnih medija.

Aleksandar JAZIĆ

MEĐUNARODNI PROBLEMI

Časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, 11 000 Beograd, Srbija, urednik Brana MARKOVIĆ, E-mail: branam14@gmail.com, sekretarica Snežana ZEČEVIĆ, E-mail: snezanaz@diplomacy.bg.ac.rs, tel: 3373824, fax: 3373835

UPUTSTVO AUTORIMA

Mole se autori da se pri pisanju tekstova pridržavaju sledećih uputstava.

1. Tekstove treba pisati latinicom. Članci mogu imati najviše 28 strana jednostrukog poreda (single) u Word formatu. Pored osnovnog teksta treba sačiniti apstrakt, ključne reči i izbor korišćene literature. Apstrakt do 150 reči treba da ukaže na osnovne elemente sadržaja teksta. Obim prikaza knjiga može da bude do tri strane.

2. Napomene i izvore treba pisati u fusnotama na dnu strane (ne na kraju teksta). Pri navođenju izvora u bibliografskoj jedinici obavezno stavljati ime i prezime, ili prezime pa ime autora (onako kako je navedeno u citiranom izvoru), naslov teksta, izdavača, ili časopis, mesto i godinu izdanja; str. (ako je izvor na srpskom), p. (ako se citira jedna strana izvora na engleskom), pp. (ako se citira više strana izvora na engleskom). Italic i znake navoda stavljati kao što je navedeno u primerima.

Primeri:

1. Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi – osnovi opšte teorije*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Beograd, 1988, str. 388.

2. Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–4 (ili: 123–33, 198–200). Napomena: ako je više urednika, priređivača onda – (urs)

3 Videti: Ranko Petković, „Jugoslavija i NATO”, *Međunarodna politika*, godina XLVII, br. 1060, april 1997, str. 11.

Ili – Boris Krivokapić, „Etničke manjine u Finskoj”, *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Ili – Ozren Tošić, „Žrtve manipulacije”, *Politika*, 10. 1. 2006, str. 6.

4 William McCarthy, *The Closed Shop in Britain*, Basil Blackwell, Oxford 1964, p. 134 (ili: pp. 134–8, 134–44, 198–204) .

5 Eamonn Fingleton, „Japan’s Invisible Leviatan”, *Foreign Affairs*, vol. LII, no. 2, March/April 1995, p. 69.

6 Dafydd Elis Thomas, “The Constitution of Wales”, in: Bernard Crick (ed.), *National Identities, The Constitution of the United Kingdom*, Blackwell, Oxford, 1991, p. 65. Napomena: ako je više urednika onda – (eds)

3. Pri ponovnom citiranju istog teksta, ako se navodi posle nekih drugih fusnota, obavezno stavljati ime i prezime, odnosno prezime i ime (ne inicijale) autora, naslov teksta, pa - op. cit., (ili loc. cit.,) str. (ili p., pp.), a ako se navode odmah posle prvog navođenja: Ibid., (ili: Ibidem), str.

Primeri:

1 Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi – Osnovi opšte teorije*, op. cit., (ili: loc. cit.,) str. 387–8.

2 Ibid. (ili: Ibidem), str. 390.

4. Slična pravila važe i za navođenje dokumenata kao izvora.

Primeri:

1 *The Dayton Peace Accords*, Office of Public Communication, Bureau of Public Affairs, U. S. Department of State, 1995, p. 7.

2 “Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini”, Dejton, 21. novembar, Pariz, 14. decembar 1995, *Međunarodna politika*, Beograd, godina XLVI, br. 1041, 2. februar 1996, str. 8.

3 “Single European Act”, Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2-4.

4 Ibid., p. 3.

5 *The Dayton Peace Accords*, op. cit., pp. 26–8.

5. Ako je izvor sa Interneta treba navesti datum kada je autor koristio tekst, pošto se sadržaj Interneta povremeno menja.

Primeri:

1 Kenneth N. Waltz, "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better?", *Adelphi Papers*, Number 171, International Institute for Strategic Studies, London 1981, Internet: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm> 01/03/2005.

2 *APEC Leaders Economic Vision Statement*, Blake Island, Seattle, 20 November 1993, Internet: <http://www.apecsec.org.sg/econlead/blake.html> 08/03/1997.

3 *The Northern Ireland Peace Agreement*, Internet: <http://www.irish-times.com.html> 10/04/1998.

Bibliografiju, odnosno Literaturu praviti po istim pravilima, osim što je ovde obavezno navesti prvo prezime, pa ime autora.

Autor teksta koji se objavljuje u našem časopisu treba da dostavi pored prezimena i imena i zvanje (ili zanimanje), naziv i mesto institucije gde je zaposlen, svoju ličnu adresu ili e-mail adresu.

Priloge u elektronskom obliku treba dostavljati na E-mail adresu: snezanz@diplomacy.bg.ac.rs, ili branam14@gmail.com, a u štampanom obliku ili na CD-ROM-u na adresu: Snežana Zečević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, Beograd, Srbija.

Prilozi koji se dostavljaju radi objavljivanja moraju predstavljati rezultate sopstvenih ili zajedničkih istraživanja. Oni se objavljuju ukoliko poseduju dve pozitivne anonimne recenzije.

Autori su dužni da poštuju autorska prava trećih lica. Prilozi koji su već objavljeni u drugoj publikaciji neće biti objavljivani. Izuzetno pod uslovom da Uređivački odbor oceni da njihov kvalitet može biti od koristi za unapređenje naučnoistraživačke delatnosti, pojedini radovi se mogu objaviti u celini ili u delovima uz poštovanje svih autorskih prava i prava na intelektualnu svojinu. U tom slučaju u fusnoti treba navesti da je dobijena saglasnost od prvog izdavača i uneti izvor iz koga je prilog preuzet.

Uređivački odbor

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IPE) was founded in 1947. From a small group of researchers, who laid foundations of the Yugoslav science of international relations, the Institute has gradually turned into one of the largest scientific institutions of this kind in Europe. The Institute has a rich research tradition, always taking a special place in the academic and diplomatic life of our country. The Institute's mission is to carry out systematic research of fundamental processes in the international community and political, economic, military, technological, cultural and social features of the contemporary world. Providing a research basis for defining strategic principles and proposing foreign policy priorities, the Institute works closely with government officials - the Ministry of Foreign Affairs. Its task is also to inform the public of the basic trends in international relations, issuing numerous publications, holding conferences, and organising lectures and debates. IPE's guests and lecturers include prominent scholars, professors, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. IPE participates in various domestic and international research projects. With a broad research and educational activity, the largest library in the country in the field of international relations, including an exclusive depository library of UN, European Union and NATO publications and documents, and its own publishing house, IPE is today the leading institute of this kind in our country.

The Institute's e-mail address is: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

The Institute's web site is: <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNI problemi – International
problems: časopis Instituta za međunarodnu
politiku i privredu / glavni i odgovorni
urednik Brana Marković. – God. 1, br. 1
(1949)-. - Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1949-. -
24 cm

Tromesečno

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

NOVIJA IZDANJA INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

SPOLJNA POLITIKA SRBIJE I ZAJEDNIČKA SPOLJNA BEZBEDNOSNA POLITIKA EU, zbornik radova, priređivači Dragan Đukanović i Miloš Jončić, broširano, 2012, 580 str.

Duško Dimitrijević, DRŽAVNE GRANICE NAKON SUKCESIJE SFR JUGOSLAVIJE, tvrdi povež, 2012, 484 str.

DANUBE STRATEGY – STRATEGIC SIGNIFICANCE FOR SERBIA, zbornik radova, priređivači, Nevenka Jeftić Šarčević i Edita Stojić Karanović, broširano, 2012, 352 str.

WESTERN BALKANS: FROM INTEGRATION TO STABILISATION, zbornik radova, priređivači, Miroslav Antevski i Dragana Mitrović, broširano, 2012, 404 str.

MEANING OF BORDERS AND BORDER ISSUES IN THE AGE OF GLOBALIZATION: EUROPE AND ASIA, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević, Dragana Mitrović i Ivona Lađevac, broširano, 2012, 160 str.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (II), zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Brano Miljuš, tvrdi povež, 2012, 886 str.

STUBOVI SPOLJNE POLITIKE – SRBIJA, EU, SAD i KINA, Dragan Petrović i Dragan Đukanović, broširano, 2012, 240 str.

Milovan Radaković, KOMPONENTE NACIONALNOG I EVROPSKOG IDENTITETA, tvrdi povež, 2012, 280 str.

ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA U PROMOCIJI POTENCIJALA PODUNAVLJA U SVETLU IZRADE STRATEGIJE EU ZA DUNAVSKI REGION, zbornik radova, priređivači Edita Stojić Karanović i Nevenka Jeftić Šarčević, broširano, 2012, 212 str.

SRBIJA I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE, zbornik radova, priređivači Dragan Đukanović i Ivona Lađevac, broširano, 2011, 572 strane.

JAPAN AND SERBIA: REGIONAL COOPERATION AND BORDER ISSUES: A COMPARATIVE ANALYSIS, zbornik radova, priređivači

Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac, broširano, 2011, 192 strane.

DEVELOPMENT POTENTIALS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCES, zbornik radova, priređivač Miroslav Antevski, broširano, 2011, 404 strane.

Duško Dimitrijević i Stevan Đorđević, PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA, tvrdi povež, 2011, 688 strane.

Edita Stojić Karanović i Dragan Petrović, DUNAVSKA STRATEGIJA, broširano, 2011, 272 strane.

DRUŠTVENI ASPEKTI ORGANIZOVANOG KRIMINALA, zbornik radova, priređivači Aleksandar Fatić i Božidar Banović, broširano, 2011, 472 strane.

Hasiba Hrustić, PORESKA HARMONIZACIJA U EVROPSKOJ UNIJI, broširano, 2011, 248 str.

Brano Miljuš i Dragan Đukanović, DOBROSUSEDSKI ODNOSI, broširano, 2011, 284 strane.

Dragan Petrović, FRANCUSKO SRPSKI ODNOSI 1800–2010, tvrdi povež, 2011, 372 strane.

Pero Petrović, KAPITALNA ULAGANJA I PROJEKTNO FINANSIRANJE, broširano, 2010, 236 strana.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE, zbornik radova, Duško Dimitrijević i Brano Miljuš (priređivači), broširano, 2010, 578 strana.

Vladimir Grečić, SRPSKA NAUČNA DIJASPORA, broširano, 2010, 416 strana.

Predrag Bjelić, Sanja Jelisavac Trošić i Ivana Popović Petrović, SAVREMENA MEĐUNARODNA TRGOVINA, broširano, 2010, 360 strana.

Dragan Petrović, RUSIJA I EVROPA, tvrdi povež, 2010, 348 strana.

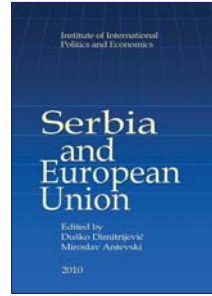
UNAPREĐENJE TURIZMA KAO FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE, zbornik radova, Pero Petrović i Vidoje Golubović (priređivači), broširano, 2010, 500 strana.

**PROŠIRENJE EVROPSKE UNIJE
NA ZAPADNI BALKAN**
zbornik radova, priređivači *Duško
Dimitrijević i Ivona Ladevac*

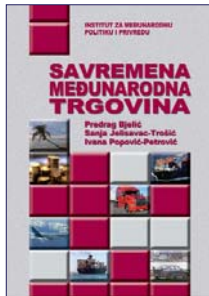
Vladimir Grečić
**SRPSKA NAUČNA
DIJASPORA**

**SERBIA AND
EUROPEAN UNION**
Editors *Duško Dimitrijević
and Miroslav Antevski*

**HARMONIZACIJA
ZAKONODAVSTVA
REPUBLIKE SRBIJE
SA PRAVOM EU**
zbornik radova, priređivači
Duško Dimitrijević i Brano Miljuš

*Predrag Bjelić,
Sanja Jelisavac-Trošić
i Ivana Petrović-Popović*
**SAVREMENA
MEĐUNARODNA
TRGOVINA**

**SRBIJA
I REGIONALNA
SARADNJA,**
zbornik radova, priređivači
*Dragan Đukanović
i Sandro Knezović*

**SRBIJA U SAVREMENOM
GEOSTRATEŠKOM
OKRUŽENJU**
zbornik radova,
priređivač *Nevenka Jefić*

**UNAPREDENJE TURIZMA KAO
FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE
REPUBLIKE SRBIJE**
zbornik radova, *Pero Petrović
i Vidoje Golubović* (priređivači)

*Ivona Ladevac,
Svetlana Đurđević-Lukić,
Ana Jović Lazić*
**MEĐUNARODNO
PRISUSTVO NA KOSOVU
I METOHIJI OD 1999.
DO 2009. GODINE**

Nova izdanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs